

गेली ४० वर्षे महाराष्ट्रभर आबालवृद्धांच्या पसंतीस उतरलेल्या या पुस्तकाची नववी आवृत्ती आता संपूर्णपणे नव्या आकर्षक स्वरूपात प्रसिद्ध होत आहे.

सर्वमान्य विनोदी लेखक श्री. वि. आ. बुवा म्हणतात

मनोरंजनावरोबरच सामान्य ज्ञान, विशेष ज्ञान आणि बहुश्रुतता वाढविण्याचे सामर्थ्यही या पुस्तकात आहे. ही पुस्तके म्हणजे मोकळ्या वेळ किंवा काम करून कंटाळा आल्यानंतरचा वेळ, उत्साही आणि प्रसन्न मनाने घालविण्याचे हुकमी साधन आहे. अशा प्रकारची पुस्तके मराठीत अभावानेच दिसतात. त्यामुळे या पुस्तकाचे वेगळेपण आणि महत्त्व प्रकर्षाने प्रतीत होते...

प्रा. देवदत्त दाभोळकर, कुलगुरु, पुणे विद्यापीठ :

ही पुस्तके म्हणजे केवळ कोव्यांची नुसती एक जंत्री असती तरीही त्याविषयी मला अत्यंत कुतूहल वाटले असते. परंतु रसिक वाचकांना या पुस्तकाच्या रचनेत व निवेदनशैलीत लेखकाच्या प्रसन्न खेळकर व्यक्तिमत्त्वाचे प्रतिबिंब दिसल्याखेरीज राहणार नाही.

किर्लोस्कर मासिक

उत्कृष्ट करमणूक करून बुद्धीलाही चालना देणारे तारतम्याचे विविध प्रश्न गणिताची गमतीदार कूटे, मजेदार जुटके, चित्रे असे विविध साहित्य काळजोपूर्वक संग्रहित करून श्री. रानडे यांनी ह्या 'बहुश्रुंगी करमणूकी'चा उपक्रम केला असून तो विद्यार्थी, शिक्षक, पालक, प्रौढ, अप्रौढ अशा सर्वांनाच आवडणारा व त्यांची मने वेधून घेण्याइतका यशस्वी झाला आहे.

बहुश्रुंगी करमणूक - भाग पहिला

बहुश्रुंगी करमणूक

१

बहुरंगी करमणूक

हसाल बरं का !

बहुरंगी करमणूक

भाग पहिला

ग्रंथ वाचण्याच्या योग्यतेचा असेल तर तो विकत
घेण्याच्याही योग्यतेचा आहे हे विसरू नका.
फुकट ग्रंथ वाचण्याचे दारिद्र्य बुद्धीत ठेवू नका.
जॉन रस्किन

संग्राहक

रामचंद्र त्र्यंबक रानडे
एम.ई. (सिव्हिल)

आवृत्ती पहिली १९४७
आवृत्ती दुसरी १९४९
आवृत्ती तिसरी १९५२
आवृत्ती चौथी १९५५
आवृत्ती पाचवी १९६२
आवृत्ती सहावी १९६७
आवृत्ती सातवी १९७७
आवृत्ती आठवी १९८१
आवृत्ती नववी १९८८

सर्व हक्क प्रकाशिकेच्या स्वाधीन

प्रकाशिका

सरोजिनी रा. रानडे
४७, डेक्कन जिमखाना,
पुणे ४११ ००४

मुद्रक

चिं. स. लाटकर
कल्पना मुद्रणालय
४६१/४, शिव-पार्वती,
टिळक रस्ता
पुणे ४११ ०३०

प्राप्तिस्थळ

१. सरोजिनी रा. रानडे
४७, डेक्कन जिमखाना
पुणे ४११ ००४
आणि
२. 'श्रीप्रसाद' ब्लॉक नं. ३,
१८६, १५ वा रस्ता
मुंबई ४०० ०७१

कोडी म्हटली की ज्यांना त्यासंबंधात
माझ्याइतकीच गोडी आणि
आकर्षण वाटते
त्या
माझ्या साऱ्या
छोट्या भावंडांना शुभाशीर्वादपूर्वक भेट
रा. त्र्यं. रानडे

प्रास्ताविक

‘विचार नि वर्तनक्रम यामध्ये वेगळेपणा म्हणजेच विश्रांती’ अशी विश्रांतीची व्याख्या आधुनिक शास्त्रज्ञांनी केली आहे. विषयांतर घडले की, मनाचे व शरीराचे नवे भाग काम करू लागतात आणि मनुष्याला एक प्रकारचा विसाव्याचा आनंद लाभतो. ‘मनाला काहीतरी विरंगुळा हवा’ असे ज्या वेळी आपण म्हणतो, त्या वेळी त्याच त्या गोष्टीचा कंटाळा घालविण्यासाठी काहीतरी विषयांतर घडावे असाच आपल्या म्हणण्याचा भावार्थ असतो.

प्रत्येक मनुष्याची कामाची एक चाकोरी ठरून जात असते; आणि त्यातून बाहेर पडून जरा निराळ्या वातावरणात जाण्याची सर्वांनाच उत्सुकता असते. नित्य कामाच्या रगाड्याखाली भरावल्या जाणाऱ्या सर्वांनाच करमणूक वा चित्तरंजन हे एक प्रकारचे बंगण म्हणून उपयोगी पडते, त्यामुळे माणसाला येणारा शीण वा कंटाळा पार धुऊन जातो; आणि त्याच्या शरीर-मनाला पुनश्च टवटवी येते. करमणुकीचा रुचिपालट मनुष्याची प्रफुल्लता वाढविण्यास साहाय्यकारी आहे. आणि ज्या प्रमाणात मनुष्यातील ही उत्फुल्लता आणि उत्साह कायम राहील त्या मानाने आयुष्य सुखदायी होईल हे निश्चित !

बोलूनचालून ही करमणूक ! परंतु ! इतर शास्त्रांप्रमाणे करमणुकीचे एक शास्त्र आहे असे म्हटल्यास वावगे होणार नाही. कमीत कमी मोबदल्यात अधिकात अधिक लाभ पदरात पाडणे हेच कुठल्याही शास्त्रीय पद्धतीचे तंत्र आहे. अर्थात ते याही विषयाला लागू केले असता अयोग्य कसे म्हणता येईल !

प्रस्तुत पुस्तकात करमणुकीचे अनेक प्रकार ग्रंथित केले आहेत. त्यांपैकी

मुख्यतः कोड्यासंबंधीच मला थोडेफार सांगायचे आहे.

कोडे म्हटले की, छोट्यांपासून मोठ्यांपर्यंत साऱ्यांचेच चित्त ते वेधून घेते. साऱ्यांचेच आकर्षण करण्यास कोड्यांहून दुसरे उत्तम साधन असेल असे वाटत नाही; आणि याचे कारण उघडच आहे. अडचणीशी झगडणे हा मनुष्यधर्म आहे. अडचणी आल्या की मनुष्यातील अहंभाव जागृत होतो आणि तो कार्य करू लागतो. आणि कोडे म्हणजेच मनुष्याच्या या कर्तृत्वाला केलेले एक प्रकारचे आव्हानच नव्हे का ? अर्थात मनुष्य म्हणवून घेण्यास पात्र असणारा प्रत्येकजण हे आव्हान स्वीकारतोच. कारण अडचणीमधून यशस्वीपणे पार पडण्यात, एक अलौकिक आनंद असतो. तो कोणी गमावू इच्छीत नाही.

आंबा हे जसे सर्वमान्य फळ आहे तसेच कोडे हे एक सर्वमान्य आकर्षण आहे. जगाच्या प्रारंभाइतकाच कोड्यांचाही प्रारंभ अनादी आहे हे निश्चित; आणि जनमनावर या गोष्टीची पकड तितक्याच प्रभावीपणाने आजही आहे असे आपणास आढळून येईल. अर्थात आंबा न आवडणारे जसे काही आंबटशोकी असतात, तद्वतच कोडी म्हटली, की कपाळाला आठ्या घालून तिरस्काराने भुवया उंच करणारे काही म्हैसमंगळू लोकही असतातच. नाही असे नाही; परंतु अर्ध-मानवकोटी म्हणून आपण त्यांचा अपवादात्मक विचार करावा हे बरे !

एकूण कोडी सर्वोनाच प्रिय असतात, आणि हवीहवीशी वाटतात. उत्तमोत्तम कोड्यांच्या द्वारा मनाला घडणाऱ्या कसरती करामतींनी आपण खूपच आनंदून जातो. निमळ किंवा निर्मळ म्हणा असा सात्त्विक आनंद आपल्याला कोड्यांपासून लाभतो हे निश्चित !

स्वच्छंदी छंद किंवा फुरसतीचा वेळ घालविण्याचे साधन म्हणून तर कोडी उपयुक्त आहेतच, पण करमणुकीसमवेतच बुद्धीला कार्यप्रवण करण्याचे दुहेरी कार्य त्यामुळे घडते.

उत्कृष्ट शिक्षक कोण ! जो शिष्यांचा हसतखेळत बुद्धिविकास करतो तो ! कोडे म्हटले की त्याचे इतके अद्भुत आकर्षण सर्वोच्या मनाला पडते की, ते सोडविताना आपल्या बुद्धीचे अनेक पैलू उजळले जात आहेत हे फारच थोड्यांच्या ध्यानी येते. अर्थात हसतखेळत घडणाऱ्या ह्या बुद्धिविकासाचे श्रेय कोड्याकडे अगदी नकळतपणे जाते.

कोड्यांच्या द्वारे बुद्धीला नकळत व्यायाम घडून ती सूक्ष्मपणे काम करू लागते. तीक्ष्ण होऊन तिखटपणे कर्तृत्व गाजविते. तिला जणू धार येते.

‘ एक मुलाने पाठीवर ओळीने १ पासून १०० पर्यंत आकडे काढले तर त्याने नऊचा आकडा एकूण किती वेळा काढला ? आमच्या छोट्या बालमित्राने पाठविलेले हे कोडे सोडविता येईल का तुम्हाला ? ’ असे नुसते विचारण्याचा अवकाश, ती कोडी सोडवून तीक्ष्णबुद्धी झालेले कित्येकजण कोडे वाचून होता-क्षणीच विचारतील, “ काहो, छोट्या बालमित्राने ही द्विरुक्ती कशासाठी ? छोटा म्हणजे बाल नव्हे का ? ” यावर आणखी तल्लख बुद्धीचे उत्तरतील, “ अहो, छोट्या हे त्यांच्या बालमित्राचे नाव आहे, समजलात ! ” यावर तिसऱ्यांची कल्पकता धावेले, “ छोटा बालमित्र ही द्विरुक्ती नव्हे. बालमित्र म्हणजे बालांचा मित्र, तो मोठाही असू शकेल वा लहानही असू शकेल ! आणि तो मोठा नाही हे दाखविण्यासाठी कदाचित छोटा हा शब्द वापरला असेल. ” यावर चौथे दुधारी बुद्धीचे असतील ते म्हणतील, “ अहो, बालमित्र म्हणजे बालपणापासूनचा मित्र असाही अर्थ का घेऊ नये ? ”

या साध्याच उदाहरणावरून कोड्यांचे द्वारा बुद्धी कशी सर्वगामी होते हे समजून येईल. यथार्थ चित्रण, सूक्ष्म निरीक्षण आणि योग्य पृथक्करण आणि त्यामुळे उलगडा यांची मनाला सवय होते. तारतम्यज्ञान, विविध दृष्टी आणि कल्पकता यांची वाढही कोड्यांच्या द्वारा होते, असे म्हटले तर अप्रस्तुत होणार नाही. प्रस्तुत संग्रहातील काही कोडी माझ्या भावंडांनी व काही मी स्वतः रचली आहेत हे सांगण्यास आनंद वाटतो.

वेदांतील कूटे, महाभारतातील यक्षप्रश्न, जनक-अष्टावक्र संवाद, अष्टावक्रवंदी संवाद, अनेक कवींनी रचलेले कूटप्रश्न, अनेक राजसभांत प्रसिद्धी पावलेल्या समस्या आणि माजघरातील उखाणे याद्वारा आपल्याला कोड्यांची पुष्कळच प्राचीन ओळख आहे. आता अधीर वाचकांचा अधिक वेळ न घेता य कोड्यांच्या संग्रहाचे द्वार त्यांना उघडे करून देतो. कारण वाचकांना विरंगुळा लाभला, की पुस्तककर्त्याला सारे सारे मिळाले.

रा. त्र्यं. रानडे

अनेकांचा एकच प्रश्न

कंटाळवाणा काळ काढावयाचा कसा ? आगगाडी, आगनाव व मोटार यांतून दूरवरचा प्रवास करणारे प्रवासी, साठलेली रजा घेऊन स्वास्थ्य अनुभव-विणारे अधिकारी, लांबलचक सुट्टीने कंटाळून जाणारे विद्यार्थी, नुकतेच आजारातून बरे होणारे रुग्णाईत, किंवा हातपाय मुरगळून वा अन्य काही कारणाने दिवसचे दिवस अंथरुणात डांबून पडणारे कोणी किंवा अशाच प्रकारे इतर कोणी कोणी, अगदी साऱ्या साऱ्यांची नेमकी हीच अडचण ! आणि म्हणूनच पोरांसोरांपासून तो म्हाताऱ्याकोताऱ्यांपर्यंत, छोट्या बाळपासून तो काठी टेकीत जाणाऱ्या रंगोपंतापर्यंत, साऱ्यांची हीच अडचण भागविण्यासाठी , बहुरंगी करमणूक ' मोठ्या तत्परतेने सिद्ध ठाकले आहे.

अर्थात केवळ कालहरण इतकाच मात्र त्यातील हेतू निश्चित नव्हे. आणखी कितीतरी भाग त्यात आहे.

नित्याच्या त्याच त्याच कार्यक्रमांत तुम्हांला काही बदल हवा आहे काय ? कामाच्या रगाड्याने रंजीत येऊन तुम्ही शिणला आहात काय ? आणि या ' तोचतो 'पणाने आलेला शिणवठा नाहीसा करावा असे तुम्हांला वाटते काय ? अथवा केव्हाही आपले विसाव्याचे क्षण अधिक आल्हाददायक व्हावे अशी तुमची मनीषा आहे काय ? या साऱ्या गोष्टींवर अचूक गुणकारी असे ' बहुरंगी करमणूक ' हे उत्कृष्ट रसायन आहे.

थोरांपासून लहानांपर्यंत साऱ्यांना रुचेल, पचेल नी आवडी-निवडीला जुळेल

असेच ते आहे. जेव्हा केव्हा हवे तेव्हा हे पुस्तक हाती घ्या नि इच्छेला येईल ते पान उघडून वाचू लागू. अगदी थोड्याच वेळात, तुम्हांला जे हवे होते तेच नेमके हाती लागल्याचा प्रत्यय येईल; आणि तुमची नड यशस्वीपणाने भागविल्याचे श्रेय सर्वतोपरीने तुम्ही त्यास बहाल कराल.

‘बहुसंगी करमणूक’ तुमची प्रवासात उत्तम सोबत करील. आणि तुमच्या सहली नि सफरी तर त्याविना निश्चित अळणी ठरतील! हे पुस्तक तुमची भरपूर करमणूक करील. नेहमीच्या चाकोरीवाहेर ते तुम्हांला घेऊन जाईल. निरनिराळ्या करामती नि गमती सांगेल आणि पुस्तक वाचन थांबविल्यावर तुम्हांला आढळून येईल की तुमचा शीण नाहीसा झाला आहे. आणि कंटाळ्याने तर केव्हाच काळे केले आहे. याव्यतिरिक्त तुम्हांला हेही समजून येईल, की घटकाभर मनरंजन करता करता या पुस्तकाने तुमच्या मनाला तरतरी आणली आहे नि तुमच्या बुद्धीचे वेगवेगळे पैलूही तुम्हांला कळत नकळत त्याने मोठ्या कौशल्याने उजळले आहेत, तसेच त्याद्वारे चारचौघांवर छाप पाडण्यास योग्य अशी नाना प्रकारची भरगच्च सामग्रीही आता तुमच्या हाती लागली आहे.

अनेकांनी मुक्तकंठाने प्रशंसिलेले मराठीतील अभिनव प्रकारचे असेच हे पुस्तक आहे. स्वतः ते वाचा आणि प्रत्यक्ष घ्या. इतरांना भेट म्हणून घ्या. कोठल्याही प्रसंगी कोणासही भेट म्हणून देण्यास याच्याइतके सर्वोत्तम पुस्तक मिळणार नाही.

रा. व्यं. रानडे

॥ सं नः शिशोहि भुरिजोखि क्षुरं राख रायो विमोचन ॥

—क. टी।टी।१६

अर्थ—मुक्त करणाऱ्या परमेश्वरा, नापितांच्या स्कंधावरील वस्तूंप्रमाणे तू आम्हांला तीक्ष्णबुद्धी कर.

[पुढील सारे प्रश्न तोंडीच सोडवावयाचे आहेत. उपवासाचे दिवशी भात खाल्ला तर जसे उपवासाचे माहात्म्यच नाहीसे होऊन पुण्य मुळीच पदरात पडत नाही, तद्वतच पुढील तोंडी प्रश्नांसाठी जर लेखनसाधनाचा उपयोग कराल तर तुमचे शहाणपण खरे कसाला लागणार नाही. म्हणून या परीक्षेत हातावर बोटाने करावयाच्या आकडेमोडीला सुद्धा कडक प्रतिबंध आहे.

दुसरी गोष्ट वेळेसंबंधी. प्रत्येक प्रश्नाच्या प्रारंभी तो सोडविण्यास किती वेळ आवश्यक आहे तो दिला आहे. (कोडे वाचण्यासाठी लागणारा वेळ त्यात भरलेला नाही.) दिलेल्या वेळेपेक्षा अधिक वेळ लागल्यास तुमचे गुण उणे करावे लागतील आणि दिलेल्या वेळेच्या तिपटीपेक्षा अधिक वेळ घेऊन उत्तर

बरोबर आल्यास त्यास केवळ शून्यच गुण मिळतील. म्हणून दिलेल्या वेळात उत्तर देण्याचा अधिकात अधिक यत्न झाला पाहिजे.]

१

(वेळ-पाच मिनिट.)

एकपूणूक एकएकांश म्हणजे किती ?

२

(वेळ-अर्धे मिनिट)

रामभाऊंनी बाजारातून एक घड्याळ विकत आणले. घड्याळ मोठे सुवक आणि सुलक्षणी होते. त्यांच्या पत्नीने विचारले, “केवढ्याला घेतलं घड्याळ ? किती मोल पडले ?” त्यावर रामभाऊ उत्तरले, “साठ रुपये आणि अर्धो किंमत.” तर घड्याळाची किंमत किती ?

३

(वेळ-अर्धे मिनिट)

एका पेटीत सहा लहान पेठ्या आहेत आणि या लहान पेठ्यांत प्रत्येकी आणखी सहा सहा पेठ्या आहेत. तर एकूण सर्व मिळून किती पेठ्या आहेत ?

४

(वेळ-अर्धे मिनिट)

एक बाई म्हणाली, ‘हे माझ्या पतीच्या भावाच्या पत्नीच्या नवऱ्याच्या भावाच्या मुलाचे वडील.’ तर दोघांचे नाते काय ?

५

(वेळ-अर्धे मिनिट)

४ आणि १६ यांचे जे नाते आहे तसेच ५ आणि...यांचे आहे. रिकामी जागा खालीलपैकी एका संख्येने भरून काढा.

७, ४५, १५, ३०, २५, ४०, १००.

६

(वेळ-एक मिनिट)

एक स्त्री व एक पुरुष रस्त्याने चालले असता त्या स्त्रीच्या एका मैत्रिणीने त्या पुरुषाकडे पाहून, ‘कोण ?’ असा प्रश्न केला. त्यावर ती स्त्री उत्तरते, ‘याची आई माझ्या आईची सासू’, तर त्या दोघांचे नाते काय ?

७

(वेळ-दीड मिनिट)

‘करकमळी जन्मली, सूर्यकमळी वाढली, पतीविना सती गेली’ अशी नार कोणती ?

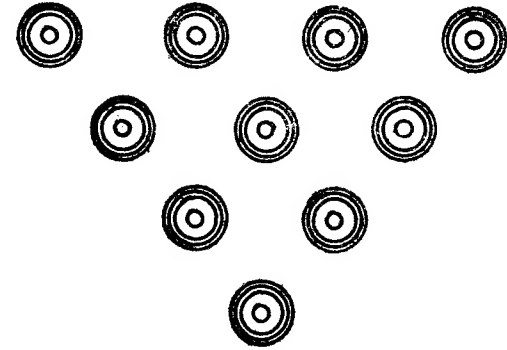
८

(वेळ-एक मिनिट)

१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९ या आकड्यांपैकी रामूला ८ चाच आकडा न आवडण्याचे एक विशेष कारण आहे. तुम्ही सांगू शकाल काय ते ?

९

(वेळ-एक मिनिट)

वरील चित्रात दहा नाणी दाखविलेली आहेत. सध्या त्यांची रचना आहे त्याच्या उलट रचना आम्हाला करून हवी आहे. म्हणजे सध्या वरून खाली चार, तीन, दोन, एक असा अनुक्रम आहे तो बदलून वरून खाली एक, दोन, तीन, चार असा अनुक्रम आला पाहिजे. आणि हे सर्व करताना कोठलीही तीनच नाणी केवळ उचलावयाची आणि पुनश्च कोठेही ठेवावयाची अशी अट आहे. मात्र जवळच्या दोन नाण्यांतील अंतर पूर्वीइतकेच राहावे. पाहा प्रयत्न करून.

१०

(वेळ-अर्धे मिनिट)

वैद्यबुवांनी गंपूची प्रकृती तपासली आणि ‘प्रत्येक अर्ध्या तासाने एक गोळी घ्या’ असे सांगून तीन गोळ्या गंपूला दिल्या तर त्या गोळ्या एकूण किती वेळ पुरतील ?

११

(वेळ-एक मिनिट)

‘माधव नारायण भट’ या नावाची कोणी व्यक्ती तुम्हाला ठाऊक आहे ?

१२ (वेळ-अर्धे मिनिट)

एका घोड्याच्या टांग्याला दोन लांब दांडे असतात, तर दोन घोड्यांच्या टांग्याला किती लांब दांडे असतील ?

१३ (वेळ-पाव मिनिट)

५८ या आकड्यात कोणता लहानात लहान आकडा मिळवावा किंवा वजा करावा की मग त्याला नऊने पूर्ण भाग जाईल ?

१४ (वेळ-अर्धे मिनिट)

तारेच्या दर दोन खांबांमध्ये १०० मीटर अंतर असते, तर पहिल्या ते दहाव्या खांबापर्यंत किती अंतर असेल ?

१५ (वेळ-दीड मिनिट)

१।२।४।७।११।१६।२२।२९.....

या मालिकेतील पुढचे दोन आकडे सांगता का ?

१६ (वेळ-अर्धे मिनिट)

पावसामुळे निसरड्या झालेल्या एका खांबावर एक माकड चढते आहे. ते प्रत्येक अर्ध्या तासाला ४ मीटर वर चढते आणि २ मीटर खाली घसरते. खांबाची उंची जर १६ मीटर धरली तर त्याच्या शेंड्याला पोहोचण्यास माकडाला किती वेळ लागेल ?

१७ (वेळ-अर्धे मिनिट)

बाळाजी विश्वनाथ पेशव्यांचा बाप कोण ?

१८ (वेळ-पाव मिनिट)

दोन आणि दोनच्या निम्मे किती ?

१९ (वेळ-पाव मिनिट)

शशिकांत श्रीनिवासापेक्षा वेगाने पळतो आणि श्रीपाद शशिकांतापेक्षा वेगाने पळतो. तर सर्वांत हळू कोण पळतो ?

२० (वेळ-एक मिनिट)

‘ पितो बनळी काळी ’ याचे सुसंगत वाक्य करा.

२१ (वेळ-दीड मिनिट)

एक मुलगी आपल्या कडेवरील मुलाकडे बोट दाखवून म्हणते, ‘ याचा बाप ज्यांचा सासरा, त्यांचा बाप माझा सासरा ’ तर परस्परांचे नाते काय ?

२२ (वेळ-एक मिनिट)

दोन आणि दोन मिळून नेहमी चारच होतात असे म्हणतात. आम्ही म्हणतो दोन आणि दोन मिळून आणखीसुद्धा काहीतरी होते, तर ते काय असेल ?

२३ (वेळ दीड मिनिट)

पुढील चित्रात वरती साखळीचे पाच तुकडे दाखविले आहेत. त्यांची खाली दाखविल्याप्रमाणे जोडून एक लांबलचक साखळी करावयाची आहे. सोनार-दादाने हे तुकडे एकत्र गुंफण्यासाठी पुढीलप्रमाणे भाव सांगितले आहेत. प्रत्येक तोडण्याला दोन रुपये आणि प्रत्येक जोडण्याला दोन रुपये. अर्थात कमीत कमी किती पैशांत एक सलग साखळी करता येईल ? आमचा गोपू म्हणतो, १६ रुपये, तर गंपू म्हणतो, १२ रुपये. आमच्या मते गंपूचे म्हणणे बरोबर आहे. तर ते कसे ते सांगा.

२४ (वेळ-अर्धे मिनिट)

दोन पेरू आणि चार बटाटे मिळून काय होईल ?

२५ (वेळ-एक मिनिट)

चार मुलांना परस्पर विरुद्ध चार दिशांना तोंडे करून बसविले आणि त्यांच्यामध्ये ठेवलेल्या एका लाडवाच्या ताटातील लाडू त्यांनी मागे हात न नेता खाहे, तर ते कसे ते सांगा. अर्थात आणखी दुसरे कोणी तेथे आले नव्हते हे निश्चित !

२६ (वेळ-अर्धे मिनिट)

एका मनुष्याजवळ एक मेणवत्ती आहे. एक काड्याची पेटी आहे, एक समई आहे, एक 'प्रभाकर' कंदील आहे, एक पणती आहे, एक रॉकेलचा टांगण्याचा दिवा आहे आणि एक गॅसची बत्ती आहे. त्याला रात्रभर प्रकाश हवा असतो हे ठरलेले आहे, तर वरील गोष्टींपैकी आधी तो कोणती गोष्ट पेटवील ?

२७ (वेळ-अर्धे मिनिट)

चार किलो कापूस आणि चार किलो लोखंड असे एका तराजूच्या दोन वेगवेगळ्या पारड्यात घातले, तर कोणते पारडे खाली जाईल ?

२८ (वेळ-अर्धे मिनिट)

पुढील कवितेचा अर्थ करता येईल का तुम्हाला ?

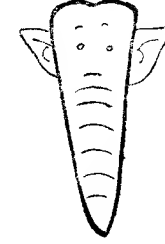
अश्वास पुच्छ ते तीन ।
हत्तीस दंत ते साहा ।
नारीस वस्त्र ते नाही ।
श्वानाला शिंग फुटले ॥

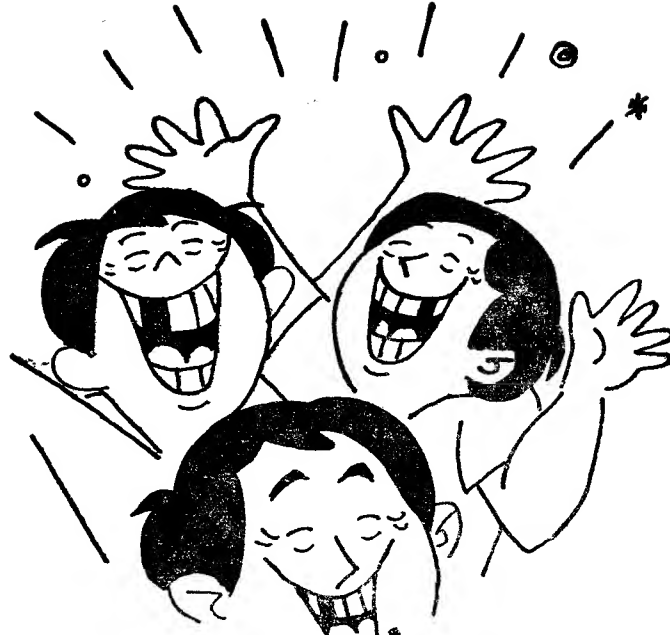
२९ (वेळ-दोड मिनिट)

'उशीचापापाही हुडकणादो' ही अक्षरे व्यवस्थितपणे जुळवून त्यांचे चालू प्रचारातील एक सर्वमान्य वाक्य करा.

३० (वेळ-एक मिनिट)

एका खोलीत आत चार लहान पेठ्या असलेली एक पेटी, आत तीन लहान पेठ्या असणारी एक पेटी, आत दोन लहान पेठ्या असणारी एक पेटी आणि आत एकच लहान पेटी असणारी एक पेटी, अशा पेठ्या आहेत तर त्या खोलीत कमीत कमी किती पेठ्या असू शकतील ? आणि अधिकांत अधिक एकूण किती पेठ्या असू शकतील ?

हसाल बरं का !

चित्ते प्रसन्ने भुवनं प्रसन्नम् । चित्ते विषण्णे भुवनं विषण्णम् ।
अतोऽभिलाषो यदि ते सुखे स्याच्चित्तप्रसादे प्रथमं यतस्व ॥

‘माझ्या मिळकतीतून मी २५० रु. शिल्लक टाकले आहेत या महिन्याला ?’
—पहिला.

‘ठीक, मग माझी एक सायकल विकऊ आहे. ती का नाही घेत ? मी देईन २५० रु. ला. तुला सायकलवर बसून तुझ्या शेतावर पण जाता येईल मग आरामात ?’—दुसरा.

‘हो, पण मी २५० रु. ची एक गाय घेणार आहे.’—पहिला.

‘वाहवा ! पण गाईवर बसून शेतावर जाऊ लागलास तर मूर्खपणा नाही का होणार ?’—दुसरा.

हसाल बरं का !

९

‘आणि कारे, मी सायकलचे दूध काढू लागलो तर काय तो कमी मूर्खपणा ठरणार आहे ?’—पहिला.

लांबलचक प्रेतयात्रा पाहून रस्त्याने जाणाऱ्या एका मुलाला एकजण विचारतो, “कोण वारले हो ?”

“तो तिरडीवरचा माणूस !”

“तुमची गाय हरवली आहे तर वर्तमानपत्रात तशी जाहिरात का नाही देत ?”
“खुळ्या, अरे गाईला का वाचता येणार आहे ?”

“गोविंदा, धाकटा बाळू का रे रडतो आहे ?”

“आई, तू दिलेला पेरू कसा खायचा तो मी त्याला खाऊन दाखवला म फक्त !”

आमच्या घरची काकू आणि त्यांच्या आप्तपरिचित बायका सर्वजणी एक मोटारीमधून पर्वतीला निघाल्या. मोटारीत खूपच खेचाखेच झाली होती तेव्हा एक वृद्ध आजीवाई उद्गारल्या, “काय दाटी झाली ही ! मग त्यापेक्षा तुमच्या ड्रायव्हरला पायीच का नाही देत पाठवून पुढे ? म्हणजे जरा जागा तरी होईल थोडी.”

वडोदे गावी बरोबर १२ वाजता नियमितपणे तोफ उडवीत. एक परगावचा मनुष्य त्या वेळी तेथे होता. तोफ उडल्यानंतर त्याने तोफवाल्याला विचारले, “काय हो, तुम्ही तोफ उडविता त्या वेळी १२ वाजल्याचे नेमके तुम्हाला कसे कळते ?” तोफवाला उत्तरला, “त्याचे असे पाहा, माझ्या येण्याच्या वाटेवर पोलीस चौकी आहे. येताना मी तेथील घड्याळाप्रमाणे माझे घड्याळ अचूकपणे लावून मग कामावर येतो. त्यामुळे कधी चूक होत नाही.”

तो परगावचा मनुष्य रस्त्याने थोडा गेल्यावर चौकीपाशी आला. चौकीपाशी

आल्यावर तो तेथील शिपायास म्हणतो, “काय जमादार साहेब, तुमच्या चौकीतले घड्याळ अगदी अचूक असते म्हणतात.”

चौकीदार उत्तर करतो, “हे काय विचारता राब! नेहमी बाराच्या तोफेप्रमाणे घड्याळ लावून घेतो आम्ही. मग अर्थात ते नियमित अचूक वेळच दाखविणार!”

बाबू : आई, त्या गणूने मास्तरांनी तपासून आणलेल्या पेपरावरचे दोनाचे पाच केले; पण मास्तरांनी त्याला नेमका पकडला.

आई : हं मूर्खच तो! पण तू नाही ना तसे कधी करणार?

बाबू : छे, छे, आई मी दोनचे फार तर तीन करीन.

मास्तरांनी उत्तरपत्रिका (पेपर्स) तपासून आणल्या. प्रत्येक उत्तरपत्रिकेच्या वरच्या पानावर शेरे दिलेले होते. एक मुलगा मास्तरांकडे येऊन विचारतो, “सर, मला हा काय शेरा दिला आहे, कळत नाही.” मास्तर बराच वेळ त्या शेऱ्याकडे पाहून उत्तरले, “हा होय? अरे, हा शेरा असा आहे, की गिचमिड अक्षर काढू नये.”

पती (पत्नीस) : अजून झाला नाही स्वैपाक? हा मी चाललो खानावळीत.

पत्नी (पतीला) : असं काय पण! एक दोनच मिनिटं थांबा की.

पती : का! दोन मिनिटांत स्वयंपाक होईल वाटतं!

पत्नी : नाही. तसे नव्हे; म्हणजे मी पण चांगले लुगडं नेसून येईन तुमच्या बरोबर तिकडेच.

गोविंदाने पेरूचे दोग भाग करून ते लहानग्या अरविंदापुढे धरले. अरविंदाने त्यातला नेमका मोठा भाग उचलला. त्यावर गोविंदा साळसूदपणाने म्हणतो, “माझ्यापुढे जर कोणी असे दोन भाग टेविले असते तर मी बुवा लहान भागच घेतला असता.”

त्यावर अरविंद म्हणतो, “तुझ्या इच्छेप्रमाणे तुला लहानच भाग मिळाला आहे की, मग उगाच आणखी प्रवचन कशाला आता?”

“देवा, हिंदुस्थानची राजधानी नागपूर कर! देवा, हिंदुस्थानची राजधानी नागपूर कर!” अशी छोट्या गोपूची प्रार्थना ऐकून मी विस्मित झालो आणि त्याला विचारले, “का रे गोपू, असे का व्हावेसे वाटते तुला?”

गोपू उत्तरतो, “कालच्या भूगोलाच्या पेपरात मी तसे लिहून गेलो आहे म्हणून हो?”

“प्रथम तो मला चक्र घरातला कारकूनच समजला, पण मग मीच मालक असे कळल्यावर त्याने क्षमा मागितली.” पहिला.

“मग कारकुनाचे समाधान झाले ना आता?” – दुसरा.

गिन्हाईक : (दुकानदारास) या तुमच्या सहा रुपये मीटरच्या कापडात आणि साडे सहा रुपये मीटरच्या कापडात काही फारसा फरक नाही हो वाटत? दुकानदार : फारसा नाही. केवळ ५० पैशांचाच फरक आहे साहेब!

छगनशेट मारवाडी रस्त्याने जात असताना एका भामट्याने त्यांच्या खिशातील सोन्याच्या घड्याळाला हात घालून ते लांबवण्याचा यत्न केला. परंतु शेटजींच्या ते ध्यानात आले आणि त्याला ते धरून ठेवण्याचा प्रयत्न करू लागले. दोघांची झोंबाझोंबी चालू झाली आणि त्याच वेळी शेटजी मोठमोठ्याने ओरडून त्या भामट्याच्या चोरीचा पुकारा करू लागले. अर्थात रस्त्यातील इतर काही माणसे त्यांच्या सहाय्यास आली आणि सर्वांनी मिळून त्या भामट्याला पकडले. अनेकांनी त्याला यथास्थित ‘प्रसाद’ दिला. त्याला खूपसा वडविल्यावर शेटजी म्हणाले, “जा येथून, तोंड काळे कर. एक वेळ तुझी गय करतो आणि तुला पोलीसच्या स्वाधीन करीत नाही.”

इतके होईपर्यंत हा सर्व प्रकार पाहण्यास अनेक वध्यांची गर्दी झाली. त्यात

दुसरा एक भामटा होता. शेटजींनी पहिल्या भामट्याला हाकलून दिल्यावर तो खाली मान घालून आपल्या वाटेला लागला. तो बराच पुढे गेल्यावर या दुसऱ्या भामट्याने त्याला गाठले आणि म्हटले, “काय गड्या, भामटेगिरीच करायची ती कशी शिताफीने केली पाहिजे ! सोन्याचे घड्याळ चोरायला हरकत नाही; पण असे पकडले जाणे ही तोंडाला व धंद्याला काळिमा फासणारी गोष्ट आहे हे निश्चित !”

त्यावर पहिला भामटा उत्तर करतो, “अरे बाबा, मला सोन्याचे घड्याळ चोरायचेच नव्हते, हे पाहा, शेटजींच्या खिशातलं पाकीट. त्यात अडीच हजार रुपये आहेत. मग आता मी जिकली की नाही सांग. या पाकिटासाठीच तो उपद्रव्याप होता बाबा !”

उलट सुलट कसेही वाचा !

‘शिपायापाशी’

‘चिमा काय कामाची’

‘वाढवा समास वाढवा’

‘रभा चांभार’

‘रामाला भाला मारा’

‘ती होडी जाडी होती’

‘तो गजानन जागतो’

चुकू नका बरं का !

तुमच्या बहुश्रुतपणाची कसोटी

केल्याने देशाटन, पंडित मैत्री, समेत संचार ।
शास्त्रग्रंथविलोकन, मनुजा चातुर्य येतसे फार ॥

—सुभाषित

सत्य की असत्य ते सांगा

- (१) कुत्र्याला मुख्यतः पायाच्या तळव्यांना घाम येतो.
- (२) हिरे जळतात.
- (३) इंद्रधनुष्यात सर्व प्रकारचे रंग असतात.
- (४) चलनी नोटांचे तुकडे झाल्यास त्याचे पैसे वाया जातात.
- (५) डासांपैकी फक्त माद्या तेवढ्या आपल्याला चाबतात.
- (६) पाण्याने काठोकाठ भरलेल्या पातेल्यात एक बर्फाचा मोठा तुकडा तरंगत आहे. आता ज्या वेळी हा तुकडा पूर्णपणे वितळेल त्या वेळी पातेल्यामधील थोडेसे पाणी खाली सांढेल.
- (७) उंटाच्या मदारीमध्ये त्याच्या पाठीच्या मणक्यांपैकी तीन हाडे असतात.
- (८) सूर्यापासून निघालेला प्रकाश पृथ्वीवर येऊन पोहोचण्यास तीन तास सतरा मिनिटे लागतात.
- (९) कोळशाच्या खाणीत पुष्कळदा कामाच्या आरंभी प्रथमतः खाली जाताना पिंजऱ्यात घातलेला एक छोट्यासा पक्षी साधारणतः बरोबर घेऊन जातात.
- (१०) साथीचे वजन दुधापेक्षा अधिक असते.
- (११) कोटल्याही दोन माणसांच्या आंगठ्याचे ठसे सारखे असू शकत नाहीत.
- (१२) बर्फासारखे थंड पाणी त्याच वेळी उकळत असण्याची शक्यता आहे

- (४६) हत्तीला जडपणामुळे मुळीच पोहता येत नाही तर उंट लांब पाया-मुळे उत्तम पोहू शकतात.
- (४७) आवाजाची गती हवेपेक्षा पाण्यात अधिक असते.
- (४८) एखादा माणूस एकसारखे नाकासमोर थेट सरळ रेषेत चालत राहिला तरीसुद्धा उलट दिशेला जाऊ शकतो.
- (४९) रोगाचा प्रतिकार करण्याची शक्ती कमी वजनाच्या माणसात कमी नि अधिक वजनाच्या माणसाच्या ठायी अधिक असते.
- (५०) आपल्या मेंदूची उजवीकडील बाजू आपल्या शरीराची डावीकडील बाजू सांभाळण्याचे काम करते.

फसाल बरं का !

उत्त प्रवर्धया मतिम् ॥

क्र. ८।६।३२

परमेश्वरा ! माझी बुद्धी उज्ज्वल होऊन वाढो.

(या प्रकरणातील प्रश्न सोडविण्याच्या पद्धतीसंबंधी व वेळेसंबंधी पूर्वी दिलेल्या सूचना लक्षात घेऊन मगच हे प्रश्न सोडवावयास घ्यावेत.

३१

(वेळ - एक मिनिट)

पुण्याहून मुंबई १८० कि. मी. आहे. पुण्याहून एक मोटार ताशी ६० कि. मी. वेगाने निघाली, आणि मुंबईहून त्याच वेळी एक मोटार ताशी ३० कि. मी. वेगाने निघाली. ज्या वेळी दोन्ही मोटारी एकत्र येतील त्या वेळी कोणती मोटार पुण्याहून अधिक लांब असेल ?

३२

(वेळ - अर्धे मिनिट)

हिरा हळूच पाण्यात सोडल्यावरोंवर काय होईल प्रथम ? नीट विचार करून उत्तर द्या हं !

३३ (वेळ-एक मिनिट)

“का रे तुमचे काका इतके श्रीमंत आणि तुम्ही असे का ?”

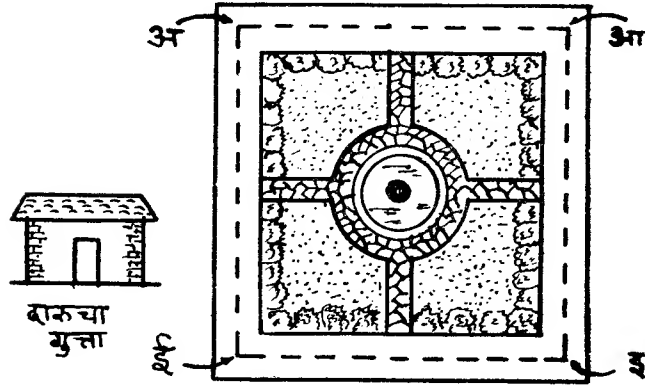
“अहो, त्याचे असे झाले की, माझे काका पडले माझ्या सख्या आजोबांचे एकुलते एक पुत्र. अर्थात सारी मिळकत त्यांनाच मिळाली मग ! सरळच आहे.”

या संवादात काही चुकल्यासारखे वाटते का ?—काय ?

३४ (वेळ-अर्धे मिनिट)

पाय आहेत पण चालता येत नाही. हात आहेत पण काम करता येत नाही असे कोण ! (अर्थात जिवंत प्राणी नव्हेच निश्चित.)

३५ (वेळ-अर्धे मिनिट)

वर दिलेल्या चित्रातील एका चौरस बागेभोवती चारही बाजूंना रस्ता आहे. अर्थात चारही रस्ते सारख्याच लांबीचे आहेत. एका मनुष्याला ‘अ-आ’ अंतर चालण्यास ७५ मिनिटे लागतात. ‘आ-इ’ अंतर जाण्यास ७५ मिनिटे लागतात. ‘इ-ई’ अंतर जाण्यास ७५ मिनिटे लागतात. ‘ई-अ’ रस्त्यावर एक दारुगुत्ता आहे. तो बंद आहे आणि ‘आज सर्व दिवस गुत्ता बंद राहील’ अशी बाहेर पाटी आहे पण ‘ई-अ’ अंतर जावयास मात्र त्यास सव्वा तास लागतो का ते सांगा ?

३६ (वेळ-एक मिनिट)

ओळखा : तीन पायांची सुंदर राणी ! एकसांधी गोजिरवाणी ।
वास तीचा ठिकठिकाणी । खाते लाकूड पिते पाणी ॥

३७ (वेळ-एक मिनिट)

‘कोठूनसा आला नि भुईवर पडला, कानाकोपरा फिरला पण हाती नाही लागला.’ याचे उत्तर काय असेल बरे ?

३८ (वेळ-अर्धे मिनिट)

कुठे आहे चूक ?—१ रु. = १०० पैसे.

= १० पैसे × १० पैसे

= $\frac{10}{100}$ रु. × $\frac{10}{100}$ रु.= $\frac{100}{10000}$ रु.

= १ पैसा.

म्हणजे १ रु. = १ पैसा. सांगा कोठे आहे चूक ?

३९ (वेळ-अर्धे मिनिट)

दोन वर्षांपूर्वी श्रीकांत जेवढा होता तेवढाच आज गोविंदा मोठा आहे. वयाने. मग दोघांत मोठा कोण ?

४० (वेळ-एक मिनिट)

मला पर्वतीस जाताना समोरून येणारे पाच माषळे भेटले. त्या प्रत्येकासम-
वेत प्रत्येकाची बायको होती आणि प्रत्येक बायकोच्या कडेवर एक एक मूल होते. आणि प्रत्येक मुलाजवळ एक मांजराचे पिल्लू होते तर पर्वतीला किती प्राणी जात होते ?

४१ (वेळ-अर्धे मिनिट)

एका छत्रीत तिघेजण चालले आहेत. एकजण मध्ये आहे आणि दोघेजण दोन बाजूला आहेत. तर तिघांपैकी सर्वांत अधिक कोण भिजेल ?

४२ (वेळ-अर्धे मिनिट)

एका माणसाने खणलेल्या खड्ड्यात—ज्याची लांबी चार मीटर, रुंदी तीन

मीटर आणि खोली दोन मीटर आहे—एकूण किती घनमीटर माती असेल ते सांगा.

४३ (वेळ-एक मिनिट)

ब्रिस्कटांचे पाच पुडे, पाच मुले पाच दिवसांत खातात, तर शंभर मुलांना शंभर दिवसांना किती पुडे लागतील? सांगा चटकन!

४४ (वेळ-एक मिनिट)

पाच दिवसांत पाच मुले पाच ब्रिस्कटांचे पुडे खातात तर शंभर पुडे शंभर दिवसांत किती मुलांना पुरतील? सांगा लवकर!

४५ (वेळ-एक मिनिट)

ओळखा : मम डोके कापा जाइन वीरपाठी।
मम मध्य तोडिता नेत्राला आडकाठी॥
मम पाद तोडिता येइन तुमच्या डोकी॥
मी पुष्प भाग, तरि सांगा नाव आता की॥

४६ (वेळ-एक मिनिट)

चंद्रकांताचा एक मित्र त्याला म्हणाला, 'हे पाहा चंद्रकांत, तू मला दहा रुपये देतोस का उसनवार?' त्यावर चंद्रकांत उत्तरला, 'हो देतो.' त्यावर त्याच्या मित्राने पुनश्च उत्तर केले, 'हे पाहा पण सध्या मला त्यांपैकी पाचच रुपये दे. म्हणजे असे पाहा, मी पाच रुपये द्यायचे राहतील आणि तूही मला पाच द्यायचे राहतील, म्हणजे फिटूफाट झाली. पुन्हा देणे घेणेच नको!'

कुणालाही पटेल त्याचे हे म्हणणे, नाही का?

४७ (वेळ-एक मिनिट)

मराठ्यांच्या इतिहासकाळात वेळोवेळी होऊन गेलेली आणि ज्यांचे नाव बाळाजी असे होते अशी पाच माणसे तुम्हाला सांगता येतात का? पाहा.

४८ (वेळ-दोन मिनिटे)

अशा कोणत्याही दोन संख्या सांगा की, ज्यांची बेरीज आणि गुणाकार सारखाच येईल. (अर्थात $2 + 2$ आणि $2 \times 2 = 4$ हे उत्तर वगळून मात्र.)

४९ (वेळ-दोन मिनिट)

आमच्या एक मजली चाळीमध्ये ओळीने खोल्यांना क्रमांक दिलेले आहेत आणि आमच्या खोलीचा क्रमांक असा आहे की, आमच्या डाव्या बाजूच्या क्रमांकाची बेरीज नेमकी आमच्या उजव्या बाजूच्या क्रमांकाच्या बेरजेइतकी होते. तर आमच्या चाळीत खोल्या किती आणि आमच्या खोलीचा क्रमांक किती?

५० (वेळ-अर्धे मिनिट)

मी जागा झालो त्या क्षणी मी घड्याळाचा एक ठोका ऐकला. पुनश्च अर्ध्या तासाने एक ठोका ऐकला. पुनश्च अर्ध्या तासाने एक ठोका ऐकला. आणि पुनश्च अर्ध्या तासाने एक ठोका ऐकला. तर मी केव्हा जागा झालो?

५१ (वेळ-दीड मिनिट)

आमचा गोविंदा म्हणजे मुलखाचा आळशी, विसराळू आणि लहरी! एका रविवारी त्याला आपल्या एका मित्राला पत्र लिहिण्याची लहर आली. रविवारी टपालकचेरी बंद असल्यामुळे २५ पैशांचे पाकीट पानपट्टीवाल्याकडून त्याने २७ पैशांना विकत घेतले. 'तावडतोव इकडे ये' अशा अर्थाचे पत्र लिहून त्याने पाकीट चिकटवून ठेविले. पण विसराळूपणामुळे त्या दिवशी ते न टाकता सोमवारी त्याने ते टपाल टाकले. त्यानंतर आपल्या मित्राचे येणे अद्याप झाले नाही याची त्याला पुढल्या रविवारी आठवण झाली. पुनश्च २७ पैशांना एक पाकीट घेऊन त्याने पत्र लिहिले; आणि विसरून पुनश्च तो सोमवारी टपालात टाकण्यास गेला. त्या वेळी मित्राचा पत्ता योग्य आहे की नाही याविषयी साशंक झाल्यामुळे त्याने ते पत्र २ रु. ७० पैसे दराने रजिस्टर करून पाठविले. पत्र पाठवून घरी येतो न येतो तोच त्याचा मित्र दारात येऊन उभा! तेव्हा आता सांगा की आळसामुळे, विसराळूपणामुळे वा योगायोगामुळे आणि लहरीपणामुळे त्याचा एकूण तोटा किती झाला? गोविंदाने हिशेब केला तो असा—४ पैसे रविवारी दोन्ही पाकिटे घेतल्यामुळे + २ रु. ७० पैसे रजिस्टर-खर्च + २७ पैसे पाकिटाचे (मित्र परत आल्यामुळे) = ३ रु. १ पैसा. तुम्हांला काय वाटते!

५२ (वेळ-अर्धे मिनिट)

तीन रुपयांचा कितवा भाग दोन रुपयांच्या एकतृतीयांश आहे? बोला लवकर!

५३

(वेळ-अर्धे मिनिट)

आमचा एक मित्र पुढील चमत्कारिक विधान करित असतो. “तुम्ही ५५ पैशांचे बिल दोनच नाण्यात द्या. परंतु त्यांपैकी एक नाणे पांढरे असता कामा नये.” तुम्ही त्याचे समाधान करू शकता का ?

५४

(वेळ-एक मिनिट)

एका शेतात दहा माणसे काम करित होती. थोड्या वेळाने तेथे आणखी चार माणसे आली. तेव्हा पूर्वीच्या काम करणाऱ्या दहा माणसांपैकी एकजण म्हणाला की, “आपण आता सोळाजण झालो.” तो हे का म्हणाला याचे कारण तुम्हांला देता येईल का पाहा.

५५

(वेळ-अर्धे मिनिट)

चार दिवसांत चार मुले चार बिस्किटांचे पुडे खातात, तर एक मुलगा एक पुडा किती दिवसांत खाईल ?

५६

(वेळ-दोन मिनिटे)

आपल्या मृत्युपत्रात एका माणसाने असे लिहिले होते की, “माझ्या बायकोला मुलगा झाल्यास मुलाला दोनतृतीयांश भाग मिळावा, आणि बायकोला एकतृतीयांश मिळावा. मुलगी झाली तर बायकोला दोनतृतीयांश मिळावा आणि मुलीला एकतृतीयांश मिळावा.” योगायोगाने बाईला जुळे झाले आणि त्यात एक मुलगी आणि एक मुलगा होता. तर त्याच्या १४ लाख रुपये मिळकतीची वाटणी कशी कराल ?

५७

(वेळ-अर्धे मिनिट)

आपली एखादी वस्तू हरवली म्हणजे आपण ती शोधू लागतो. आमचा प्रश्न असा आहे की, ज्या ठिकाणी ती वस्तू आपणास सापडते त्या ठिकाणी आपण सर्वांत शेवटीच का पाहतो ?

५८

(वेळ-एक मिनिट)

खालील वाक्यांतून काही अर्थ काढता येईल का तुम्हांला ?

लेप छाकस्त पुतण्या खाप छा

हे आटेकु ना खाप छा

५९

(वेळ-एक मिनिट)

१.६ कि. मी. लांब तार चार एकर शेत गुंडाळते, तर ३.२ कि. मी. तार किती एकर शेत गुंडाळील ?

६०

(वेळ-एक मिनिट)

एका टोपलीत दहा पेरू होते. ते दहा मुलांत सारखे वाटले. आणि तरी सुद्धा टोपलीत एक पेरू होता, तर हे कसे ?

आकड्यांच्या मौजा

ज्ञानं च लोके यदिहास्ति किञ्चित् ।
संख्यागतं तच्च महान् महात्मन् ॥

—महाभारत

अर्थ—हे महात्म्या, या जगात जर काही ज्ञान असेल तर त्यापैकी बरेच आकड्यांनी भरलेले आहे

१

$$\begin{aligned} १ \times १ + २ &= ११ \\ १२ \times १ + ३ &= १११ \\ १२३ \times १ + ४ &= ११११ \\ १२३४ \times १ + ५ &= १११११ \\ १२३४५ \times १ + ६ &= ११११११ \\ १२३४५६ \times १ + ७ &= १११११११ \\ १२३४५६७ \times १ + ८ &= ११११११११ \\ १२३४५६७८ \times १ + ९ &= १११११११११ \end{aligned}$$

२

तसेच

$$\begin{aligned} १ \times १ - १ &= ८ \\ १ \times २१ - १ &= १८८ \\ १ \times ३२१ - १ &= २८८८ \\ १ \times ४३२१ - १ &= ३८८८८ \\ १ \times ५४३२१ - १ &= ४८८८८८ \\ १ \times ६५४३२१ - १ &= ५८८८८८८ \\ १ \times ७६५४३२१ - १ &= ६८८८८८८८ \\ १ \times ८७६५४३२१ - १ &= ७८८८८८८८८ \end{aligned}$$

३

$$\begin{aligned} १ \times ८ + १ &= ९ \\ १२ \times ८ + २ &= ९८ \\ १२३ \times ८ + ३ &= ९८७ \\ १२३४ \times ८ + ४ &= ९८७६ \\ १२३४५ \times ८ + ५ &= ९८७६५ \\ १२३४५६ \times ८ + ६ &= ९८७६५६ \\ १२३४५६७ \times ८ + ७ &= ९८७६५६७ \\ १२३४५६७८ \times ८ + ८ &= ९८७६५६७८ \\ १२३४५६७८९ \times ८ + ९ &= ९८७६५६७८९ \end{aligned}$$

तसेच

४

$$\begin{aligned} ९ \times ९ + ७ &= ८८ \\ ९ \times ९८ + ६ &= ८८८ \\ ९ \times ९८७ + ५ &= ८८८८ \\ ९ \times ९८७६ + ४ &= ८८८८८ \\ ९ \times ९८७६५ + ३ &= ८८८८८८ \\ ९ \times ९८७६५४ + २ &= ८८८८८८८ \\ ९ \times ९८७६५४३ + १ &= ८८८८८८८८ \\ ९ \times ९८७६५४३२ + ० &= ८८८८८८८८८ \end{aligned}$$

५

$$\begin{aligned} ३७ \times ३३३ &= १२३२१ \\ ३७ \times ३३३३ &= १२३३२१ \\ ३७ \times ३३३३३ &= १२३३३२१ \\ ३७ \times ३३३३३३ &= १२३३३३२१ \\ ३७ \times ३३३३३३३ &= १२३३३३३२१ \\ ३७ \times ३३३३३३३३ &= १२३३३३३३२१ \\ ३७ \times ३३३३३३३३३ &= १२३३३३३३३२१ \\ ३७ \times ३३३३३३३३३३ &= १२३३३३३३३३२१ \\ ३७ \times ३३३३३३३३३३३ &= १२३३३३३३३३३२१ \end{aligned}$$

६

$$१५३८४६ \times १३ = १९९९९९८$$

$$२३०७६९ \times १३ = २९९९९९७$$

$$३०७६९२ \times १३ = ३९९९९९६$$

$$३८४६१५ \times १३ = ४९९९९९५$$

$$४६१५३८ \times १३ = ५९९९९९४$$

$$५३८४६१ \times १३ = ६९९९९९३$$

$$६१५३८४ \times १३ = ७९९९९९२$$

$$६९२३०७ \times १३ = ८९९९९९१$$

७

$$१२३४५६७९ \times ९ = ११११११११$$

$$२४६९१३५८ \times ९ = २२२२२२२२$$

$$३७०३७०३७ \times ९ = ३३३३३३३३$$

$$४९३८२७१६ \times ९ = ४४४४४४४४$$

$$६१७२८३९५ \times ९ = ५५५५५५५५$$

$$७४०७४०७४ \times ९ = ६६६६६६६६$$

$$८६४१९७५३ \times ९ = ७७७७७७७७$$

$$९८७६५४३२ \times ९ = ८८८८८८८८$$

$$११११११११ \times ९ = ९९९९९९९९$$

८

$$१५८७३ \times ७ = ११११११$$

$$३१७४६ \times ७ = २२२२२२$$

$$४७३१९ \times ७ = ३३३३३३$$

$$६३४९२ \times ७ = ४४४४४४$$

$$७९३६५ \times ७ = ५५५५५५$$

$$९५२३८ \times ७ = ६६६६६६$$

$$१११११ \times ७ = ७७७७७७$$

$$१२६९८४ \times ७ = ८८८८८८$$

$$१४२८५७ \times ७ = ९९९९९९$$

९

$$९८७६५४३२१ \times ९ = ८८८८८८८८९$$

$$९८७६५४३२१ \times १८ = १७७७७७७७७८$$

$$९८७६५४३२१ \times २७ = २६६६६६६६६७$$

$$९८७६५४३२१ \times ३६ = ३५५५५५५५५६$$

$$९८७६५४३२१ \times ४५ = ४४४४४४४४४५$$

$$९८७६५४३२१ \times ५४ = ५३३३३३३३३३४$$

$$९८७६५४३२१ \times ६३ = ६२२२२२२२२२३$$

$$९८७६५४३२१ \times ७२ = ७११११११११२$$

$$९८७६५४३२१ \times ८१ = ८०००००००००१$$

१०

पंचेचाळीस उणे पंचेचाळीस बरोबर पंचेचाळीस !

९	८	७	६	५	४	३	२	१	एकूण	आकड्यांची बेरीज	४५										
—	१	२	३	४	५	६	७	८	९	”	४५										
										८	६	४	१	९	७	५	३	२	एकूण	आकड्यांची बेरीज	४५

११

१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, ० हे सर्व आकडे एकच वेळ वापरून एकच ९ हे उत्तर काढलेले आहे.

$$९ = \frac{९७५२४}{१०८३६} = \frac{९५८२३}{१०६४७} = \frac{९५७४२}{१०६३८}$$

शून्य न उपयोजिता

$$९ = \frac{७५२४९}{८३६१} = \frac{५८२३९}{६४७१} = \frac{५७४२९}{६३८१}$$

१२

तसेच पुढच्या प्रत्येक समीकरणात १ ते ९ सर्व आकडे एकदाच वापरले आहेत.

- (१) $४ \times १७३८ = ६९५२$
 (२) $१२ \times ४८३ = ५७९६$
 (३) $२७ \times १९८ = ५३४६$
 (४) $३९ \times १८६ = ७२५४$
 (५) $४ \times १९६३ = ७८५२$
 (६) $१८ \times २९७ = ५३४६$
 (७) $२८ \times १५७ = ४३९६$
 (८) $४२ \times १३८ = ५७९६$

१३

$$३१२ \times २२१ = ६८९५२$$

आणि हेच सर्व आकडे उलटे मांडले तरीही

$$२१३ \times १२२ = २५९८६$$

फसाल बरं का !

विचारोद्भयकारिण्या धिया व्यवहरन्ति ये ।
 फलानामत्युदाराणां भाजनं हि भवन्ति ते ॥

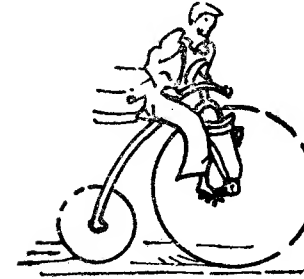
यो. वा. २।१४।१२

विचार निर्माण करणाऱ्या बुद्धीच्या अनुरोधाने जे व्यवहार करतात, ते सर्वोत्कृष्ट फल प्राप्त करू शकतात.

(या प्रकरणातील प्रश्न सोडविण्याच्या पद्धतीसंबंधी व वेळेसंबंधी पूर्वी दिलेल्या सूचना लक्षात घेऊन मगच हे प्रश्न सोडवावयास घ्यावेत.)

६१ (वेळ--अर्धे मिनिट)

आमच्याजवळ एक जुन्या प्रकारची दुचाकी (सायकल) आहे. तिचे एक चाक मोठे आहे; आणि एक लहान

आहे. काल त्या दुचाकीवर बसून मी एक कि. मी. हिंडून आलो तर कोणते चाक अधिक अंतर धावले? आणि कोणत्या चाकाचे फेरे अधिक झाले?

६२ (वेळ--अर्धे मिनिट)

दोन मित्रांना एक वेळ चित्रपट पाहावयाला नेणे परवडेल, की एकालाच दोन वेळा चित्रपट पाहावयाला नेणे परवडेल? की दोन्ही सारखीच?

६३ (वेळ--अर्धे मिनिट)

एका उंच मनोऱ्यावरून खाली टाकलेला एक किलो वजनाचा दगड १५ सेकंदांत खाली पोहोचतो. तर त्याच मनोऱ्यावरून टाकलेला पाच किलो वजनाचा दगड किती वेळात खाली पोहोचेल?

६४ (वेळ--एक मिनिट)

पाय नसताना लांबवर जाते, आणि तोंड नसताना आवाज न करता बोलते अशी वस्तू कोणती?

६५ (वेळ--एक मिनिट)

एका मुलाने पाटीवर ओळीने एक, दोन, तीन असे शंभरपर्यंत आकडे काढले तर त्याने ९चा आकडा एकूण किती वेळा काढला? नीट उत्तर द्या हं मोजून! चुकू नका! लवकर!

६६ (वेळ--पाऊण मिनिट)

तीन आया आणि प्रत्येकीची एक मुलगी सर्वजण एकाच घरात राहतात. त्या घरात चारच खोल्या आहेत आणि प्रत्येक आईला आणि प्रत्येक मुलीला स्वतंत्र खोली आहे. इतकी माणसे चार खोल्यात प्रत्येकी स्वतंत्र खोली घेऊन कशी राहतात?

६७ (वेळ--एक मिनिट)

असा कोणता प्राणी आहे की जो सकाळी चार पायांवर चालतो, दुपारी दोन पायांवर चालतो आणि सायंकाळी तीन पायांवर चालतो?

६८ (वेळ--दीड मिनिट)

असा एखादा प्रश्न तुम्ही सांगू शकाल की ज्याचे उत्तर 'होय' असे दोन अक्षरीच येईल? याहून अधिक-उणे संभवताच कामा नये.

६९ (वेळ--अर्धे मिनिट)

सारख्याच आकारमानाची दोन भांडी आहेत. ह्यांपैकी एकात एक-तृतीयांश भाग दारू आहे; आणि दुसऱ्यात एकद्वितीयांश भाग दारू आहे. त्यानंतर ही दोन्ही भांडी पाण्याने पुरती भरली, आणि पुनश्च ते एका मोठ्या भांड्यात ओतले. तर त्यात किती भाग पाणी असेल आणि किती भाग दारू असेल? बोला!

७० (वेळ--दीड मिनिट)

आम्ही कोण?

दोघे भाऊ शेजारी। वाहू ओझे परोपरी।
उरावरी आमुच्या भार। नेऊ जवळी दूरवर।
भरल्या पोटी सेवेला। सिद्ध सदोदित कामाला।
रिकामपोटी आम्ही स्वस्थ। कामाची ना मुळी वात॥

७१ (वेळ--अर्धे मिनिट)

शरदला पर्वतीला जाण्यास १॥ तास लागतो आणि गोविंदाला एकच तास लागतो. शरद आणि गोविंदा असे जोडीने निघाले, तर किती वेळ लागेल?

७२ (वेळ--एक मिनिट)

ओळखा!

तेल पिता पिता सगळ्या काळोचाला खातो।
शूर मोठा परी एकट्या वारुबाईला मितो॥

७३ (वेळ--एक मिनिट)

भिवा आंबेवाल्याच्या दुकानात प्रत्येकी २५ आंब्यांमागे १९ आंबे गोड निघतात, १४ आंबे मोठे निघतात आणि १० आंबे मोठे आणि गोड निघतात. तर प्रत्येक २५ आंब्यांमागे लहान आणि आंबट असे किती आंबे निघतील? चुकू नका हं! आकडेमोड करायची नाही कुठे!

७४

(वेळ-एक मिनिट)

एका मुलाने दुसऱ्या एका मुलाला प्रश्न केला,
 “तू कुणाच्या आईच्या बापाचा मुलगा?”
 तुम्ही सांगता का याचे उत्तर?

७५

(वेळ-दीड मिनिट)

एका पेटीत आठ तांबड्या रंगाचे, आठ निळ्या रंगाचे आणि आठ पिवळ्या रंगाचे चेंडू होते. निळा चेंडू पाच रुपयाला, तांबडा तीन रुपयाला आणि पिवळा चेंडू एक रुपयाला मिळे. तीन मुलांनी प्रत्येकाने तिन्ही रंगाचे मिळून, एकूण आठ चेंडू घेतले आणि प्रत्येकाने सारखेच पैसे दिले. तर प्रत्येकाने कोणत्या प्रकारचे किती किती चेंडू घेतले?

७६

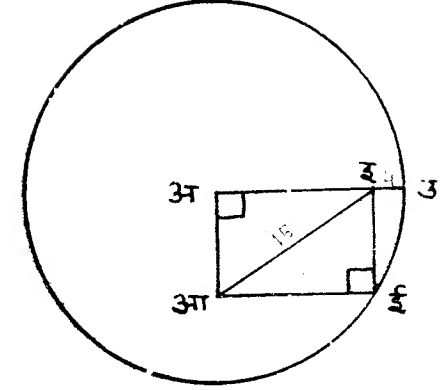
(वेळ-दीड मिनिट)

ज्यांच्या सर्व बाजू एक एक सेंटिमीटर आहेत असे अनेक चौकोनी ठोकळे घेतले आणि त्यांचा एक मोठा चौथरा रचून तयार केला. या नव्या चौथऱ्याची लांबी, उंची, जाडी सर्व काही ३-३ सेंटिमीटरच आहे. त्यानंतर हा नवा मोठा चौथरा चारही बाजूंनी दोन्याने नीट बांधून त्याच्या सर्व बाजू निळ्या रंगाने रंगविल्या. रंग वाळल्यानंतर दोरा सोडून सारे ठोकळे सुटे केले. तर आता प्रश्न असा की ज्या वारीक ठोकळ्यांचा ३ सेंटिमीटरचा बनलेला ठोकळा होता त्यांपैकी—

(१) किती ठोकळ्यांच्या चारी बाजूंना रंग असेल? (२) किती ठोकळ्यांच्या तीन बाजूंना रंग असेल? (३) किती ठोकळ्यांच्या दोन बाजूंना रंग असेल? (४) किती ठोकळ्यांच्या एका बाजूला रंग असेल? (५) किती ठोकळ्यांना मुळीच रंग नसेल?

७७

(वेळ-दीड मिनिट)

बरील चित्रात एक वर्तुळ दाखवले असून ‘अ’ हा त्या वर्तुळाचा केंद्रबिंदू आहे. ‘अ आ ई इ’ हा एक आयत आहे आणि ‘अ उ’ ही या वर्तुळाची त्रिज्या आहे. आता प्रश्न असा की, ‘इ आ’ ह्या कर्णाची लांबी जर १५ मीटर असेल आणि ‘इ उ’ या रेषेची लांबी जर ४ मीटर असेल तर या दिलेल्या वर्तुळाचा व्यास किती मीटर येईल ते सांगा. उत्तर काढण्यास विशेष आकडेमोडीची आवश्यकता लागेलच असे वाटत नाही.

७८

(वेळ-अर्धे मिनिट)

कोठे आहे चूक?

उणे ६ = उणे ६

म्हणजेच, - ६ = - ६

म्हणजे, + ४ - १० = + ९ - १५

आता दोन्हीकडे समीकरणात पंचवीस चतुर्थी मिळवले तर समीकरणाच्या दोन्ही बाजू समानच राहतील.

$$४ - १० + \frac{२५}{४} = ९ - १५ + \frac{२५}{४}$$

$$\text{म्हणजेच } (२ - \frac{५}{२})^२ = (३ - \frac{५}{२})^२$$

दोन्ही बाजूंचे वर्गमूळ काढले तर,

$$२ - \frac{५}{२} = ३ - \frac{५}{२}$$

$$\text{म्हणजेच } \frac{४}{२} - \frac{५}{२} = \frac{६}{२} - \frac{५}{२}$$

दोन्ही बाजूंस दोनाने गुणिले असता,

$$४ - ५ = ६ - ५$$

दोन्ही बाजूंस + ५ मिळवले असता,

$$४ = ६$$

दोन्ही बाजूंस २ ने भागले असता,

$$२ = ३$$

कुठे आहे चूक ?

७९

(वेळ—दीड मिनिट)

सासरे जावई गेले शेती ।

मायलेकी भाकरी नेती ॥

ही म्हणते, ' माझ्या बाबा तू खा ।

ती म्हणते, ' माझ्या बाबा तू पण खा ॥

हे कसे शक्य आहे ! (बाबा म्हणजे बाप)

८०

(वेळ—एक मिनिट)

असे कोणते खंड आहे की, जेथे पाण्यावाचून नद्या आहेत, घरावाचून गावे आहेत आणि माणसावाचून देश आहे.

८१

(वेळ—एक मिनिट)

कोणतेही पाच सारखे विषम आकडे घ्या आणि ते अशा प्रकारे मांडा—वाटल्यास अधिक चिन्हाचा तेवढा उपयोग करा—की त्याचे उत्तर १४ च येईल.

८२

(वेळ—दोन मिनिटे)

जन्मल्यानंतरही मुळीच हालचाल करीत नाही असे कोण आहे ! (अर्थात जन्मतःच मृत असणारे बालक सोडून)

८३

(वेळ—एक मिनिट)

एका पेरूवालीच्या पाटीत विक्रीसाठी पेरूंची तीन प्रकारे विभागणी केली होती. पैशाला एक, पैशाला दोन, आणि पैशाला तीन असे त्यांचे भाव ती सांगे. काही मुलांनी तिच्या पाटीतील त्यांना हवे तेवढे पेरू घेतले, आणि सर्वांचे मिळून सात पैसे दिले; आणि घेतलेले पेरू त्यांनी आपसांत अशा प्रकारे वाटून घेतले की, प्रत्येकाचा वाटा अगदी सारखाच राहिला. मुख्य गोष्ट म्हणजे एकही पेरू न कापता सर्व वाटण्या केल्या होत्या. तर एकूण मुले किती होती ? आणि प्रत्येकाच्या वाट्याला किती किती पेरू आले ? (कमीत कमी दोन प्रकारचे पेरू त्यांनी खरेदी केलेच आहेत.)

८४

(वेळ—एक मिनिट)

एका मंगळगोरीच्या रात्री सहा मुली फुगड्या खेळत होत्या. त्यांपैकी प्रत्येक मुलगी इतर प्रत्येक मुलीशी एकेकदाच फुगडी खेळली असे धरले तर एकूण किती फुगड्या खेळल्या जातील ?

८५

(वेळ—एक मिनिट)

३२ डोकी ४० हात आणि ८८ पाय कुठे असतात ते ठाऊक आहे तुम्हाला ?

८६

(वेळ—एक मिनिट)

समजा, मुंबईहून सुरतेकडे प्रत्येक तासातासाने गाड्या सुटतात, आणि सुरतेहूनही मुंबईकडे प्रत्येक तासातासाने गाड्या सुटतात; आणि कुठल्याही गाडीला मुंबई-सुरत अंतर तोडण्यास ५ तास लागतात, असे धरले तर त्यांपैकी सुरतेकडे जाणाऱ्या एका गाडीत बसून निघालेल्या एका माणसाला सुरतेस पोहोचण्यात सुरतेहून मुंबईला निघालेल्या किती गाड्या भेटतील ? चुकू नका हं !

८७

(वेळ—अडीच मिनिटे)

१००० रुपये १० पिशव्यांत अशा प्रकारे भरा की, १ रुपयापासून १००० रुपयांपर्यंत वाटेल तितके रुपये एकही पिशवी न सोडता तुम्हाला दुसऱ्याला देता येतील.

८८

(वेळ-अर्धे मिनिट)

एका घरात मामा-मामी राहतात. त्यांना पाच भाचे आहेत. आणि या भाच्यांपैकी प्रत्येकाला एक वहीण आहे, असे घरले आणि ही सारी मंडळी मामाकडे राहात असली, तर घरात एकूण किती मंडळी राहात होती ते सांगा.

८९

(वेळ-तीन मिनिटे)

एका घनाढ्य सावकाराच्या मृत्यूनंतर त्याच्या मृत्युपत्रानुसार त्याच्या साऱ्या मिळकतीची हत्ती, घोडेगाड्या, पालख्या, भांडी, दागिने, रत्ने इत्यादींची त्याच्या दोन्ही मुलांमध्ये अर्धी अर्धी वाटणी करण्यात आली. तसेच त्याच्याजवळ एक मौल्यवान हिरा होता. तो कोणास द्यावयाचा यासंबंधी त्याने मृत्युपत्रात लिहिले होते, “ माझे दोघे मुलगे घोड्यावर बसण्यात पटाईत आहेत. त्यांची दोघांची घोड्यावर बसून विशिष्ट अंतर धावण्याची एक शर्यत लावावी, आणि त्यात ज्याचा घोडा मागे राहील त्याला हा हिरा द्यावा.” अटी-प्रमाणे पंचांनी दोघांना त्यांचे उत्कृष्ट घोडे आणावयास सांगितले आणि योग्य प्रकारे शर्यत सोडली. पण दोन्ही घोडे जागचे जागी उभे ! कारण उघडच आहे, ज्याचा घोडा मागे तो जिंकणार; मग पुढे कोण जाईल ? तेव्हा आता याचा निर्णय व्हावा कसा, अशी पंचांना पंचाईत पडली. पण त्यांना एक युक्ती सुचली आणि त्याप्रमाणे दोघांना सांगून शर्यत सोडताच दोघे घोडेस्वार भरधाव पळाले. आणि मृत्युपत्राच्या विपरीत न वागता त्याला अनुसरूनच पंचांनी जो शर्यतीत पुढे आला त्यालाच तो हिरा दिला. तर प्रश्न असा की, पंचांनी दोन्ही मुलांना काय सांगितले ? आणि मृत्युपत्राला अनुसरून पुढे आलेल्यालाच त्यांना हिरा कसा देता आला ?

९०

(वेळ-एक मिनिट)

एका माणसाने दोन घोडे विकले. त्यापैकी एका घोड्यावर त्याला शे. २० लाभ झाला आणि दुसऱ्यावर शे. २० तोटा झाला. दोन्ही घोडे प्रत्येकी ४०० रुपयांना विकले असे घरले तर त्याला एकूण लाभ वा तोटा किती झाला ? की लाभही नाही आणि तोटाही नाही ?

का म्हणजे का ?

कायहो, काल काळ्यांचे काका काकूवर का कावले ? कारण काकांच्या कामाचे काही कागदपत्र, काकूनी, कात्रीने कारणावाचून कापले.

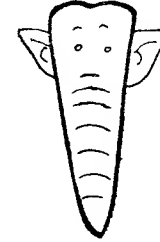
रामदासकृत ‘ ग्रंथिचा ’ अर्थ काढा

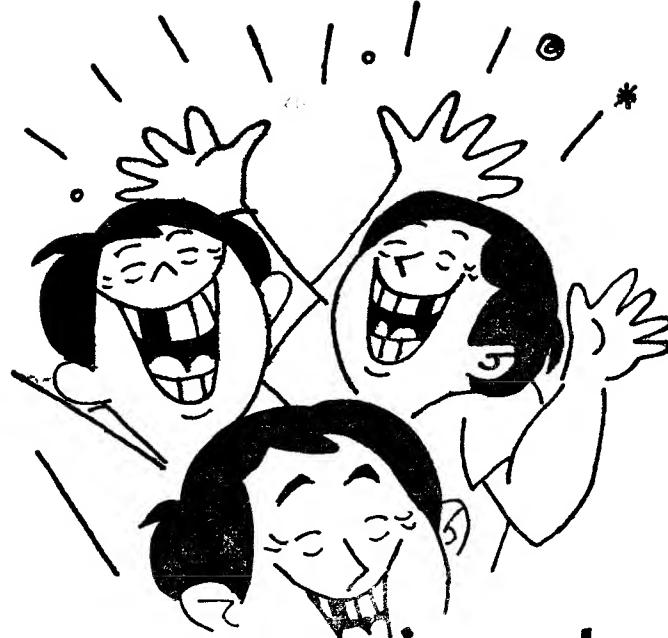
बरा प्रत्येचे ग्रंथिचा^१ अर्थ काढा । बरी वेळ ये ग्रंथिचा^२ अर्थ काढा ॥

करी मोकळा ग्रंथिचा^३ अर्थ काढा । पदे तीन ये ग्रंथिचा^४ अर्थ काढा ॥

१. अनुभवाने ग्रंथाचा अर्थ करा. २. वेळ पाहून गाठीचे पैसे खर्च करा.

३. संसारातून मोकळा करील असा हृदयग्रंथिचा अर्थ काढा. ४. याप्रमाणे कविताग्रंथीतील तीन पदांचा अर्थ काढा.

हसाल बरं का !

चित्ते प्रसन्ने भुवनं प्रसन्नम् । चित्ते विषण्णे भुवनं विषण्णम् ।
अतोऽभिलाषो यदि ते सुखे स्याच्चित्तप्रसादे प्रथमं यतस्व ॥

वसंत : (विमलच्या घरच्या भुंकणाऱ्या कुत्र्याकडे पाहून) अग, तुझ्या या कुत्र्याला आवर पाहू ! सारखा भुंकतो आहे. नाहीतर त्याला बांधून तरी ठेवीत जा.

विमल : काय तरी घाबरता ! 'भुंके कुत्रे ते चावे ना' हे ठाऊक नाही वाटते तुम्हांला ?

वसंत : अग, मला ठाऊक आहे सर्व. पण तुझ्या या कुत्र्याला ठाऊक आहे का ते !

हसाल बरं का !

३९

नमुना वाक्य : या दोन मुलगीमधोमध हा बारकासा मोठी शहाणपणा असतो असे आम्ही बाटायचं !

छोटा भाऊ : आई, हा दादा मला निजूनच देत नाही ग अंथरुणावर !

मोठा भाऊ : का ? मी अर्धे अंथरुण घेतो नि अर्धे त्याला ठेवतो.

छोटा भाऊ : हो, पण आई तो मधले अर्धे अंथरुण घेतो ग !

वाईसाहेब : (मोलकरणीस) गंगू, आतांशा तू फारच निष्काळजी झाली आहेस हं. कपबशा किती फोडतेस ! यापुढे तुझ्या पगारातून त्याचे मोल कापून घेईन, ध्यानात ठेव.

गंगू : बरं बाईसाहेब.

आज गंगूने पुनश्च एक चांगले उंचीपैकी काचेचे फुलपात्र फोडले. तेव्हा बाईसाहेब उद्गारल्या, " अग, आज तर तू कमालच केलीस. तू फोडलेल्या भांड्यांची किंमत तुझ्या पगारापेक्षासुद्धा अधिक आहे. कसले कापून घेणार आता कपाळ ! "

गंगू : का ? मग पगार वाढवा म्हणजे जमेल सगळं !

मुलगा : बाबा, सोड्याच्या बाटलीत गोळी हो कशी घालतात ? आणि सूर्य दिवसा का उगवतो ? आणि मांजराचा आवाज असा 'म्याँब म्याँब'च का येतो ? आणि झाडांची पाने हिरवी हो का ? आणि....

बाप : अरे हो हो ! हळूहळू घे जरा. मी जर माझ्या बडिलांना असे हे प्रश्न विचारले असते तर काय झाले असते आहे का ठाऊक !

मुलगा : हो, माझ्या काही प्रश्नांची उत्तरे मग तुम्हांला देता आली असती एवढंच ना ?

" तुम्ही विवाहित आहा हे मी निश्चयाने सांगतो. "

" ते कसे बुवा ? "

“तुमच्या कोटाच्या गुंड्या आता व्यवस्थित लावलेल्या आहेत. पूर्वीप्रमाणे गुंड्या असल्या तर आहेत, नसल्या तर नाहीत, असा प्रकार नाही दिसत आता आणि.....”

“हो, गुंड्या कशा शिवायच्या हाच धडा तिने आज माझ्याकडून घटवून घेतला खरा !”

मुलांचा गलका ऐकून रस्त्याने जाणारा एक सभ्य गृहस्थ उद्गारला,
“काय रे मुलांनो ! अरे, काय चाललंय काय ?”

“त्याचं असं झालं” एक मोठा मुलगा म्हणाला, “आम्ही असं ठरवलं की जे सर्वांत चांगली लोणकढी थाप मारील त्याला हा पेढा द्यावयाचा. पण कोणती थाप सर्वांत चांगली त्याचा निर्णयच होत नाही. हे बघा मी अशी थाप मारली. अं अं.....”

“शिव शिव ! अरे पोरानो, मी तुमच्याएवढा होतो तेव्हा थाप कशाला म्हणतात ते मला ठाऊकसुद्धा नव्हतं. आणि तुम्ही.....”

“छान छान ! ही सर्वांत लोणकढी आहे. अगदी नक्की यांनाच द्या पेढा !” सर्व मुले एकमताने ओरडली.

न्यायाधीश : (पोलिसाकडे पाहून) हा गृहस्थ दारू पिऊन रस्त्यात शांतताभंग करीत होता असे तू कशावरून म्हणतोस ?

पोलीस : तावातावाने भाजीवालीशी भांडत होता.

न्यायाधीश : तावातावाने बोलला म्हणून दारू प्याला असे कसे म्हणता येईल ?

पोलीस : तसे नव्हे, पण रस्त्यात भाजीवाली मुळी नव्हतीच !

गोविंदरावांकडे आलेल्या पाहुण्याने चांगले महिनाभर ठाण दिले त्यांच्याकडे. त्यांना घालवून लाबण्याचा हमखास उपाय म्हणून गोविंदराव म्हणतात,
“काहो तुमची बायकामुले तुमच्यापासून बरेच दिवस दूर राहिल्यामुळे आता कंटाळून गेली असतील अगदी, नाही का ?”

पाहुणे उत्तरतात, “खरंच, हे अगोदर ध्यानात नाही आले माझ्या. पण आता असे करतो, त्यांनाच तार करून इकडे बोलावून घेतो म्हणजे झाले.”

प्रवासी पाहुणा : (घाईघाईने बाळूस) बाळ, बर घाबत जा, आणि मी निजत होतो त्या खोलीच्या कोपऱ्यात माझी छत्री राहिली आहे का बघ बरं ?

बाळ : (थोड्या वेळाने खाली येऊन आणि दोन्ही हात खिशात घालून) हो हो. कसं नेमकं सांगितलंय तुम्ही ! अगदी तिथेच आहे छत्री तुमची !

नमुना वाक्य : सारखंच सारखं बर्फ खाह्मी म्हणजे थंडी बनून शिंका होतात माणसांत !

बाईसाहेब : (दुकानदारास) मी तुम्हांला बारा आंब्यांचे पैसे दिले होते, आणि तुम्ही तर अकराच आंबे पाठविले ?

दुकानदार : त्याचं असं झालं बाईसाहेब, एक आंबा होता नासका. तेव्हा म्हटलं, तुमच्यासारख्यांकडे वाईट माल पाठविण्यापेक्षा न पाठविणे बरे ! कारण चोख माल देणे हेच आमचे ब्रीद आहे ना !

एका म्हातार्या बाईला ती रस्ता ओलांडण्याचा यत्न करीत असता एका मोटारीचा धक्का लागला आणि ती खाली पडली. सुदैवाने धुळीने कपडे भरण्यापलीकडे तिला इतर काही अपाय झाला नाही. अपघाताची वार्ता ऐकून तत्काळ एक पोलिस तेथे आला; आणि मोटारवाल्याला त्यासंबंधी त्याने विचारले असता तो म्हणाला, “अहो अडाणी म्हातारी ही. माझी काही चुक नसता मध्ये आली मग काय करणार ? आज दहा वर्षे मी रोज गाडी हाकतो आहे, पण एकदाही अपघात झाला नाही माझ्या हातून.”

मोटारवाल्याचे उत्तर ऐकून म्हातारी तावातावाने म्हणते, “हो, हो, मोठा दहा वर्षांच्या सरावाचा दिमाख दाखवतो आहे ! मला तर साठ वर्षे झाली माने याच रस्त्याने जायचा सराव आहे, आहे का ठाऊक ? भलतेच नाही ऐकून घेणार हं मी !”

वकीलसाहेबांच्या दारावरची घंटा कोणीतरी वाजवली. वकीलसाहेब दार उघडून पाहताच तो शेजारचा हलवाई पुढे उभा. हलवायाने विचारले, “का हो वकीलसाहेब, एखाद्याच्या कुठ्याने जर आमच्या दुकानातले काही पदार्थ पळवले तर मला त्याचे मोल त्या कुठ्याच्या धन्याकडून कायदेशीरपणे वसूल करता येईल का !

“हो, हो, अर्थातच.” वकील उद्गारले.

“हो ना, मग तुमच्याच कुठ्याने माझ्या दुकानातील परातीतला बदामपाक फस्त केला आहे, त्याचे बीस रुपये द्या मला !” हलवाई उत्तरला.

त्यावर वकील शांतपणे म्हणतात, “ते खरे ! पण तुम्हीच प्रथम मला आणखी पाच रुपये द्या म्हणजे माझी एकूण २५ रु. फी आहे. त्याची भरपाई होईल.”

●

एका ग्राहकाने बूटवाल्याच्या दुकानातील एक ५० रुपयांची बूटजोडी पसंत केली, परंतु जवळ ४९ रुपये असल्यामुळे त्याने विक्रेत्यास विचारले, “मजजवळ ४९ रु रुपये आहेत. उरलेले पैसे मी उद्या दिले तर चालतील का ?”

“हो चालतील.” विक्रेता उद्गारला, आणि त्याने बांधून दिलेला बूट घेऊन गिऱ्हाईक निघून गेले. त्यानंतर गल्ल्यावर पैसे घेणारा माणूस त्या विक्रेत्याकडे पाहून म्हणाला, “उद्या तुला हा रुपया स्वतः भरावा लागेल. मूर्ख ! असा माल मिळाल्यावर तो पुन्हा कशाला तोंड दाखवितो आहे तुला ! कसे समजत नाही तुम्हा लोकांना !”

“ते काही असो, पण तो अगदी नक्की परत येणार !”

“कशावरून ? मोठा धर्मराजच असला पाहिजे मग !”

“कारण बूट बांधताना त्यात मखलाशी करून जाणूनबुजून मी दोन्ही बूट उजव्याच पायाचे बांधून दिले आहेत. तेव्हा त्याला परत येण्यावाचून गत्यंतरच नाही.”

●

एका घरात सारेजण बहिरे होते. एक दिवस दाराशी येऊन हातबारे करीत भिक्षा मागणाऱ्या एका भिकार्याला घरातल्या बहिऱ्या नोकराने धक्के मारून

घालवून दिले; आणि आपला पराक्रम पाहणाऱ्या आपल्या धन्याकडे येऊन तो म्हणाला, “पाहिलं का धनी, भिकारी तर भिकारी आणि म्हणतो की, तुमच्या धन्याने घर केवढ्याला बांधले ! भिकारी माजले आहेत जणू.”

ते ऐकून धनी शेजारी बसलेल्या बायकोला म्हणतो, “पाहिलंस ! फक्त तुलाच वाटतं की, मी म्हातारा झालो. सारं गाव म्हणत आहे की, मी अजून तरणावांड दिसतो म्हणून. तो भिकारीसुद्धा माझी अशीच स्तुती करीत होता.

त्यावर बायको उद्गारते, “आता काय करणार तरी ! अहो गडी माणसाच्या देखत का मला सारखं विचारायचं की, तुला कोणता दागिना करू ! कोणता दागिना करू ! सतरा वेळा सांगितलं की, आता मोत्याचा पोत मिळाल्यावाचून मी स्वस्थ नाही राहणार म्हणून !”

जरा वेळाने बाईसाहेब उठून आत गेल्या नि आपल्या जेवित असलेल्या मुलीला म्हणतात, “बघ हो, यांनी अगदीच ताळ सोडला. त्या गड्याच्या देखत मला म्हणतात की, तुला कुठला दागिना करू ! म्हातारचळ नाही तर काय !” त्यावर मुलगी उत्तरते, “अग आई, काही काळ वेळ आहे की नाही ! म्हणे तुला कसा नवरा हवा ते पुन्हा एकदा सांग. पुन्हा सांगते ऐक. आता मला असले काही विचारू नका !”

थोड्या वेळाने आई बाहेर गेल्यावर मुलगी आमटी वाढणाऱ्या स्वयंपाकणीला म्हणते, “बघा हो काकू, तुमच्या देखत असे खाजगी प्रश्न विचारणं बरं दिसतं का ? आईचं डोकंच ठिकाणावर नाही सध्या !

स्वयंपाकणी काकू उत्तरतात, “ताईसाहेब, माझी आमटी सारं गाव वाखाणतं आणि तुम्ही म्हणता मला आमटी करता येत नाही. हे आहे हे असं आहे. पटलं तर राहते नाही तर मला रजा द्या कशी ! मी जाते आपली !”

ताईसाहेबांचं जेवण झाल्यावर स्वयंपाकणी काकू भांडी घासणाऱ्या बाईला म्हणतात, “असल्याच ताईसाहेब ! स्वयंपाकाची चव कळण्याइतकं तरी ‘हे’ लागतं ना ! काही सुद्धा कळत नाही आणि तरी आपली तक्रार, मी आज चक्कच सांगितलं मुळी.”

भांडीवाली उत्तर करते, “काकू, तुमचं आपलं नेहमी तेच ! म्हणे ताईसाहेब ताटे स्वच्छ नाही म्हणून रागावत होत्या. हो, हो. अगदी खुशाल सांगा बाईसाहेबांना ! मला धाक दाखवता होय ? काम किती चांगलं केलं तरी तुमचं

आपलं तेच. जा, जा सांगा. मी पण सांगेन बाईना मग ! ”

दोन दारुडे दारूने तर्ररं होऊन गेले होते.

पहिला म्हणतो, “ मी जगातील साऱ्या सोन्याच्या खाणी विकत घेणार आहे. आता त्याबाबून भागायचं नाही. ”

दुसरा म्हणतो, “ तू खूप विकत घेतील पण मी देईन तेव्हा ना ! ”

गिन्हाईक (दुकानदारास) : तुम्ही काल मला हस्तिदंती म्हणून फणी दिलीत पण ती खोटी निघाली.

दुकानदार : असेल बुवा, हत्तीमुद्धा खोटे दात बसवून ध्यायला लागलेले दिसतात अलीकडे !

पहिला : काय योगायोग पाहा ! आज तारीख अकरा. महिना नोव्हेंबर म्हणजे अकरावाच. आमची रस स्पेशल मुंबईला पोहोचली बरोबर अकराला. सामान उचलणाऱ्या हमालाचा नंबर अकराच. गाडी केली तिचा नंबर अकराच. आज रसचा दिवस अकरावाच. तेव्हा म्हटलं अकरा नंबरच्या घोड्यावरच पैसे लावू झालं ! आणि योगायोग असा—

दुसरा : (अधीरतेने) आणि तोच पहिला आला का ?

पहिला : नाही हो, तो नेमका अकरावा आला न काय ?

विचारून पाहा

१

आपल्या मित्राला म्हणावे, “ मी विचारतो ते पाढे सांगा. सोपे, दहाव्या आतले विचारणार आहे मी. ”

मग विचारण्यास प्रारंभ करा.

“ पाच आठ ? ” तो उत्तर देईल, “ चाळीस ”

“ नवा पाचा ? ” तो उत्तर देईल, “ पंचेचाळीस ”

“ दाही चोक ? ” तो उत्तर देईल, “ चाळीस ”

“ आठ पंचे ? ” तो उत्तर देईल, “ चाळीस ”

“ साही सक ? ” आणि या वेळी तो बहुतकरून उत्तर देईल, “ बेचाळीस ” आणि चुकेल. (खरे साही सक ‘ छत्तीस ’ असे उत्तर हवे.)

२

कुणालाही म्हणावे, मी सांगतो ती बेरीज कर.

“ सत्तेचाळीस अधिक अर्धा ” तो उत्तर देईल, “ साडेसत्तेचाळीस ”

“ अधिक अर्धा ” तो उत्तर देईल, “ अष्टेचाळीस ”

“ अधिक पाऊण ” तो उत्तर देईल, “ पावणे एकूणपन्नास ”

“ अधिक पाव ” आणि या वेळी बहुतकरून उत्तर देईल, “ पन्नास ” (खरे उत्तर ‘ एकूणपन्नास ’)

फसाल बरं का !

बुद्धिर्यस्य बलं तस्य निर्वुद्धस्य कुतो बलम् ॥

हितोपदेश २ । ११

ज्याच्याजवळ बुद्धी आहे त्याच्याजवळ सामर्थ्य आहे. बुद्धिहीन माणसाला सामर्थ्य कुठले असायला !

(या प्रकरणातील प्रश्न सोडविण्याच्या पद्धतीसंबंधी व वेळेसंबंधी पूर्वी दिलेल्या सूचना लक्षात घेऊन मगच ते प्रश्न सोडवावयास घ्यावेत.)

९१ (वेळ-अडीच मिनिटे)

संख्या ओळखा :

+	+	+	+	= १४	संख्येतील आकड्यांची बेरीज
+	+	+	+	= २०	" " "
+	+	+	+	= २५	" " "
८	८	८	८		

फसाल बरं का !

१३

९२

(वेळ-अडीच मिनिटे)

- • • लगतच्या आकृतीत दाखविलेले नऊ बिंदू चारच सरळ
- • • रेषांनी जोडा. परंतु अट अशी की, एकदा रेषा काढण्यास
- • • आरंभ केला की शेवट येईपर्यंत पुनश्च हात उचलावयाचा नाही आणि रेषेवरून रेषा गिरवायची नाही.

९३

(वेळ-दोन मिनिटे)

सरदार भाऊसाहेब फाळके आणि त्यांचे चिरंजीव अण्णासाहेब फाळके हे दोघेही त्यांच्या भव्य दिवाणखान्याच्या मध्यभागी गोळ्या लागून मरून पडलेले आढळले. भाऊसाहेबांची पत्नी पूर्वीच बारली असून अण्णासाहेबांचे अद्याप लग्नच झालेले नाही. स्वतः सरदारांच्या छातीत गोळी लागलेली आहे; आणि अण्णासाहेबांच्या पाठीत गोळी लागलेली आहे.

केव्हाही बंदुकीची गोळी जर जवळ अंतरावर मारली गेली असेल तर ज्या ठिकाणी शरीराला गोळी लागते तो भाग सभोवताली काळा पडलेला असतो, आणि त्या ठिकाणचा कपड्याचा भाग तर चांगला जळल्यासारखा दिसतो. उलटपक्षी गोळी लांब अंतरावरून मारली गेली असेल तर असा काही प्रकार आढळत नाही.

साऱ्या दिवाणखान्यात फक्त दोनच व्यक्तींच्या पावलांचे ठसे उमटलेले दिसत आहेत; आणि दिवाणखान्याच्या बाहेर कोणाचेच ठसे दिसत नाहीत. स्वतः सरदारसाहेबांच्या अंगाखालीच बंदूक पडलेली आहे आणि अण्णासाहेबांच्या आसपास कोठलेच हत्यार सापडत नाही. दोघांच्याही अंगरुखावर गोळी लागलेला भाग काळा पडला असून कपड्यांचा भागही किंचित जळलेला आहे.

स्वतः सरदारसाहेबांचे पुत्रावर आत्यंतिक प्रेम होते, आणि पुत्राला आपणहून अपाय करण्यापेक्षा ते स्वतः मरणही स्वेच्छेने पत्करतील. अर्थात स्वतःच्या रक्षणासाठीसुद्धा ते अण्णासाहेबांवर हत्यार चालविणे अशक्य आहे.

काहींचे म्हणणे असे आहे की, अलीकडे पिता-पुत्रांचे नीट नव्हते; आणि त्यांची बरेच वेळा बोलाचाली होई. कोणी म्हणत अण्णासाहेब वाटेल तसे वाढ्यातपणे वागत; ते सरदारसाहेबांना पसंत नव्हते. कोणी म्हणतात की भाऊ साहेबांचा त्यांच्या मुलाला तिटकारा आल्यामुळे तोच अगदी तुटकपणे वागे.

आणि वडिलांचा पैसा हाती येण्यास त्यांच्या मृत्यूचाचून अन्य उपाय नाही हेही त्याला पूर्णपणे विदित होते! कोणी म्हणतात, अण्णासाहेबांची काही बाईची भानगड असून ती निस्तरता निस्तरता त्यांचा जीव अगदी मेढाकुटीला आला होता. आता सांगा की,

१. सरदारसाहेबांच्या मृत्यूचे कारण काय? आत्महत्या, खून की अपघात?

२. अण्णासाहेबांच्या मृत्यूचे कारण काय? आत्महत्या, खून की अपघात?

९४

(वेल-दोन मिनिटे)

१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९ ह्या सर्व आकड्यांचा एकेकदाच उपयोग करावयाचा. त्याच्या समवेत गणितात येणाऱ्या कोणत्याही चिन्हांचा उपयोग करावयास प्रत्येकास नाही. आणि अशा प्रकारे प्रत्येक आकडा एकेकदाच वापरून त्यांचे उत्तर नेमके १०० आणून दाखवा. याची अनेक उत्तरे आहेत. त्यांपैकी काही पुढे देतो. तुम्ही स्वतः एक तरी नवीन करून पाहा.

$$\begin{array}{r} १. \quad १५ \\ + ३६ \\ + ४७ \\ \hline ९८ \\ + २ \\ \hline १०० \end{array}$$

$$२. १ + २ + ३ + ४ + ५ + ६ + ७ + (८ \times ९) = १००$$

$$३. १२३ + ४५ + ८ - ६७ - ९ = १००$$

$$४. ९८ + \frac{२७}{५४} + १\frac{३}{४} = १००$$

$$५. ९८ + ५४ + २१ + ३ - ७६ = १००$$

$$६. ९७ + \frac{१६}{२} + \frac{४}{३} + \frac{५}{६} = १००$$

$$७. १२३ + ८९ - ६७ - ४५ = १००$$

$$८. ६४.७ + ३५.२ + १ (०.९ - ०.८) = १००$$

$$९. \frac{३}{४} + १\frac{५}{८} + ९\frac{७}{८} = १००$$

$$१०. ९१\frac{५७४२}{६७८} = १००$$

$$११. ९१\frac{३}{४} + ८\frac{२७}{४} = १००$$

$$१२. १२\frac{६}{५} + ८\frac{३}{४} = १००$$

$$१३. ५७\frac{१}{८} + ४२\frac{३}{४} = १००$$

$$१४. ७१ + ६ \times ४ + ८ \times २ + ३ - ५ - ९ = १००$$

$$१५. \frac{३९}{४} + ८७ + \frac{१}{५} - \frac{१}{४} = १००$$

$$१६. \frac{३९}{४} + ७८ + १४ + ५ = १००$$

$$१७. ९८.७ + ०.२ + ४.६ - ३.५ = १००$$

$$१८. ८२ + \frac{३५४६}{४३८} = १००$$

$$१९. ९१\frac{७५२४}{४३८} = १००$$

$$२०. ९५ + ४ + \frac{३६}{४} + \frac{१}{३} = १००$$

$$२१. ५२ + ४७\frac{२}{४} + \frac{३}{४} = १००$$

$$२२. ९६ + \frac{२१४६}{४३८} = १००$$

$$२३. १ + ९५ + ३२\frac{४}{८} + \frac{६}{४} = १००$$

$$२४. १२ \times ९ + ५ + ७ - \frac{६८}{३४} = १००$$

$$२५. १२ \times ३ + ४ + १ - ७ + ८ + ६ \times ९ = १००$$

$$२६. ८१ + \frac{७५२४}{४३८} = १००$$

$$२७. १ + २ \times ३ + ४ + ५ + ६७ + ८ + ९ = १००$$

$$२८. १ \times २ + ३४ + ५६ + ७ - ८ + ९ = १००$$

$$२९. १२ + ३ - ४ + ५ + ६७ + ८ + ९ = १००$$

$$३०. १ \times २३ - ४ + ५ - ६ - ७ + ८९ = १००$$

$$३१. (९ + ८ + ७ + ६ - ५) (४ + ३ - २ - १) = १००$$

$$३२. १२३ + ४ - ५ + ६७ - ८९ = १००$$

$$३३. ९१ + \frac{५८२३}{४३८} = १००$$

$$३४. १२३ - ४ - ५ - ६ - ७ + ८ - ९ = १००$$

$$३५. ९६ + \frac{१७५२}{४३८} = १००$$

$$३६. १ + ९३ + ५ + ४\frac{५}{४} + \frac{६}{४} = १००$$

$$३७. ९४ + ५ + \frac{३६}{४} + \frac{१}{३} = १००$$

$$३८. ९ \times ८ + ६ \times ७ - ५ - ४ - ३ - १ \times २ = १००$$

$$३९. ९६ + \frac{१४२४}{४३८} = १००$$

$$४०. ९८ + १ + \frac{३७}{४} + \frac{३}{४} = १००$$

९५

पुढील शब्दांचे नेमके प्रतिशब्द द्या. अर्थात मूळ शब्दाला सु, कु, दु, अ, अन, नि, वे इत्यादी प्रत्यय लावून नव्हे.

१. बावळा	९. सावकाश	१७. नम्र	२५. बांधेसूद
२. समजूतदार	१०. धांदरट	१८. चेंगट	२६. चपळ
३. भोळा	११. भांडखोर	१९. नेणता	२७. उंचसखल
४. लाजाळू	१२. उत्सुक	२०. टणक	२८. अनोळखी
५. गुळगुळीत	१३. अंधुक	२१. पोरकट	२९. निष्काळजी
६. मुखदुर्यळ	१४. शेळपट	२२. स्वच्छ	३०. दुधाळ
७. तापट	१५. चाणाक्ष	२३. तुसडा	३१. दाट
८. चमचमीत	१६. गवाळ्या	२४. स्पष्टवक्ता	३२. आंधळा

९६

(वेळ-दोन मिनिटे)

भारतवर्ष वैभवशिखरावर आरूढ झाला होता तेव्हाची गोष्ट ! नौकानयन त्या काळी निषिद्ध नव्हते. उलट भारतवर्षात अनेक ठिकाणी नौकावांघणीचे काम चाले नि अनेक परदेशी लोकही येथील नौका उत्कृष्ट असतात म्हणून त्यांची मागणी करीत. हे पाहा भरभराटलेले भडोच नगर ! आणि हे पाहा तेथील विख्यात विशाखदत्त श्रेष्ठी. परदेशाशी यांचा मोठ्या प्रमाणात व्यापार चालतो आणि त्यावर त्यांनी गडगंज संपत्ती प्राप्त केली आहे. हा त्यांचा प्रासादतुल्य चौमजली वाडा, आणि हे त्या सभोवतालचे प्रेक्षणीय उद्यान, आणि तो पाहा आबाराभोवतालचा चारी दिशांना असणारा भक्कम चिखंद कोट.

संपत्ती मिळवण्याइतकेच ती राखण्यात शेटजी अत्यंत दक्ष आहेत आणि म्हणूनच प्रतिरात्री चारी दिशांना चार चार संरक्षक वाड्याचे रक्षण करण्यासाठी त्यांनी नियोजित केले आहेत.

पण वाड्यात आज इतकी धांदल कसली दिसते आहे ! अहो, काही आवश्यक कामासाठी उद्या शेटजी स्वतःच सुमात्रा-बाली बेटात प्रयाण करणार आहेत आणि एवढा प्रचंड व्याप असल्यामुळे एवढी धांदल उडायचीच ! उद्या निघणाऱ्या शेटजींच्या आवडत्या नौकेत नाना प्रकारचे पदार्थ भरून, पर्यटनासाठी तिला सुशोभित करण्याच्याही आज्ञा सुटल्या आहेत.

दिवस उजाडला. घटका दोन घटकांतच आता शेटजी निघणार; पण हा कोण ! आणि ‘ धनी कुठे आहेत ’, अशी पृच्छा तो का करतो आहे ! तो पाहा. त्याने विशाखादत्तांना लवून प्रणिपात केला, आणि “ स्वामी, आपण आताच निघणार ना ! ”

“ हो, पण काय रे तू कोण ? ”

“ मी वाड्याच्या उत्तर दिशेचा रक्षक. प्रतिरात्री तिथे काम करतो. ”

“ मग पुढे ? ”

“ माझी विनंती आहे एक स्वामींच्या पायाशी. पण स्वामी, मी चार चौघांत नाही बोलणार. मला एकान्त हवा. ”

याच्या मनात काही काळेवेरे तर नसेल ना असा शेटजींना संशय आला असावा. कारण त्यांनी त्याचा झाडा घेऊन मगच त्याला अंतर्गृहात सोडण्याची आज्ञा केली.

“ स्वामी, आज आपल्याला गेलेच पाहिजे का ! आपले पर्यटन पुढे ढकलले तर नाही चालणार ! ”

“ का ! ”

“ स्वामी, मी भोळा माणूस. तुमचा शकुनावर विश्वास असो वा नसो पण माझा आहे. स्वामी, मी शपथेवर सांगतो की काल मी स्वप्नात आपली ही नौका वादळात सापडलेली पाहिली. स्वामी, काही तरी अरिष्ट आहे निश्चित. माझे वेड्याचे ऐका आणि आजचे जाणे रहीत करा. ”

“ चल, वेडा कुठला ! ” म्हणून शेटजींनी त्याला घालवून दिले. कर्मधर्म-संयोग म्हणा पण शेटजींना कामापैकीच आणखी काही अपरिहार्य काम निघाले आणि त्यांचे जाणे लांबले. तेव्हा नौकेवर दुसरा माणूस नेमून त्यांनी ती पाठवून दिली. ‘ पुन्हा नव्या नौकेची सिद्धता करून निघू चार दिवसांनी ! ’ असा त्यांचा विचार; आणि दोनच दिवसांनी वार्ता आली की, ज्या नौकेतून विशाखदत्त जाणार होता ती अकस्मात बुडाली !

बरीच हानी झाली तरी जिवावरचे अरिष्ट टळल्यामुळे शेटजींना हायसे वाटले. आपल्याला संकटाची पूर्वसूचना देणाऱ्या उपकारी माणसाला त्यांनी बोलावणे धाडिले. त्याचे आभार मानून त्याला एक सहस्त्र निष्क पारितोषिक

म्हणून दिले, आणि मग मात्र त्याला सांगितले की “बाबारे, आजपासून तुला कामावरून काढून टाकले आहे !”

“काय म्हणता घनी ?” चकित होऊन त्याने विचारले.

खरेच विशाखदत्तांना अरिष्ठाची पूर्वसूचना देऊन त्याने त्यांचे प्राण वाचविण्याचा प्रयत्न केला होता. मग त्यांनी असे का केले ?

वेळ दोन मिनिटेच !

९७

(वेळ-एक मिनिट)

एका रात्रीच्या टांगेवाल्याला नित्य दोन मेणवत्या लागतात, मेणवत्ती जळून गेल्यानंतर जे तुकडे उरतात त्यांचा तो संग्रह करून ठेवतो, आणि अशा सात तुकड्यांची तो एक नवी मेणवत्ती बनवून वापरतो. त्याच्याजवळ सध्या १८२ तुकडे साठलेले आहेत. तर त्याने किती दिवस मेणवत्या न आणल्या तरी काम भागू शकेल ? नीट विचार करून उत्तर द्या !

९८

(वेळ-अर्धे मिनिट)

दोन मामा आणि दोन भाचे यांच्यात ३० रुपये सारखे वाटून द्यावयाचे आहेत. अर्थात रुपयाचे भाग पाडण्याला सक्त मनाई आहे !

९९

(वेळ-एक मिनिट)

एका चौरस (चारी वाजू समान) फळीचे आम्हांला करवतीने कापून चार सारखे चौरस तुकडे करावयाचे आहेत. एका सुताराने एक तुकडा कापून देण्यासाठी जर एक रुपया मागितला तर फळीचे एकूण चार तुकडे कापण्याकरिता त्याला किती मोल द्यावे ?

१००

(वेळ-एक मिनिट)

चित्रात दाखविल्याप्रमाणे ओळीने सहा फुलपात्री ठेवलेली आहेत. त्यांपैकी पहिली तीन भरलेली आहेत. आणि दुसरी तीन रिकामी आहेत. प्रत्येक दोन

फुलपात्रांच्यामध्ये पुष्कळ अंतर आहे. आणि कुठलेही एक फुलपात्र उचलून दुसऱ्या दोन फुलपात्रांच्या मध्ये ठेवता येईल. आता प्रश्न असा की, यांपैकी कुठलेही एकच फुलपात्र उचला, आणि तुमच्या इच्छेला येईल तेथे ठेवा; पण नंतर अशी रचना झाली पाहिजे की भरलेली वा रिकामी कोणतीही एका प्रकारची दोन फुलपात्री एकाजवळ एक येता कामा नयेत.

१०१

(वेळ-दोन मिनिटे)

आमच्या गावापासून कोपरगाव २४ कि. मी. आहे. कोपरगावला प्रत्येक गुरुवारी बाजार भरतो. गेल्या गुरुवारी मी दुचाकीवरून कोपरगावला गेलो. जाताना बारा सवोरून असल्यामुळे माझा वेग ताशी ८ कि. मी. होता, आणि परत येताना बारा मागून रेटित असल्यामुळे त्या वेळी वेग ताशी १२ कि. मी. होता म्हणजे एकूण मी पाच तास दुचाकी चालवली, आणि माझा सरासरी वेग ताशी $\frac{8+12}{2} = 10$ कि. मी. पडला.

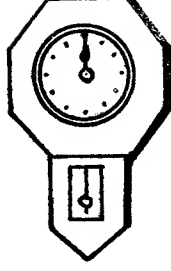
पुढल्या गुरुवारी बारा अगदी पडला होता; आणि म्हणून मी ताशी १० कि. मी. वेगानेच गेलो; आणि त्याच वेगाने परत आलो. अर्थात माझा सरासरी वेग १० कि. मी. च पडला हे उघड आहे, आणि मी एकूण ४ तास ४८ मिनिटे दुचाकी चालवली.

आता मला मुख्यतः असा प्रश्न पडला आहे की, दोन्ही वेळेला जर माझी सरासरी गती सारखीच होती (ताशी १० कि. मी.) आणि दुचाकीने गाटावयाचे अंतर जर दोन्ही वेळेला सारखेच होते तर माझ्या एकूण दुचाकी चालविण्याच्या वेळात हा १२ मिनिटांचा फरक काय म्हणून पडावा ?

१०२

(वेळ-दोन मिनिटे)

एक वाई फणस विक्रीत होती. पहिल्या गिऱ्हाइकाला तिने जवळच्यातील निम्मे फणस, आणि बर अर्धा फणस दिला. दुसऱ्या वेळी आलेल्या गिऱ्हाइकाला उरलेल्या फणसपैकी निम्मे फणस दिले, आणि बर अर्धा फणस दिला आणि तिसऱ्याला उरलेल्याच्या अर्धे फणस, आणि बर अर्धा फणस दिला आणि मग सर्व फणस संपल्यामुळे ती घरी परत गेली. या सर्व विक्रीमध्ये एकही फणस न कापता तिने सारी विक्री केली हे सर्वांत विशेष. तर तिच्या जवळ मुळात एकूण किती फणस होते ?

१०३

(वेळ-दीड मिनिट)

१२ वाजता घड्याळाचे काटे एकमेकांवर येतात. १२ तास पुरे झाले म्हणजे पुनश्च १२ वर येतात. तर २४ तासांत एकूण किती वेळा दोन्ही काटे एकत्र येऊन जातात ? नीट विचार करून उत्तर द्या !

१०४

(वेळ-दोन मिनिटे)

तसेच मिनिटकाटा उलटा फिरू लागला, आणि तासकाटा मात्र नेहमीप्रमाणे पुढे जात राहिला तर २४ तासांत दोन्ही काटे किती वेळा एकत्र येऊन जातील ?

१०५

(वेळ-दीड मिनिट)

८।९।१२।१७।२४।३३।४४।५७।७२।८९।

याच मालिकेतील पुढच्या दोन संख्या तुम्ही सांगू शकाल का ?

१०६

(वेळ-दीड मिनिट)

तुमच्या हातात आम्ही एकाच प्रकारची आठ नाणी दिली. वरून दिसायला आणि आकाराला सारी नाणी सारख्याच प्रकारची वाटतात. पण त्यांपैकी एक नाणे खोटे, आणि म्हणून कमी वजनाचे आहे. तुम्हाला आम्ही एक उत्कृष्ट तराजू दिला, की ज्यामुळे नाण्यांच्या वजनातील सूक्ष्म भेदही तुम्हाला कळून येऊ शकेल. आता प्रश्न असा की, कोणते नाणे खोटे, आणि कमी वजनाचे हे या तराजूच्या साहाय्याने तुम्ही ओळखू शकाल का ? 'हो, त्यात काय ?' असे तुम्ही म्हणाल. पण आमची मुख्य अट ही आहे की, एकूण दोन वेळांपेक्षा अधिक वेळा मात्र तराजू तुम्हाला वापरता येणार नाही. आता पाहू तुमचे कौशल्य !

१०७

(वेळ-दीड मिनिट)

सारख्याच आकाराची दोन नाणी एकाशेजारी एक ठेवली, आणि एक नाणे घट्ट धरून दुसरे त्याभोवती चिकटून फिरविले तर फिरविण्यास प्रारंभ केलेल्या जागेपासून त्याच जागी परत येईपर्यंत फिरणाऱ्या नाण्याचे किती फेरे होतील ?

१०८

(वेळ-दीड मिनिट)

आता या दोन नाण्यांपैकी एक नाणे मोठे आहे आणि दुसरे लहान असून त्याचा

व्यास मोठ्या नाण्याच्या निम्मा आहे. मोठे नाणे स्थिर करून हे लहान नाणे त्याभोवती फिरविले तर त्याने पुनश्च पहिल्या जागी येईपर्यंत किती फेरे होतील ?

१०९

(वेळ-एक मिनिट)

आमच्या गावच्या जहागिरदारांच्या घरी अनेक प्रकारचे पशुपक्षी आहेत. थोडक्यात म्हणजे त्यांच्याकडे पशुपक्षांची मिळून ३६ डोकी आहेत; आणि १०० पाय आहेत तर प्रत्येकी पशु-पक्षी किती ?

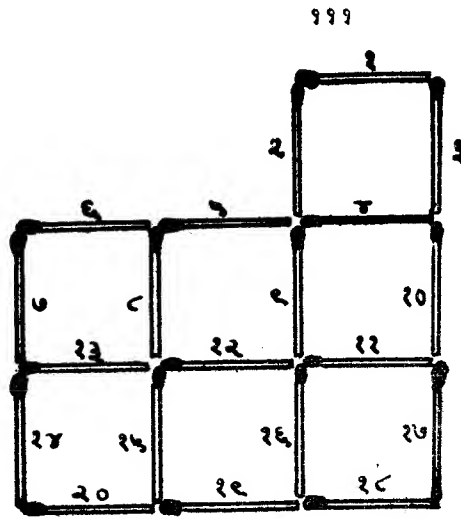
११०

(वेळ-तीन मिनिटे)

नवविवाहित मंजुळा नि मकरंद परस्परांवर पूर्ण अनुरक्त होती, आणि राजा-राणीचा संसार सुखाने चालला होता. एक दिवस मकरंदाने आपला मित्र वसंत यास जेवावयास बोलाविले. मंजुळाने खूप खूपन उत्कृष्ट बेत केला होता आणि म्हणूनच वसंत बहिनीच्या सुगरणपणाची प्रशंसा करीत होता. काही वेळाने वाढणे झाल्यावर मंजुळा जरा आत गेली. तो तिच्या कानी खालील शब्द आले म्हणून ती कान टवकारून ऐकू लागली. मकरंद म्हणत होता, "अरे जेवणाचा साराच बेत खरोखरीच नामी झाला आहे, पण काय करणार ? ती तेवढी असायला हवी होती. ती नाही म्हणून सारे व्यर्थ आहे बघ ! नाही का ?" हे शब्द ऐकून मंजुळा चकितच झाली, आणि तिच्या चित्तात शंकांचे काहूर माजले. अस्वस्थ चित्ताने तिचे सारे पुढील व्यवहार चालू होते.

दुसऱ्या दिवशी मकरंद जरा लवकरच कामावरून आला, तो मंजुळा कोणा मैत्रिणीशी बोलत असल्याचे पाहून बाहेरच थक्कला. तो त्याच्या कानी पुढील शब्द पडले. मंजुळा म्हणत होती, "ते सारे खरे. बंगला न् बंगीचा जर मिळाला तर नको आहे कुणाला ? तू माझी बालमैत्रीण म्हणून खरे ते सांगते. कसला न् काय जाऊ दे, तो हवा होता ग आता, म्हणजे मग काय नसते केले मी ! पण तोच नाही त्यामुळे सारं व्यर्थ आहे. बघ काय करणार ?" हे उद्गार ऐकून मकरंदही वेचैन झाला, आणि अनेक विकल्प त्याच्याही मनात आले.

दोघांच्या मनाला ज्यामुळे विनाकारण त्रास झाला ते 'तो' आणि 'ती' कोण हे तुम्ही सांगू शकाल का ? अर्थात या 'तो ती'मध्ये कुणाची आई, बाप, भाऊ, बहीण यांपैकी कोणीच नाहीत हे निश्चित !

(वेळ-तीन मिनिटे)

सोबतच्या चित्रात काड्याच्या पेटीतील २० काड्या घेऊन त्यांची एक आकृती बनविली आहे. सध्या या आकृतीत ज्याची वाजू प्रत्येक एका काडीच्या लांबीइतकी आहे असे ७ चौकोन आहेत. आता प्रश्न असा की, यांपैकी कोठल्याही तीन काड्या उचला आणि त्या पुनश्च त्यातच

कोटेही ठेवून त्यांची अशी आकृती बनवा की, आता ७ एवजी ५च चौकोन येतील. एका काडीशेजारीच नुसती दुसरी काडी ठेवून चालणार नाही. थोडक्यात म्हणजे प्रत्येक काडीचा उपयोग झालाच पाहिजे. कोठला तरी चौकोन बनविण्यासाठी, पाहा प्रयत्न करून !

११२

(वेळ-तीन मिनिटे)

“युवराजांकरिता आता एक बुद्धिमान खाजगी कारभारी पाहा.” अशी महाराजांची प्रधानजींना आज्ञा झाली. प्रधानजींनी सर्व खात्यांकडून निवडक १०० मंडळींची नावे मागविली, आणि त्यांची एक लेखी परीक्षा घेऊन त्यांतल्या तिघांची निवड केली. “शेवटची कसोटी माझ्या समक्ष व्हावी.” अशी महाराजांनी इच्छा प्रदर्शित केल्यावरून त्याप्रमाणे व्हावे असे ठरले.

“पाहा” प्रधानजी उद्गारले, “तुम्हां तिघांनाही शंभरांतून निवडून काढले आहे. आता मजजवळ या दोन वाट्या आहेत. यांपैकी एकीत साधे पांढरे गंध आहे, आणि एकीत रक्तचंदनाचे गंध आहे. यांपैकी कोठल्या तरी एका वाटीतील टिळा मी तुमच्या प्रत्येकाच्या कपाळाच्या लावीन. तोपर्यंत तुम्ही

तिघांनी डोळे मिटावे. त्यानंतर अट अशी की, तुम्हांपैकी कोणाही एकाच्या कपाळावर तांबडा टिळा दिसला की त्याने हात बर केला पाहिजे; आणि नंतर आपल्या स्वतःच्या कपाळावर कोणत्या रंगाचा टिळा आहे याचा बोध ज्वाला होईल त्याने हात खाली करावा.”

रीतीप्रमाणे तिघांनी प्रामाणिकपणाने डोळे मिटले आणि प्रधानजींनी तिघांच्याही कपाळावर तांबडेच टिळे लाविले. अर्थात तिघांनी डोळे उघडल्यावर पटापट हात बर केले; आणि तिघांचे टिळे तांबडेच असल्यामुळे कोणी कोणाकडे पाहून हात बर केला ते समजणे अशक्य होते. परंतु कोणाचाच हात बराच वेळ खाली येईना. एवढ्यातच त्यांपैकी एकाने आपला हात खाली केला. तेव्हा त्याला महाराजांनी विचारले, “काय कोणता टिळा आहे तुझ्या कपाळावर ?”

“तांबडा महाराज !”

“कसे ते सांगा ?” त्याने सारे निघेदिले योग्य रीतीने. तुम्हाला सांगता येईल का त्याने कसा काय तर्क चालविला तो ?

वाटतो तितका सोपा नाही हं प्रश्न ! अवश्य यत्न करून पाहा.

११३

(वेळ-दोन मिनिटे)

“तुझ्या खिशात किती पैसे आहेत ?” म्हणून विचारता माझ्या एका मित्राने उत्तर दिले, “माझ्या खिशातील पैशाचे जर दोन असमान भाग केले तर मोठा भाग, अधिक लहान भागाचा वर्ग आणि लहान भाग, अधिक मोठ्या भागाचा वर्ग हे दोन्ही सारखेच असतील. सकृददर्शनी ही गोष्ट अशक्य नाही का वाटत ? मोठ्या भागाचा वर्ग + लहान भाग हा केव्हाही लहान भागाचा वर्ग + मोठा भाग याहून अधिक असलाच पाहिजे. परंतु त्याचे म्हणणे योग्य आहे हे निश्चित. तर त्याचे जवळ किती पैसे होते ? ‘क्ष’ धरून बीजगणिताने कोडे सोडविणारा अपात्र म्हणून धरला जाणार हे उघड आहे.

११४

(वेळ-एक मिनिट)

केळ्यांचा भाव ३ रुपये डझनावरून रु. २०.५० डझनावरून आला त्यामुळे केळ्यांचा एकूण खप शेकडा २० ने वाढला तर एकूण विक्रीमध्ये किती तूट वा वाढ झाली ?

११५

(वेळ-दीड मिनिट)

४ रु. ला एक बंदक, १ रु. ला एक कोंबडी आणि १ रु. ला चार

चिमण्या, या भावाने २० रु. ला २० पक्षी आणावयाचे तर कसकसे आणाल ?

११६

(वेळ-दीड मिनिट)

एक मोटार एका ठराविक गतीने मार्गावरून जात असता कि. मी. चा एक दगड तिने मागे टाकला. त्या दगडावर ज्या ठिकाणापासून तो रस्ता निघाला होता त्या नगरापासूनचे अंतर लिहिले होते आणि ते दोनच आकड्यांत लिहिले होते. त्यानंतर नेमक्या एक तासाने तिने दुसरा जो दगड मागे टाकला त्यावर कि. मी. दर्शविणारे तेच दोन आकडे होते, पण आकड्यांची उलटापालट झाली होती. आणखी दीड तासाने तिने जो दगड मागे टाकला, त्या वेळी त्या दगडावर पहिल्या दगडावर जसे आकडे होते तसेच आकडे होते. पण त्या दोन आकड्यांमध्ये आणखी एक शून्य तेवढे अधिक होते. तर तिन्ही दगडांवर किती किती कि. मी. चे आकडे होते तेवढे सांगाल का आता ? तसेच मोटारचा वेग काय होता हेही सांगा.

११७

(वेळ-दीड मिनिट)

महिला-वस्तु-भांडारात तीन प्रकारचे तवे विक्रीसाठी आहेत. छोठ्या तव्याचा आकार ३० सें. मी. आहे. मध्यम तव्याचा आकार ६० सें. मी. आहे आणि मोठ्याचा ९० सें. मी. अर्चनाताईंनी छोटा तवा आणला त्याला १० रु. पडले, परंतु त्याहून मोठ्या तव्याची आवश्यकता भासल्यामुळे त्यांनी दुसऱ्या दिवशी गड्यासमवेत २० रु. देऊन त्याला मध्यम तवा आणायला सांगितले. गडी भांडारात जाऊन असे सांगत परत आला की २० रु. पुरत नाहीत. आणखी २० रु. हवे आहेत. अर्चनाताईंनी उत्तर केले, “अरे त्यांना सांग आमहाला दोन तवे नकोत; एकच हवा आहे.” आणि म्हणून २० रु. पाठविले. तरी भांडारवाल्याचे समाधान होईना. अर्चनाताईंनाही ते पटेना. विचारा गडी हेलपाटे मारून थकला. त्याचे हेलपाटे थांबविण्याचे काही साधन तुम्हाला सापडते का ? दोघांपैकी कोणाचा हिशोब योग्य ?

११८

(वेळ-दीड मिनिट)

आमच्या जरी अनेक प्रकारच्या जाती उपजाती असल्या तरी आम्ही सारे-जण एकाच प्रकारची कामगिरी बजावीत असतो, आणि जोपर्यंत आमच्या नाकात वेसण पक्केपणी ओवलेली आहे, तोपर्यंत आम्ही एकनिष्ठपणे धन्याच्या

आज्ञेत वागतो, आणि मनापासून त्याची सेवा करतो. गाई, घोडे, बैल यांच्या नाकात वेसण घातली तर त्यांना ती जाचक होते, परंतु आमच्या नाकात वेसण घातली की, आमच्या जिवात जीव येतो. परंतु आमची वेसण गेली की, आम्ही असून नसल्यासारखेच होतो, आणि मग काम करण्याची गोष्टच नको. रावापासून रंकापर्यंत कुठलाही भेदाभेद न करता आम्ही साऱ्यांची तितक्याच तत्परतेने सेवा करतो, आणि आमची आवश्यकता इतकी असते की, आम्ही नसलो की, प्रत्येकाला अगदी सारखे चुकल्याचुकल्यासारखेच होते, आणि आम्ही पुनश्च कामाला आल्यावाचून लोकांना स्वास्थ्य लाभत नाही. आता झाली ना ओळख ? मग सांगा आमचे नाव ?

११९

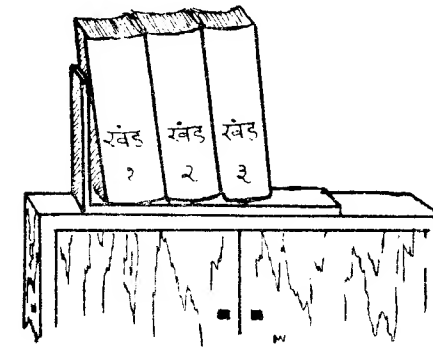
(वेळ-दीड मिनिट)

परमेश्वराचे यथार्थ वर्णन करणारे आठ अक्षरी विशेषण तुम्हाला सांगता येईल का पाहा.

१२०

(वेळ-दोन मिनिटे)

एका कोशाचे तीन खंड ओळीने ठेवले आहेत. बरेच दिवस नुसतेच पडून

राहिले असल्यामुळे एका किड्याने पहिल्या खंडाच्या पहिल्या पृष्ठापासून शेवटच्या खंडाच्या शेवटच्या पृष्ठापर्यंत एक आरपार बोगदा तयार केला. प्रत्येक खंडाच्या प्रत्येक बाजूच्या पुढ्याची रुंदी जर ३ मि. मी. असेल, आणि दोन्ही पुढ्यांतसुद्धा प्रत्येक

खंडाची रुंदी ५ सें. मी. असेल तर आता प्रश्न असा की किड्याने केलेल्या बोगद्याची लांबी एकूण किती येईल ? नीट विचार करून उत्तर द्या !

विचारून पाहा

३

“मी म्हणेन त्याच्या पुढचा आकडा तू सांग” असे कोणालाही सांगावे.
त्यानंतर त्याची अनुमती घेऊन प्रारंभ करावा.

“हं विचारू ?”

“पंचवीस”

तो उत्तर देईल, “सव्वीस”

“एकशे सव्वीस”

तो उत्तर देईल, “एकशे सत्तावीस”

“एक हजार चारशे बारा” तो उत्तर देईल, “एक हजार चारशे तेरा”

(संबंध संख्या न म्हणता तो जर नुसते “तेरा” म्हणेल तर ते अमान्य करून त्याला संबंध संख्या सांगावयास लावावी—एक हजार चारशे तेरा)

“दोन हजार सातशे बत्तीस”

तो उत्तर देईल, “दोन हजार सातशे तेहत्तीस”

आणि त्यानंतर विचारा, “चार हजार नव्याण्णव”

आणि बहुतेक सर्वजण “पाच हजार” असे उत्तर देतील. (खरे उत्तर एकेचाळीसशे आहे.)

नटि सांगा बरं का !

तुमच्या अष्टपैलू ज्ञानाची चाचणी

न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते। महा. ६।२८।३८

खरोखर या जगात ज्ञानाइतके पवित्र दुसरे काहीच नाही.

किती ?

- (ब) १० पैशाच्या नव्या नाण्याला बाजू किती ?
- (हु) महाभारतात एकूण श्लोक किती ?
- (रं) माणसाच्या केसाची सर्वसाधारण जाडी किती ?
- (गी) आंब्यांच्या मोजणीतला पक्का शेकडा म्हणजे किती ?
- (क) ऋग्वेदाची मंडले किती ?
- (र) एका कल्पात एकूण वर्षे किती ?
- (म) दहा हजार टनी आगबोटीत माल राहील किती ?
- (णू) पत्त्याच्या डावात बिनमिश्यांचे राजे नि गुलाम किती ?
- (क) एका वर्तुळात विकला किती ?
- (भा) सायकलच्या चाकाला उगरे किती ?
- (ग) चंद्राला पृथ्वीसभोवती प्रदक्षिणा करण्यास वेळ लागतो किती ?
- (ए) बुद्धिबळाच्या पटावर चौकटी किती ?
- (क) ‘बहुरंगी करमणूक’ची लांबी रुंदी किती ?

कोण ?

- (ब.) शरीराच्या मानाने सर्वांत मोठा मेंदू असणारा प्राणी कोण ?
- (हु) ‘कादंबरी’चा कर्ता कोण ?
- (रं) महाराष्ट्रातील महामहोपाध्याय पदवी मिळवणाऱ्या पाच व्यक्ती कोण ?
- (गी) सर्वांत अधिक कळ जगणारा प्राणी कोण ?

(क) 'तुला जर परमेश्वराने बुद्धी दिली असेल, आणि तुला जर पुरुषत्वाची काही चाड असेल तर तू आपल्या जन्मभूमीच्या संतापाने आपली तलवार तापीव आणि अत्याचाराने दुःखित झालेल्यांच्या आसवांचे तिला पाणी दे. ही वेळ आपसांत लढण्याची नव्हे. काम कठीण असेल पण त्यासाठी हृदय, डोळे आणि हात यांची आवश्यकता आहे. दोन हृदये एक होतील तर पहाड तोडता येतील आणि मोठ्या जमावाच्याही ठिकऱ्या उडविता येतील.'

(वरील तेजस्वी उद्गार काढणारा कोण ?)

(र) चार पाय असणारा नि आकाराने मोठा असणारा परंतु मुळीच आवाज न करता येणारा प्राणी कोण ?

(म) 'घालून' अकलेचे पवाड। व्हावे ब्रह्मांडाहूनही जाड। मग कैचे आणिले द्वाड। करटेपण' ॥ असे सांगणारा कोण ?

(णू) रेडियमचा शोध लावणारी कोण ?

(क) नंदाचा निःपात करणारा ब्राह्मण कोण ?

(भा) मराठीत पहिला शब्दकोश निर्माण करणारी व्यक्ती कोण ?

(ग) पुढील उद्गार काढणारी व्यक्ती कोण ?

'पंचांनी काहीही निकाल दिला तरी मी म्हणतो की, मी निर्दोषी आहे. कुठल्याही गोष्टीचे दैव ठरवणाऱ्या अनेक शक्ती आहेत आणि ज्या ध्येयासाठी मी झगडतो आहे त्याचे ऊर्जित मी मोकळे राहण्यापेक्षा माझ्या बंदिवासातील क्लेशामुळेच अधिक घडावे असाच ईश्वरी संकेत दिसतो.'

(१) भावार्थ रामायणाचा कर्ता कोण ?

कोणती ?

(ब) दात चांगले राहण्यासाठी आवश्यक जीवनद्रव्ये नि खनिजद्रव्ये कोणती ?

(हु) जगात मोठी सहा बेटे कोणती ?

(रं) पेरू नि अंजीर याव्यतिरिक्त साले, गर, बिया इत्यादी सर्वच्या सर्व ज्याचे आपण खातो असं आपल्याकडील फळ कोणतं ?

(गी) खाताना अधिक हालचाल करणारे दात कोणते ?

(क) सर्वोत रुंद नदी कोणती ?

(र) 'बी' या कवीचे मूळ नाव कोणते ?

(म) चार पुरुषार्थ, चार वर्ण, चार आश्रम, आणि चार मुक्ती कोणत्या ?

(णू) रंग, रूप नि वास असणारे जुन्या वाङ्मयातील फूल कोणते ?

(क) खास मराठी वाङ्मयातच आढळणारी वृत्ते कोणती ?

(भा) दुःखावर औषध कोणते ?

(ग) गहू आणि तांदूळ यांपैकी जगातील अधिक लोकांचे अन्न कोणते ?

(ए) तिबेटातून वाहणारी नदी कोणती ?

(क) ज्याचे वर्गमूळ नि घनमूळ आणि वर्ग आणि घन एकच येते अशी संख्या कोणती ?

कसे ? कशासाठी ?

(ब) एकात एक अडकलेले काचेचे दोन पेले खूप ओढूनही निघत नसले तर कसे सुटे कराल ?

(हु) हातावर बांधावयाच्या घड्याळात कसे सहा काढलेले असतात ? साधे की रोमन लिपीत ?

(रं) आफ्रिकन हत्ती आणि हिंदुस्थानी हत्ती वेगवेगळे कसे ओळखाल ?

(गी) पत्त्यांपैकी आठ्याचे टिपके कसे दिलेले असतात ?

(क) फुलांचे अत्तर कसे काढतात ?

(र) परदेशांत हिंदुस्थान कशासाठी प्रसिद्ध आहे ? पाच गोष्टी सांगा.

(म) इद्रधनुष्यात रंग कसकसे असतात ?

(णू) उशो कशासाठी घेतात ?

(क) भांड्यांना कल्हई कशासाठी लावतात ?

(भा) उंच पायाच्या प्राण्यांना लांब मान कशासाठी असते ?

(ग) शस्त्रक्रियेच्या वेळी क्लोरोफॉर्म कशासाठी वापरतात ?

(ए) कुठलेल्या चिंध्यांचा उपयोग कशासाठी करतात ?

(क) झाडे, फळांतील गर कशासाठी निर्माण करतात ?

केव्हा आणि कोठे ?

(ब) गॅस-मास्क प्रथमतः केव्हा उपयोगात आला ?

(हु) पुढील गोष्टींना महत्त्व केव्हा असते ? : (१) दुर्वा; (२) कडुलिंब; (३) आपट्याची पाने; (४) घने-गूळ; (५) कवठ; (६) ओंब्या, ऊस, आवळे, चिंचा, बोरे; (७) दह्याची हंडी; (८) कांदा; (९) सुगंधी तेले, उटणी.

(रं) ' सागराला एक वेळ आकाशाची उपमा देता येईल किंवा आकाशाला एक वेळ सागराची उपमा देता येईल परंतु...' वरील वाक्य केव्हा आणि कोठे आले आहे ?

(गी) गाईला कोठे घाम येतो ?

(क) भारताचे प्रजासत्ताक राज्य केव्हा स्थापन झाले ?

(र) भूमी आणि पाणी यांपैकी प्राणिमात्र प्रथमतः कोठे जन्माला आले ?

(म) ' गीतारहस्य ' हा महान ग्रंथ लो. टिळकांनी कोठे लिहिला ?

(णू) सर्व जगताची हालचाल केव्हा बंद झाली होती ? (पौराणिक प्रसंग सांगा.)

(क) दब केव्हा पडते ? आकाश निरभ्र असताना की मेघमय असताना ?

(भा) शिवप्रभूंचे पुत्र संभाजी राजे यांचे तिसरे लग्न केव्हा झाले ?

(ग) दुसरे महायुद्ध केव्हा चालू झाले ?

(ए) पृथ्वीवर सर्वात अधिक उष्णतामान कोठे सापडते ?

(क) ' बहुरंगी करमणूक ' प्रथमतः केव्हा प्रसिद्ध झाले ?

काय आणि काय ?

(व) मुंगीला अपघात नि रोगराई न झाल्यास ती चार पाच वर्षे जगते काय ?

(हु) रात्रीच्या राणीच्या कुळांचे उत्तर काढले तर त्याचा फक्त रात्रीच वास येईल काय ?

(रं) ढग आणि धुके मूलतः एकच आहेत काय ?

(गी) सावरेचा वापर हेच चालू काळातील माणसांचे दात किडण्याचे मुख्य कारण असे शास्त्रज्ञांना वाटते काय ?

(क) झाडांच्या वाढीवर चंद्राचा काही परिणाम होतो काय ?

(र) प्रकाशवर्ष म्हणजे काय ? ते काळाचे माप आहे काय ?

(म) भाकरी तव्यावर टाकल्यानंतर पाणी फिरवण्याचे कारण काय ?

(णू) लिंबाच्या रसाबरोबर वा दुधाबरोबर चहा घेतात, वैद्यकीय दृष्ट्या बरे काय ?

(क) एक रुपयाची नोट नि पाच रुपयांची नोट यांत एकीचा आकार दुसरीच्याहून मोठा आणि एकीचे मोल दुसरीच्या पाचपट असण्याव्यतिरिक्त आणखी भेद काय ?

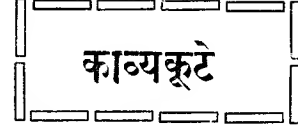
(भा) शिमगा शब्दाचा मूल अर्थ काय ?

(ग) एक घनमीटर पाणी नि एक घनमीटर बर्फ यांत अधिक वजनदार काय ?

(ए) नांदी म्हणजे काय ?

(क) ' बहुरंगी करमणूक ' या पुस्तकाने तुमच्या पैशाचा आणि वेळेचा पुरेपूर मोबदला दिला आहे, असे तुम्हांस वाटते काय ?

आत्मनः परितोषाय कवे काव्यं करोति तत् ।
स्वामिनो देहलीदीप सममन्योपकारकम् ॥ १ ॥

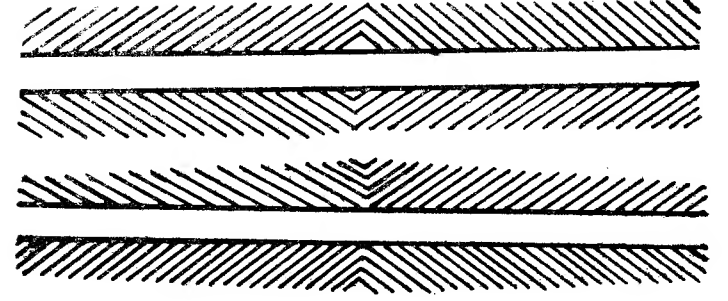
अर्थ—कवी स्वतःच्या आनंदासाठी काव्य करतो; परंतु स्वतःच्या दिंडीत लावलेल्या दिव्याचा दुसऱ्यास जसा उपयोग होतो; (तसेच काव्य हेही दुसऱ्यास आनंदित करते.)

जुन्या संतवाङ्मयात गूढगुंजनात्मक आणि विसंगतिसदृश परंतु अर्थबोधक अशी अनेक मनोरंजक कूटे आढळली. ती येथे दिली असता त्या काळच्या लोकांची या विषयासंबंधीची अभिरुची समजून घेण्यासारखी आहे. वर वर पाहता विसंगत परंतु विशिष्ट दृष्टीने यथार्थ अशी ही कूटे आहेत.

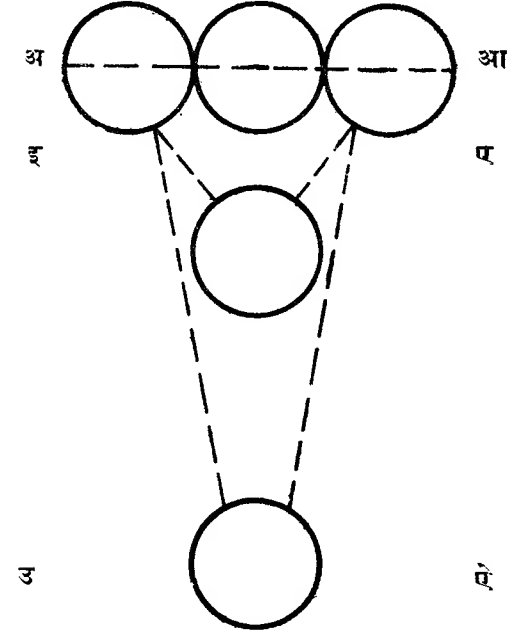
काट्याच्या अणीवर वसली तीन गावे ।
दोन ओसाड, एक वसेचि ना, वसेचि ना ॥ १ ॥
वसेचिना तेथे आले तीन कुंभार ।
दोन थोटे, एक घडेचि ना, घडेचि ना ॥ २ ॥
घडेचि ना, त्याने घडली तीन मडकी ।
दोन कच्ची, एक भाजेचि ना, भाजेचि ना ॥ ३ ॥
भाजेचि ना, त्यात घातले तीन मुगे ।
दोन कच्चे, एक शिजेचि ना, शिजेचि ना ॥ ४ ॥
शिजेचि ना, तेथे आले तीन पाहुणे ।
दोन रुसले, एक जेवेचि ना, जेवेचि ना ॥ ५ ॥
जेवेचि ना, त्याला दिले तीन रुपये ।
दोन खोटे, एक वाजेचि ना, एक वाजेचि ना ॥ ६ ॥

केवळ दृष्टीनेच ओळखा

६७

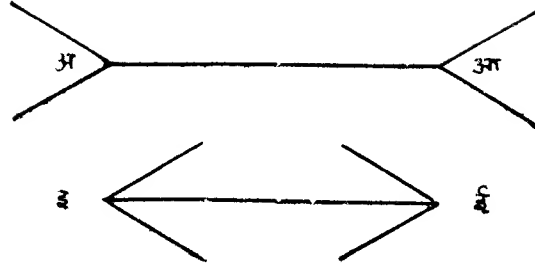

या चारही लांब रेषा समांतर असणे शक्य आहे का ?

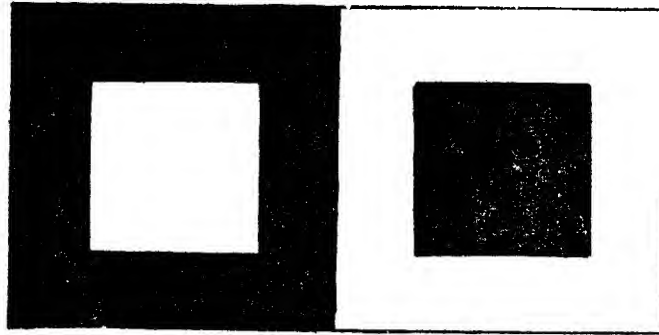

‘अ आ’, ‘इ उ’ आणि ‘ए ऐ’ यांपैकी सर्वांत लहान रेषा कोणती ?

केवल दृष्टीनेच ओळखा

‘अ आ’ आणि ‘इ ई’ या दोन रेपांपैकी कोणती रेषा
अधिक लांब आहे!

काळ्याच्या आतील पांढरा चौकोन मोठा की
पांढऱ्यातील काळा चौकोन मोठा!

वाजेचि ना, तेथे आले तीन पारधी ।

दोन आंधळे, एक दिसेचि ना, दिसेचि ना ॥ ७ ॥

दिसेचि ना, त्याला दिल्या तीन बुक्क्या ।

दोन हुकल्या, एक लागेचि ना, लागेचि ना ॥ ८ ॥

ज्ञानदेव म्हणे जाण तेची खूण ।

सद्गुरूवाचोनी कळेचि ना, कळेचि ना ॥ ९ ॥

•

मेले जित्यांसी सांगे गोष्टी । अंधळे ओवी सुवर्णाच्या गाठी ।

पांगुळ लागे पवनाच्या पाठी । बाळका पोटी माय वाढे ॥ १ ॥

थोड्याने धवलार रचिले । मुके पुराण सांगू बसले ।

सवेचि बहिरे ऐको ठेले । वेडे हसले शहाण्यांसी ॥ २ ॥

आणिक एक नवल सांगू काई । जीत वाघ शलभाने भक्षिला पाहि ।

मुंगीने पर्वत उचलिला वाहीं । माशी करी साही सूर्यासी पै ॥ ३ ॥

मृदंगे वाहिला गुरव राणा । वांझेच्या स्तनीं संचरला पान्हा ।

माथी फुले खोऊ नाचे दवणा । जाण सुजाणा न कळेचि ॥ ४ ॥

मरकुटे सगळा सागर सोशिला । माशाने पारधी मारिला ।

सशाने सिंह भोवडिला । वेदपुरा न कळेचि ॥ ५ ॥

हे तुम्ही म्हणाला उमाने । हे तव उफराटे दृष्टी पाहणे ।

विष्णुदास नामा म्हणे । अनुभवी या खुणा जाणती ॥ ६ ॥

(नामदेव गाथा-२१२२)

•

आम्ही लटकें न बोलू, खरे नच सांगू ॥ धरू ॥

मुंगी व्याली शिंगी झाली तीचे दूध किती ।

सतरा राजे भरून गेले, प्यायले वारा इत्ती ॥ १ ॥

लटकें गेले कटकें तेथे, गाडग्यावेवढे राळे ।

उडत चिमणी चरत चाले, तिचे वाटीवेवढे डोळे ॥ २ ॥

शेळी करी घुसळण तेथे, मांजर काढी लोणी ।
 उंदीर गेले देशांतरा, ताके भरल्या गोणी ॥ ३ ॥
 पाण्यात कासव गीत गाते, कडेस कोल्हा नाचे ।
 सावज मनी संतोषला, खोकड पुस्तक बाचे ॥ ४ ॥
 कातणी घरी लग्न लागले, सरडा कणीक कांडी ।
 वागुल बंध्या कण्या परणी, घुवड मांडे रांधी ॥ ५ ॥
 बाभुळीचे खोडी, माशाने हो केले कोटे ।
 सशाने हो सिंह ग्रासिला, वेडूक आले लोटे ॥ ६ ॥
 विष्णुदास नामा म्हणे, ऐका त्यांची ख्याती ।
 लटके म्हणतील त्याचे सारे पूर्वज नरका जाती ॥ ७ ॥

(नामदेव गाथा)

नाथाच्या वरची उलटीच खूण । पाण्याला वाई लागली तद्दान ।
 आत घागर बाहेर पाणी । पाण्याला पाणी आले मिळूनी ।
 आजी म्या एक नवल देखले । बळचणीचे पाणी आढ्याला गेले ।
 शेतकऱ्याने शेत पेरिले । राखणदाराला तेणे गिळिले ।
 हांडी खादली भात टाकिला । बकऱ्यापुढे देव कापिला ।
 एका जनार्दनी मार्ग उलटा । जो जाणे तो गुरूचा वेटा ।

(एकनाथी गाथा ३८१४)

आम्ही नवल देखले भाई । मुंगीने हत्तीशी केली लढाई ।
 उंटाचा कान धरुनि चिमाई । घोघरी खातसे ॥ १ ॥
 सांगा आमुचे कोडे । लांडग्यासाठी शेळी रडे ।
 कोल्हे हांसते वापुडे । उंदीर रेडे खेळती ॥ २ ॥
 वरले गावीचा एक हत्ती । नित्य खातो प्रजापती ।
 सिंह येतो त्या काकुळती । हंस रुसे काकाप्रति ॥ ३ ॥

एका जनार्दनाचे कोडे । उगवी तोची वेडे ।
 शहाणे त्यासी नुमगे गाडे । अर्थ पहाता चुके लिगाडे ॥ ४ ॥

(एकनाथी गाथा ३८१५)

सासूचे आधी सून जन्मली । सून मारून सासू नोवरी झाली ॥ १ ॥
 आचोजी चोजवितले । ते स्वर्गी जानवलेरे भाई ॥ २ ॥
 पुत्र पितयाचा व्रतबंध करी । वांझ सासू कन्यादान दे नोवरी ॥ ३ ॥
 सिद्धान्ताचे वर्म अनुभवी जाणे । वटेश्वर चांगा बोलिला खूणे ॥ ४ ॥

(चांगदेव अभंग-६७)

मुंगी उडाली आकाशी । तिने गिळले सूर्यासी ॥ १ ॥
 थोर नवलाव झाला । वांझे पुत्र प्रसवला ॥ २ ॥
 बिंचू पाताळाशी जाय । शेष त्याचे बंदी पाय ॥ ३ ॥
 माशी व्याली घार झाली । देखोनि मुक्ताई हासली ॥ ४ ॥

(मुक्ताबाई अभंग-२९)

खरे बोले तो नरकी पडे । लटके बोले तो वकूंडी चडे ।
 लटके बोले तो अमृत चाखे । खरे बोले तो लागे भीके ।
 लटके बोले तो अमर झाला । खरे बोले तो जितान्चि मेला ।
 लटके बोले त्या होय सुख । खरे बोले तो पावे दुःख ।

आणि या साऱ्याचा इत्यर्थ शेषटऱ्या ओळीत देतात—

हरी म्हणे लटके कळे । तेचि ब्रह्म होती निखळे ॥

कोठे आहे चूक ?

खाली दिलेल्या वाक्यांतील काही वाक्ये विसंगत आणि असमंजसपणाची आहेत, त्यांचे परीक्षण करा. जी वाक्ये योग्य व अचूक आहेत, ती 'योग्य' इतकेच सांगा. परंतु, जी वाक्ये असमंजसपणाची व विसंगत आहेत त्यांची कारणेही सांगा. एखादे वाक्य असमंजस आहे हे ध्यानात येणे सोपे आहे. पण ते तसे का आहे हे नेमके सांगणे पुष्कळदा कठीण जाईल तुम्हांला. प्रत्यक्ष यत्न केला म्हणजे कळेल ते !

(१) ज्याच्या बाजूला सत्य आहे, असा एक मनुष्यसुद्धा बहुमत प्रस्थापित करू शकतो.

(२) एका मनुष्यासंबंधाने त्याच्या मित्राने पुढीलप्रमाणे मत प्रदर्शित केले, "या मनुष्याला अद्याप काही मूलवाळ झालेले नाही, त्याच्या मुलांत हा गुण अनुवंशिक परंपरेने चालत आलेला दिसतो. माझ्या एकंदर निरीक्षणावरून मला तसे निश्चितपणे वाटते."

(३) एका अन्नमंत्र्याने विधिमंडळात भाषण करताना सांगितले की 'जीवनाला आवश्यक वस्तूंचे उत्पादन करणे इष्ट असल्यामुळे अनावश्यक पदार्थांचे उत्पादन आपण थांबविले पाहिजे. धान्यनिर्मितीचा प्रश्न जिव्हाळ्याचा म्हणून प्रथमतः हाताळला पाहिजे. जमिनीचा प्रत्येक एकर आपण लागवडीला आणला पाहिजे, मग तो किती का लहान असेना ! पराकाष्ठेचे यत्न करून सर्वत्र धान्याचेच उत्पादन केले पाहिजे."

(४) एका गृहस्थाने आपल्या मुलाच्या पत्रात लिहिले होते, "हे पाहा, या पत्रासमवेत मी दहा रुपयांची नोटही टाचणी लावून पाठवीत आहे. तुला हे पत्र न मिळाले तर तात्काळ तार करून तसे कळव, म्हणजे मी मनीऑर्डर करीन पुन्हा."

(५) एक म्हातारीवाई एकदा म्हाणाली की, अलीकडे मी इतकी वृद्ध झाले आहे की, चाळीस वर्षांपूर्वीचे माझे वय आताच्या निम्म्याने भरेल !

(६) वेडी आशा ही बहुधा फोल आशाच नक्की ठरते.

(७) एक गृहस्थ बरेच दिवसांनी आपल्या मूळ गावी गेले. तेव्हा त्यांच्या परिचितांपैकी प्रत्येकाने त्यांना आपल्याकडे उतरण्यास येण्याचे निमंत्रण केले आणि त्यांचा स्वीकार करताना, "पुढच्या वेळी इथे येईन तेव्हा प्रथम तुमच्याकडेच उतरेन," असे उत्तर त्याने सर्वांना दिले.

(८) एका सूर्योदयापासून दुसऱ्या दिवशीच्या सूर्योदयापर्यंतचा एखाद्या मनुष्याचा प्रत्येक तासातील वर्तनक्रम जर मी पाहिला तर तो मनुष्य कोणत्या प्रकारचा आहे हे मला सांगता येईल.

(९) काही वर्षांपूर्वी एका प्रसिद्ध गणितज्ञाने असा विचार पुढे मांडला की, आठवड्याच्या प्रारंभी येणारा रविवार आपण जर आठवड्याचे मध्यभागी टकलला तर त्यामुळे आठवड्याचे दोन भाग पाडता येतील आणि रविवारची सुट्टी त्यामुळे अधिक कारणी लागेल.

(१०) आमच्या शेजारचे गवाजीपंत अत्यंत चिक्कू होते. प्रत्येक वर्षी पंचांगसुद्धा ते विकत घेत नसत. पंचांगाचा रुपया अर्धा रुपया ते वाचवीत आणि तितकीच आवश्यकता पडेल तेव्हा आमच्याकडील पंचांगाचा तिथी-सुहूर्त पाहण्यास उपयोग करीत. त्यांच्या या वर्तनासंबंधी त्यांना विचारता ते म्हणाले, "असे पाहा राजाभाऊ, मी पंचांगासाठी एक रुपया खर्च केला. आणि ते वर्ष पुरे होण्याच्या आतच मी मेलो तर मग माझे पैसे विनाकारण वाया नाही का जाणार ? ते पैसे मग निरुपयोगीच नाही का ठरणार ?"

(११) "शेजारच्या दुकानदाराकडून कोणीही माल घेऊ नका. तुम्हांला अपुरे आणि खोटे माप मिळेल, कारण त्यांनी आताच आमचा तराजू मागून नेला आहे, आम्ही मात्र चोख माल देऊ."

(१२) आपली सोन्याची आंगठी हरवल्याचे सांगत मुलगा रडत रडत बापाकडे आला. बापाने त्याकडे पाहून म्हटले, "वेड्या, सोन्याचा भाव किती कडाडला आहे ! कोण महागाई आहे ! आंगठ्या हरवण्याचे का दिवस आहेत हे ! वर जा, रडू नको."

(१३) "आमच्या 'काटकसर' चुली विकत घ्या आणि निम्मे जळण वाचवा." अशी जाहिरात वाचून किशाभाऊंनी दोन 'काटकसर' चुली विकत आणल्या. हेतू हा की, दोन चुलीमुळे सर्वच जळणाचा खर्च वाचेल.

(१४) सभ्य गृहस्थ कोण ? कारणावाचून उगीच जो उद्धट वर्तन करीत नाही तो.

(१५) सुधारक गणपतरावांनी आपल्या विधवेच्या बहिणीशी लग्न केले होते. ते प्रत्येक वेळी म्हणत, “एखाद्याला वाईट बहीण असली तर तो त्याच्या दुर्दैवाचा भाग म्हणता येईल, परंतु त्याची बायको जर वाईट असेल, तर तो त्याच्या स्वतःच्याच चुकीचा परिणाम आहे.”

(१६) सारख्या मागे पडणाऱ्या वा सारख्या पुढे जाणाऱ्या घड्याळापेक्षा खेळातले घड्याळ वेळ दाखविण्याच्या दृष्टीने तरी अधिक चांगले. कारण २४ तासांतून निदान दोन वेळा तरी ते अचूक वेळ दाखविते. पुढे जाणारे वा मागे राहणारे घड्याळ एकदाही अचूक वेळ दाखवीत नाही.

(१७) पदार्थविज्ञान शास्त्राचे एक विख्यात प्राध्यापक सांगू लागले, “आता आपण दंबासंबंधीची माहिती पाहू. रात्रीच्या शेवटच्या प्रहरी म्हणजे पहाटे दंब पडते.”

(१८) एका राजाला स्तुती आवडत नसे. “माझी स्तुती करून मला प्रसन्न करण्याचा कोणी प्रयत्न करू नये, तो व्यर्थ होईल. उलट माझ्या कोपाला तो पात्र होईल,” असे तो म्हणे. परंतु एका बुद्धिमान मंत्र्याने “महाराजांना स्तुती कधीही आवडत नाही.” असे म्हणून त्याला प्रसन्न करून घेतले.

(१९) क्रमांक ९ चे कोडे आमच्या छोट्या बालमित्राने पाठविले आहे.

(२०) चंद्र हा पांढऱ्या वर्षीचा केलेला आहे.

किंवा

चंद्र हा पांढऱ्या वर्षीचा केलेला नाही.

या दोहोंपैकी एक वाक्य खरे आणि एक खोटे असलेच पाहिजे. आता आपल्याला निश्चित ठाऊक आहे की, चंद्र हा पांढऱ्या वर्षीचा केलेला नाही, आणि म्हणून—

चंद्र हा पांढऱ्या वर्षीचा केलेला आहे.

असे पहिल्या म्हणण्यावरूनच आपोआप सिद्ध होते.

(२१) हिमालय पर्वतावर बर्फ पडते. त्याचे साचून साचून मोठमोठे हिमखडे निर्माण होतात. उन्हाच्या उष्णतेने आणि इतर काही कारणाने ते डोंगरापासून सुटे होऊन खाली येतात. उष्णतेमुळे पूर्णपणे वितळलेल्या किती तरी हिमशिला आपल्या हिमालयाच्या पायथ्याशीच वाहत असणाऱ्या काही नद्यांमध्ये पाहावयास सापडतात.

(२२) प्रौढी मिरवणे मला आवडत नाही. कारण मला ठाऊक आहे की माझ्या खरोखर दुशारीपेक्षा माझी दुशारी धड निम्म्यानेसुद्धा नाही.

(२३) टांगेवाल्याने घोडा इतक्या वेगाने पिटाळला की, त्यामुळे टांग्याला वसणाऱ्या धक्क्याने टांग्यातल्या दोन्ही प्रवाश्यांची डोक्या वरच्या टपाच्या दांडीवर जोराने आदळली. तेव्हा एक प्रवासी म्हणतो, “काय रे बाबा, आम्हांला पुरता ठार मारण्याचा विचार आहे की काय तुझा ? जरा धीरे जाऊ दे राजा !”

(२४) सदोबावर रस्त्यात मारामारी करण्याच्या आरोपावरून पोलिसाने खटला भरला. ओळीने पाच साक्षीदारांनी सदोबांना मारामारी करताना पाहिल्याचे शपथपूर्वक सांगितले. त्यावर सदोबा म्हणाले, “पाचच काय मी पन्नास साक्षीदार आणतो, आणि तेही शपथपूर्वक सांगतील की, त्यांनी मला मारामारी करताना पाहिले नाही म्हणून ! साक्षीदारांना काय तोटा ?”

(२५) गोविंदजींनी गाढवाला उकिरड्यावर मनसोक्त लोळताना बघितले; तेव्हा अर्धवट स्वगत, अर्धवट मोठ्याने ते म्हणाले, “या प्राण्याचे गाढव हे नाव अगदी सार्थ आहे.”

(२६) रवींद्रनाथ ठाकूर, आणि मोतीलाल नेहरू दोघेही एकाच दिवशी जन्मले. अर्थात दोघांचा वाढदिवस एकाच दिवशी येणार हे उघडच आहे.

(२७) पहाटे उठलेल्या रमाकाकुंना दिवा लावण्यासाठी काड्याची पेटी सापडेल, म्हणून निजलेल्या यमूला हाक मारून त्या म्हणाल्या, “यमू, अग काड्याची पेटी कुठे ठेवलीस ? मला सापडत नाही.” त्यावर यमू उत्तर करते, “अग आई दिवा लाव म्हणजे दिसेल नीट कुठे आहे ती !”

(२८) आगगाडीच्या इंजिनचा एक ड्रायव्हर आम्हांला नेहमी आपला अनुभव सांगतो की, “माझ्या गाडीला जितके अधिक डबे जोडावे तितकी ती अधिक वेगाने पळते.”

(२९) मनोरमावाई आपल्या पतीच्या कोठाला गुंड्या लावताना पतीकडे पाहून मोठ्या दिमाखाने म्हणतात, “काय बाई तरी, तुमचा शिंपी किती अजागळ! आताच पाहाना, हेच बटन मी तिसऱ्यांदा या कोठाला लावते आहे, अगदीच अजागळ मेलाला !”

(३०) जुन्या काळी आडनावे सांगण्याची प्रथा नसे. ‘अण्णाजी दत्तो’, ‘बाळाजी बाजीराव’, ‘खंडो बह्ताळ’, ‘नारो त्रिवक’ याप्रमाणे बहुधा नावे असत.

(३१) त्यांच्या बैठकीला उशिरा प्रारंभ झाला. परंतु सूर्यास्ताच्या आत बैठक आटपणे भाग आहे, असे कळत्यावरून त्यांनी सभागृहातील घड्याळच मागे करून ठेवले आणि त्यांचा वेत सिद्धीस गेला.

(३२) बंगाल प्रांत हिंदुस्थानात आहे. कलकत्ता बंगाल प्रांतात आहे, म्हणून कलकत्ता हिंदुस्थानात आहे. तसेच बंगाल हिंदुस्थानात आहे पण मुंबई बंगालमध्ये नाही, म्हणून मुंबई हिंदुस्थानात नाही.

(३३) आईने रामूला उठविण्यासाठी हाक मारली आणि त्या वेळी ती म्हणाली, “हं बाळ रामू, जागा झालास का? जागा झालास म्हणजे मला सांग हं !”

(३४) ‘मी अंगात कोट घालतो’ असे म्हणणे वस्तुतः चुकीचे आहे. अंगात कोट नव्हे तर आपण कोटात अंग घालतो खरोखर !

(३५) त्या शस्त्रधारी माणसाने प्रथम बकऱ्याचे कान धरून त्याला वर उचलले; आणि परीक्षण केल्यानंतर त्याचा देवापुढे बळी दिला. ‘बळी तो कान पिळी’ याचेच हे प्रत्यक्ष उदाहरण नव्हे का ?

(३६) “सूर्यपेक्षा मला चंद्र अधिक आवडतो; कारण मुख्यतः रात्रीच आपल्याला प्रकाश हवा असतो; आणि तो चंद्रामुळे मिळतो. सूर्य उगीच दिवसाच उगवतो.”

(३७) या विहिरीत पाणी कमी आहे म्हणून ती उथळ आहे, आणि ज्या अर्थी विहीर उथळ आहे त्या अर्थी ती खोल असणे शक्यच नाही.

(३८) ‘पर्वतापेक्षा त्यांची शिखरे अधिक उंच असतात एवढेमुद्दा त्याला कळू नये अं !”

(३९) लेखन-वाचन शिकविण्यासाठी शाळा काढाव्या लागतात; पण शिष्या शिकविण्याची शाळा नसताना त्या मात्र सर्वोंना येतात हा मोठाच चमत्कार नव्हे का ?

(४०) “काही घाबरू नका. तुमच्या अवचित डोकेदुखीवर मजजबळ रामबाण उपाय आहे. डोके दुखू लागण्यापूर्वी पंधराच मिनिटे ही गोळी घ्या. सारे दुःख पळून जाईल मग !”

(४१) “वैद्यबुवा सत्वरच झोपेच्या गोळ्या पाठवितो, असे सांगून गेले. अद्याप त्यांचा काहीच पत्ता नाही. त्यांच्याकडे जाऊन विचार की, तुमच्या गोळ्यांची वाट पाहत मी रात्रभर जागत वसू की काय ?”

(४२) “मनुष्याच्या बोलण्यापेक्षा त्याच्या क्रियेवरून त्याच्यासंबंधीची अटकळ बांधावी असे तुम्ही म्हणता. पण आम्ही म्हणतो की, बोलणे ही सुद्धा एक क्रियाच नव्हे का ? मग त्यावरून त्या माणसासंबंधी अटकळ बांधली तर मग तुमच्याच म्हणण्याप्रमाणे आमचे कुठे चुकले बुवा !”

(४३) “हो, मला कानडी समजते. पण मराठीतून बोलाल तरच.”

(४४) तुमच्या संस्थेत अर्धे लोक कार्यप्रवीण आहेत, आमच्या संस्थेत नेमका याच्या उलट प्रकार आहे वघा.

(४५) “या पुस्तकात दिलेली असमंजसपणाची वाक्ये मला कळतात, पण त्या सर्वांची कारणे अचूक सांगण्याइतका मी बुद्धिमान नाही हे कळण्याइतका तरी मी निश्चित बुद्धिमान आहे.”

(४६) या घोडा चोरणाऱ्या माणसावर आरोप शावीत होण्याइतका पुरेसा पुरावा नाही. “अर्थात म्हणून त्याला निर्दोषी समजून सोडून द्यावे. कारण दहा दोषी माणसे सुटली तरी चालेल, परंतु एकही निर्दोषी माणसाला शिक्षा होणे योग्य नाही असा न्यायदानाचा नियम आहे.”

(४७) या वागेत प्रवेश करण्यास ‘प्रवेशपत्रिका’ दाखवावी लागते. ‘प्रवेशपत्रिका’ देणारे अधिकारी पलीकडच्या घरात असतात. तेथे जाऊन ती पत्रिका घेऊन या. ‘प्रवेशपत्रिका’ न दाखविल्यावाचून आत सोडले जाणार नाही.

(४८) एका धनगराने “ आपल्या एकूण किती मेंढ्या आहेत, त्या मोजून ये,” असे आपल्या मुलाला सांगितले. मुलगा परत येऊन सांगू लागला, “ बाबा प्रत्येक मेंढीच्या पाठीवर थाप मारून मी मेंढ्या मोजल्या, त्या ९९ भरल्या. पण त्यांपैकी एकच मेंढी माझ्या हाती सापडली नाही. तेव्हा तिला मोजण्याकरिता मी उद्या सकाळी जाईन आता.”

(४९) सैन्यात गेलेल्या एका मुलाने आपल्या वडिलांना पत्र लिहिले. ते पत्र फोडून वाचता त्यात पुढील वाक्ये होती—

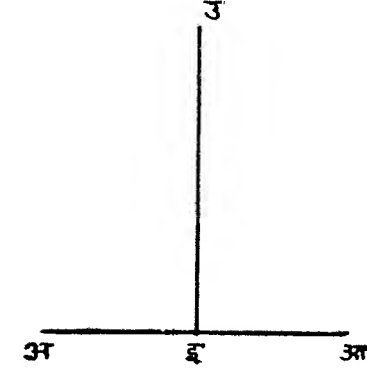
ती. रा. रा. बाबांना शि. सा. नम. वि. वि.

तुमच्या सांगण्याप्रमाणे तुमचे मला आलेले पत्र परत पाठविण्यास मी विसरलो. तरी त्याकरिता रागावू नये. पुढील पत्रात मात्र तुमचे पत्र मी अवश्य परत पाठवीन. रागावू नये. प्रकृती चांगली. काळजी नसावी. सौ. आईस नमस्कार. कळावे, हे विज्ञा.

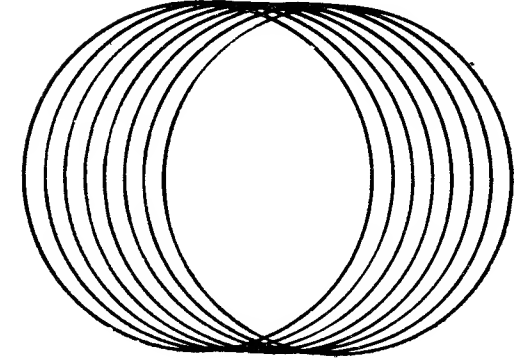
आपला,
गोविंद

(५०) पुढील परिच्छेदातील अशुद्धिते आणि चुका सुधारता येतील का तुम्हांला ?

सुप्रसिद्ध स्त्री-लेखिका सौ कुमुदिनीबाई काळे, आमच्या आईची बालमंत्रिणी, काल सायंकाळी ५ च्या सुमारास अचानकपणे येऊन उभ्या राहिल्या त्या वेळी आई चपला पायांत घालून बाहेर जाण्याच्या वेतात होती त्यांना आलेल्या पाहून आई आनंदून एकदम पुढे झाली, आणि ‘ सुस्वागतम् ’ म्हणत त्यांचा हात धरून ती त्यांना आत घेऊन आली. अनेक वर्षांनी झालेली भेट तेव्हा गप्पागोष्टींना भर न आला तरच आश्चर्य ! “ काही नवीन लिखाण अलीकडे ? ” आईने पृच्छा केली “ हो, ‘ अरवली पर्वत आणि मध्याद्री पर्वत ’ या नावाचा नवा लेख लिहिलाय मी ! एकजण राणाप्रताप नि दुसरा शिवाजीची थोरवी गातो असा भाग आहे त्यात ! ” इतक्यात आई काहीसे आठवून तांदूळ निवडीत बसलेल्या धाकट्या बाबीला म्हणाली, “ बाबी, तुला बाहेर जायचे असेल तर जा मैत्रिणीकडे, मी काही नाही जात. आण, मीच करते ते काम बोलता बोलता. ” असे म्हणत आई उठली, आणि सूप घेऊन बाहेर येऊन बसली. त्यानंतर

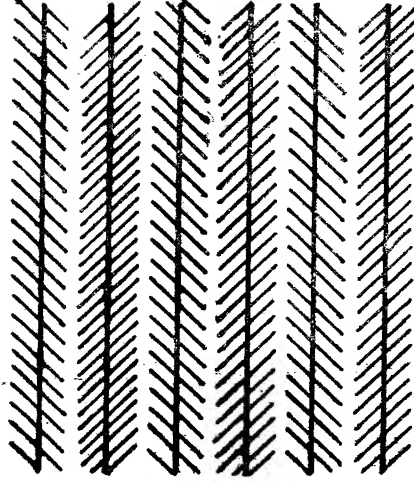

‘ अ आ ’ आणि ‘ इ उ ’ यातील कोणती रेषा अधिक लांब आहे ?

या आडव्या ठेवलेल्या लोखंडी पिपाचे तोंड कसे आहे ?

डावीकडून उजवीकडे की उजवीकडून डावीकडे ?

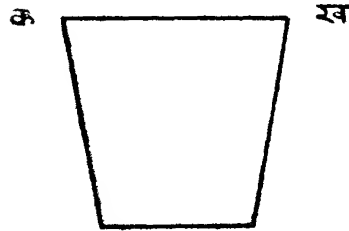
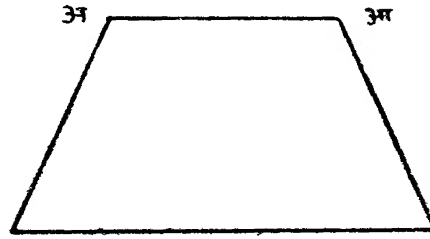
या रेषांपैकी कोणत्या

रेषा समांतर आहेत ?

डावीकडून उजवीकडे

१, २, ३, ४, ५, ६

असे क्रमांक घरा.

‘अ आ’

आणि ‘क ख’

यांपैकी रेषा

आखूड

कोणती ?

विषय निघता निघता आई म्हणाली, “अग आपल्या वर्गात यमू होती ना ती तुला फार नावे ठेवते, आणि तुझ्या लेखनाला ‘ढंग’ म्हणते नेहमी. मी तिला म्हणते की, तू कुमुदिनीच्या अपरोक्ष का निंदा करतेस तिची ? चार दिवस आहेस ना तू, मग गाठ घालून देईन, आणि सांगेन, बोल आता समक्षच.”

आई इतके म्हणते आहे तो शेजारच्या देवळात आरतीच्या वेळच्या घंटा वाजू लागल्या. तेव्हा पाहुण्याबाईंनी विचारलं, “कोणत्या देवाचे देवालय आहे शेजारी ?”

“मुरलीधराचे” आई म्हणाली. त्यानंतर दोघी देवदर्शनास गेल्या. मीही त्यांच्यासवे गेलो. देवाचे ध्यान पाहून कुमुदिनीबाई प्रसन्न मनाने म्हणाल्या, “काय सुरेख ध्यान साधलं आहे. पण तांबड्या पितांबरपेक्षा पिबळा पितांबरच अधिक शोभेल या मूर्तीला !”

पुढे देऊळ पाहता पाहता भिंतीवरील जुन्या चितारलेल्या चित्रांकडे पाहून त्या म्हणाल्या, “कशी सुरेख कला आहे ! जुन्या काळाच्या आपल्या स्वराज्यात कला कशी विकसित झाली होती याचा हा पुरावा पाहा. पण आता कोण काळजी घेतो ? पुजारी पोटाच्या मागे, कारण राजाश्रय संपला ! परवशता दुसरा नरक आहे ! इतक्या सुंदर कलेचे नावसुद्धा काही काळानंतर नामशेष होऊन जाईल.” त्यांच्या मुद्देवर विषाद स्पष्ट दिसत होता; आम्ही घरी परत येत होतो तेव्हा.

घरी आल्यावर एकीकडे भाजी चिरता चिरता आई त्यांच्याशी बोलू लागली. आई एवढी सराईत, पण चुकून हात निसटला, आणि तिच्या डाव्या हाताची करांगुली कापून रक्त वाहू लागले; घरगुती उपाय म्हणजे हळद. हळद दाबून चिंधी बांधताच ठीक झाले. मग बोलणी जुनी अल्पमोली औषधे, आणि नवी खार्चिक औषधे यांवर आली. “साधं गाईचं गोमूत्रच ध्या की, विनामूल्य असून किती रोगांवर चालतं. अंगातील कडकी काढतं, शौचाला साफ करतं, भूक वाढवितं, आणखी काय होत नाही म्हणता ?” कुमुदिनीबाई म्हणाल्या, आणि मग आई सध्याच्या मुलीच्या चवचाल वर्तनावर घसरली, “कोणाचा पायपोस कोणाच्या पायात नाही. आपलं ‘मनःपूतं समाचरेत् ।’ पावित्र्य नाही. मनाला येईल तसं स्वैर वागतात हो अगदी.”

यानंतर अंधार पडल्यामुळे सौ. काळे घरी परतल्या.

१

- १ शंकरासि पुजिले सुमनाने^१ ।
 २ शंकरासि पुजिले सुमनाने^२ ॥
 ३ शंकरासि पुजिले सुमनाने^३ ।
 ४ शंकरासि पुजिले सुमनाने^४ ॥ १ ॥

१ सुमन—चांगले मन, २ सुमन—सुमन नावाचा मुलगा, ३ सुमन—गहू,
 ४ सुमन—पुष्प.

२

- १ कीर्तनासि नर हो तुम्ही जागा ।
 २ कीर्तनासि नर हो तुम्ही जागा ॥
 ३ कीर्तनासि नर हो तुम्ही जागा ॥
 ४ कीर्तनासि नर हो तुम्ही जागा ॥

अर्थ : १ लोकहो, तुम्ही हीच कीर्तनाची जागा.
 २ लोकहो, कीर्तनासाठी जागे राहा.
 ३ लोकहो, कीर्तनाला जा आणि गा.
 ४ लोकहो, कीर्तनाला जागा म्हणजे कीर्तनात
 काय सांगतात ते जागृत मनाने ऐका

फजिती

एका अगारदर्शक भांड्यात पाणी घेऊन ते टेबलावर ठेवावे व त्यावर एक
 झाकण ठेवावे, आणि कुणालाही म्हणावे, “या भांड्यातील पाणी मी हे झाकण
 न उचलता पिऊन दाखवितो.

“पाहू, पाहू,” असे म्हणून इतर उत्सुकता दर्शवतील. मग थोडा वेळ
 डोळे मिचकावे. हातांनी काही चलाखीदर्शक हालचाल करावी, आणि म्हणावे,
 “हं झालं !”

“काय, झालं पिऊन ? शक्यच नाही.” इतर म्हणतील.

“ते नाही आम्हांला माहीत. वाटल्यास पाहा तुम्ही झाकण उचलून आत.”
 आणि पाणी प्यायलो की नाही हे परीक्षण्यासाठीच त्याने झाकण उचलले
 की आपण चटकन भांडे उचलून तोंडाला लावावे.

“वा, वा, हे काय असं नाही.” असा गलका होईल. त्यावर शांतपणे
 उत्तर द्यावे, “मी म्हटले होते की, मी झाकण न उचलता पाणी पिऊन दाख-
 वितो, आणि माझ्या सांगण्याप्रमाणे मी केले आहे की नाही तेवढे बोला.”

●

“तुम्हांला एक कोडे सांगतो, पण चटकन उत्तर द्या हं ! वधू सोडविता
 का ?” असे सांगून पुढील गोष्ट सांगण्यास आरंभ करावा.

“एक गाढव होते. त्याला ऊस फार आवडे. एक दिवस ते एका उसाच्या
 शेताजवळ गेले, पण शेताला चारही वाजूंनी तारेचे कुंपण घातले होते आणि
 कुंपणाच्या दारालाही कुलूप होते. बरे, कुंपणावरून आत उडी मारावयाची,
 तर खूपच उंच होते कुंपण ! त्यामुळे ते अशक्य होते. कुंपणाच्या मधून वाट
 काढणे शक्यच नव्हते. कारण सगळ्या तारा काटेरी होत्या. तर आता सांगा
 की, गाढवाने ऊस मिळविण्यासाठी कसा यत्न करावा ?”

लोक धोटाळतील. मग थोड्या वेळाने म्हणावे, “काही येत नाही लक्षात ?”
 लोक वेळ मागतील. “आता शक्य नाही.” तुम्ही म्हणा व पुन्हा विचारा,
 “बोला लवकर. काय येतं आहे लक्षात ? सांगा लवकर ? येतंय लक्षात ?”

“नाही बुवा !” ऐकणारे म्हणतील.

मग तुम्ही म्हणा, “हो त्या दुसऱ्या गाढवाच्याही नाही झालं लक्षात !”
 (म्हणजे ऐकणारे पहिले गाढव ठरले !)

मनोरंजक कूटप्रश्न

(पुढील उत्तमोत्तम कूटप्रश्न कवी विठ्ठल बीडकर यांनी रचिले असे सांगतात. हे रामदासस्वामींचे समकालीन कवी मोगलाईत बीड गावी राहात असत.)

कोणी एक वनी सुलक्षण वधू मेघोदके जन्मली ।
बालत्वी नरनाम तीस असता स्त्रीनाम ती पावली ॥
पाचाही प्रणिली, तयातुनि तिही अत्यादरे बंदिली ।
तेथे ते श्रम पावली म्हणुनिया कर्णाश्रमी राहिली ॥ १ ॥

पंच्यांशी नव दोन गृह नवरा त्यामाजि सोळा वधू ।
त्या मागे रिपु तीन तीन उघडे ते त्यांस गेले वधू ॥
याचा अर्थ करा तुम्ही चतुर हो थोडी असे आपदा ।
बोले विठ्ठल हा पदार्थ उमगा षण्मासचा वायदा ॥ २ ॥

कोणी एक वनी विचित्र पुतळा जेवावया त्रैसला ।
पात्री जेवण जेवता अतिवले पात्रेचि तो भक्षिला ॥
त्याची जे वनिता बनात फिरता सूर्यास प्रार्थी सदा ।
बोले विठ्ठल हा पदार्थ उमगा षण्मासचा वायदा ॥ ३ ॥

चारी चंद्र समान भूतलवटी एके दिनी देखिले ।
रामासन्मुख रावणासि हृदयो सीता धरी आदरे ॥
हे तो चित्रविचित्र वृत्त वरधे चाले पहा सर्वदा ।
बोले विठ्ठल हा पदार्थ उमगा षण्मासचा वायदा ॥ ४ ॥

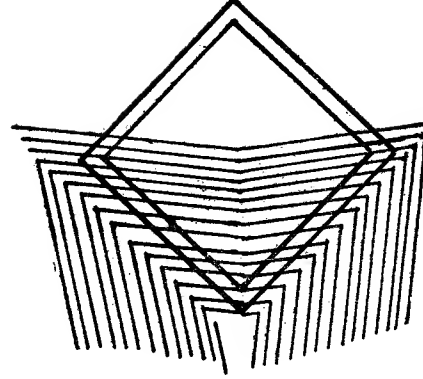
येते हिमाद्रिकन्यापतिमुतललना यौवनामाजि जेव्हा ।
रामस्त्रीनामकाना त्यजुनि उरत ते पीडिते होय तेव्हा ॥
हस्ती हस्तीद्रव्दांतकमुखरिपुचे-नाम-पूर्वार्ध, नाही ।
यालागी भूसुतेशा अरिअनुजप्रिया स्वल्पही येत नाही ॥५॥

अलिकुलवहनाचे वहन आणीत होते ।
शशिधरवहनाने ताडिले मार्गपथे ॥
नदिपति रिपु ज्याचा तात भंगोनि गेला ।
रविसुत महिसंगे फार दुःखीत झाला ॥६॥

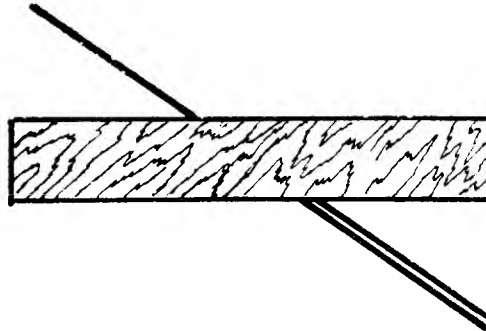
ऐके हो रमणी, विचित्र करणी म्या देखिली लोचनी ।
वाणी एक असे, मनोहर दिसे, अत्यंत ते तुंबिनी ॥
मध्ये वेल असे, पुढे फुल तया पाही कसे शोभले ।
होता शुष्क पहा विचित्र घडले, वेल फुला भक्षिले ॥७॥

लक्ष्मी जयासि भगिनी आणि तात सिंधू ।
श्रीकृष्ण शालक असे आणि भातू इंदू ॥
ऐसे असोनि फिरतो परि दारदारी ।
प्रारब्धहीन असला कुठला भिकारी ॥८॥

या चौकोनांपैकी कोणता कोन काटकोनापेक्षा लहान आणि कोणता काटकोनापेक्षा मोठा आहे ?

वरची रेष पुढे वाढविली असता कोणती खालची रेष येईल ?

बडे आकडेशास्त्रज्ञ व्हा

जादूची वेरीज

१

तुमच्या मित्रमंडळींवर छाप पाडण्यास ही गंमत उपयोगी पडेल. प्रथम तुमच्या मित्राला एक मोठी लांबलचक संख्या लिहावयास सांगा. त्यानंतर त्याला म्हणावे, “एवढ्याच आकड्याच्या तू आणखी दोन संख्या लिही, नंतर मी दोन संख्या लिहीन, आणि त्या सर्वांची मिळून होणारी वेरीज मी आता आधी लिहून ठेवतो.”

“तू सगळ्या संख्यांची वेरीज आता आधी लिहिणार ? बघू, बघू हं !” उत्तर येईल.

त्यानंतर तुम्ही त्याला एक संख्या लिहावयास सांगा. समजा त्याने ५३४१७९८१ अशी संख्या लिहिली. मग, तुम्ही दुसरा एक कागद घ्या, आणि त्याच्या एका कोपऱ्यावर सर्वांची मिळून होणारी वेरीज मांडा. ही वेरीज मांडण्याची पद्धत अशी.. त्याच्या पहिल्या संख्येच्या मागे तो जितक्या आणखी संख्या लिहिणार तो आकडा लिहावा, (येथे २) आणि मग त्या नव्या संख्येतून तितकाच आकडा वजा करावा.

पाहा आता : २५३४१७९८१

$$\begin{array}{r} - \quad \quad \quad २ \\ \hline २५३४१७९७९ \end{array}$$

आता सर्व संख्यांची मिळून येणारी इच्छित वेरीज झाली. ठरल्याप्रमाणे दुसऱ्या कागदावर लिहून ठेवा, अर्थात ही संख्या दुसऱ्या कोणास दाखविण्याचे कारण नाही. त्यानंतर मित्राच्या पहिल्या संख्येखाली त्याला आणखी दोन संख्या लिहावयास सांगा. उदाहरणार्थ, तो पुढीलप्रमाणे लिहील.

५३४१७९८१ (मूळची संख्या)

४७९५४२१८

७९५३११४६

त्याच्या या संख्या लिहून झाल्या म्हणजे त्याखाली तुम्हाला दोन संख्या लिहावयाच्या आहेत, आणि या लिहिण्यातच सारी मख्खी आहे. या संख्या लिहिताना तुम्ही अशा प्रकारे लिहावयाच्या, की त्याने लिहिलेल्या संख्येतील प्रत्येक आकड्याखाली आपलाही असाच आकडा लिहावयाचा की, दोन्ही आकड्यांची मिळून बेरीज ९ च येईल. येथे हे सांगितले पाहिजे की, आपण ज्या दोन संख्या आता लिहिणार त्यांचा मूळ संख्येशी आता काहीएक संबंध नाही, तर नंतरच्या दोन संख्यांशी आहे. तेव्हा आता आपल्या संख्या आपण मांडू. त्या पुढीलप्रमाणे येतील.

५३४१७९८१ मूळ संख्या

४७९५४२१८ मित्राची नवी पहिली संख्या

७९५३११४६ मित्राची नवी दुसरी संख्या

५२०४५७८१ आपली पहिली संख्या

२०४६८८५३ आपली दुसरी संख्या

आता मित्राच्या पहिल्या संख्येशी आपली पहिली संख्या ताडून पाहा, सांगितल्याप्रमाणे आहे की नाही ती.

४ ७ ९ ५ ४ २ १ ८ मित्राची नवी पहिली संख्या.

५ २ ० ४ ५ ७ ८ १ आपली पहिली संख्या.

९ ९ ९ ९ ९ ९ ९ ९

तसेच दुसरी पण ताडून पाहा.

७ ९ ५ ३ १ १ ४ ६

२ ० ४ ६ ८ ८ ५ ३

९ ९ ९ ९ ९ ९ ९ ९

हे ताडून पाहणे केवळ वाचकांना खुशी समजावून देण्यासाठी आहे. सरावाने आपल्याला भराभर आणि विनचूक आकडे लिहिता येतील. आपल्या दोन संख्या लिहून झाल्या की, मित्रमंडळींना सांगावे की, करा आता बेरीज

५ ३ ४ १ ७ ९ ८ १

४ ७ ९ ५ ४ २ १ ८

७ ९ ५ ३ १ १ ४ ६

५ २ ० ४ ५ ७ ८ १

२ ० ४ ६ ८ ८ ५ ३

२ ५ ३ ४ १ ७ ९ ७ ९

ही बेरीज नेमकी आपण पूर्वी लिहून ठेवलेल्याइतकीच आहे. ती पूर्वाची बेरीज नंतर आता पुढे करा; सर्व मित्रचमू अगदी चकित होऊन जाईल !

हीच चलाखी रच्य़ा ऐवजी ३, ४, ५, ६ वाटेले तितक्या संख्यांनिशी करिता येईल. अर्थात दोन संख्या म्हणजे मूळ संख्या सोडून त्याच्या आणि आपल्या प्रत्येकी दोन दोन, तीन म्हणजे मूळ संख्या सोडून प्रत्येकी तीन तीन. बेरीज मांडण्यापूर्वी आगाऊ बेरीज मांडण्याचा नियम हाच, “मूळ संख्या सोडून प्रत्येकी जितक्या संख्या मांडावयाच्या तो संख्येचा आकडा मूळ संख्येच्या मागे मांडावयाचा, आणि त्या सर्व संख्येतून नंतर तो आकडा वजा करून उत्तर मांडावयाचे” अर्थात हे सर्व मनातल्या मनात चटकन करता येते. कारण मूळ संख्या आपल्या डोळ्यांपुढे असतेच. खाली तीन संख्या प्रत्येकी धरून (मूळ संख्या सोडून) एक उदाहरण दिले आहे त्यावरून उलगडा होईल.

९ ७ ५ ४ ० २ १ ९ ३

यावरून दुसऱ्या कागदावर आपण चटकन शेवटी येणारी बेरीज मांडू. ती येणेप्रमाणे—३ ९ ७ ५ ४ ० २ १ ९ ० आणि नंतर

९ ७ ५ ४ ० २ १ ९ ३ मूळ संख्या.

५ ७ २ १ ९ ४ ६ ३ ३ मित्राची पहिली संख्या.

५ ४ २ ९ ७ १ ५ ७ ७ मित्राची दुसरी संख्या.

४ ३ १ ८ ७ २ ९ ५ ४ मित्राची तिसरी संख्या.

४ २ ७ ८ ० ५ ३ ६ ६ आपली पहिली संख्या.

४ ५ ७ ० २ ८ ४ २ २ आपली दुसरी संख्या.

५ ६ ८ १ २ ७ ० ४ ५ आपली तिसरी संख्या.

३ ९ ७ ५ ४ ० २ १ ९ ०

अधिक प्रवीण झाल्यानंतर मित्राच्या संख्येनंतर आपल्या संख्या ओळीनेच लिहिल्या पाहिजेत असे नव्हे. त्याला चक्रविण्यासाठी त्या वर खाली कशाही लिहाव्या. कारण शेवटी सर्वांची वेरीज झाली म्हणजे आपले काम साधणारच आहे.

२

तुमच्या मित्राला एक पाच आकडी संख्या लिहावयास सांगा, आणि असेही सांगा की, त्या संख्येतील आकडे एकापेक्षा एक चढते किंवा उतरते असले पाहिजेत. उदाहरणार्थ १, २, ४, ७, ९ किंवा ८, ५, ३, २, ० याप्रमाणे.

त्यानंतर त्याच संख्येच्या खाली तीच संख्या उलट करून लिहावयास सांगा. त्यानंतर त्या दोन्हीपैकी जी संख्या मोठी असेल तिच्यातून लहान संख्या वजा करण्यास सांगा. त्यानंतर आलेल्या संख्येच्या खाली पुन्हा आलेल्या संख्येचीच उलट करून संख्या लिहून त्या दोहोंची वेरीज करावयास सांगा. आणि आता उत्तर सांगतो असे म्हणून 'एक लक्ष नऊ हजार आठशे नव्वद' असे उत्तर द्या. सर्वजण चकित होतील. पण याची गुरुकिल्ली ही आहे की, अशा प्रकारे केलेल्या कोठल्याही आकडेमोडीचे उत्तर तेच येते. उदाहरणार्थ—

$$\begin{array}{r} ७५४२१ \\ - १२४५७ \\ \hline ६२९६४ \\ + ४६९२६ \\ \hline १०९८९० \end{array}$$

$$\begin{array}{r} ९४३२१ \\ - १२३४९ \\ \hline ८१९७२ \\ + २७९१८ \\ \hline १०९८९० \end{array}$$

३

प्रचंड गुणाकार

कोणालाही एक मोठी कितीही आकडी संख्या लिहावयास सांगा. (समजा, तो लिहील ४५९४२२) त्यानंतर तो जितक्या आकडी संख्या लिहील आणि जिच्यात सर्व नऊचेच आकडे आहेत, अशा तितक्याच आकडी संख्येने त्याला गुणावयास सांगा. (म्हणजे येथे ४५९४२२ × ९९९९९९) तो गुणाकार करू

लागला की त्याला म्हणावे, “अरे किती वेळ लावतोस! मी पाहा चटकन गुणाकार करतो तो!” असे म्हणून तुम्ही पुढील नियमाप्रमाणे उत्तर मांडा— प्रथमच्या संख्येतून एक वजा करून तीच संख्या मांडावी. (म्हणजे येथे ४५९४२१) आणि यापुढे ती सर्व संख्या तितक्याच सर्व नऊच असणाऱ्या आकड्यांच्या संख्येतून वजा करून, त्याच संख्येच्या पुढे मांडावी की एकदम उत्तर येईल. (म्हणजे येथे ४५९४२२ × ९९९९९९ = ४५९४२१, ५४०५७८ आता ४५९४२१ ही संख्या ९९९९९९ मधून वजा करणे अत्यंत सोपे आहे. कारण कोटेही 'हातचा' मुळीच येत नाही.) आणखी उदाहरणे पाहा—

$$(१) ७२५४ \times ९९९९ = ७२५३, २७४६.$$

$$(२) ६५१४५२७१ \times ९९९९९९९९ = ६५१४५२७०, ३४८५४७२९.$$

आपला गुणाकार अचूक आहे की नाही याचा ताळाही पाहता येतो. तो पुढीलप्रमाणे. उदा. ४५९४२२ × ९९९९९९ = ४५९४२१, ५४०५७८

$$\text{आणि } ४५९४२१$$

$$+ ५४०५७८$$

$$\hline ९९९९९९ \text{ हा ताळा.}$$

मूळच्या संख्येत एक वजा करून, नंतर तीच संख्या तितक्याच आकडी तिच्यात सर्व नऊच आहेत अशा संख्येतून वजा करून पुढे मांडताना शून्य आले तर ते आकड्याप्रमाणे धरून मांडावे. उदाहरणार्थ—

$$(१) ९४५ \times ९९९ = ९४४०५५$$

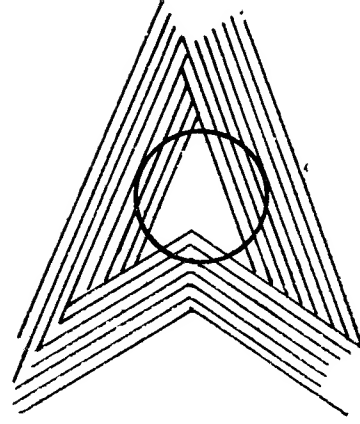
$$(२) ९९४० \times ९९९९ = ९९३९००६०$$

$$(३) ९९७ \times ९९९ = ९९६००३$$

४

आणखी—

तुमच्या मित्राला एक चार आकडी संख्या लिहावयास सांगा. नंतर त्या संख्येतील चारही आकड्यांची वेरीज करावयास सांगा आणि ती वेरीज मूळ

या वर्तुळासमान भासणाऱ्या आकृतीच्या सर्व त्रिज्या
सारख्या असणे शक्य आहे का ?

या रेषांपैकी आखूड कोणती ? वरची, खालची की मधली ?

संख्येतून वजा करावयास सांगा. त्यानंतर 'आलेल्या उत्तरातील शून्य सोडून कोठलाही आकडा खोडा' म्हणून त्यास सांगा व उरलेली संख्या तुम्हाला सांगता येईल. उदाहरणार्थ—

$$४२५९ \rightarrow २०$$

$$- २०$$

$$४२३९$$

समजा त्याने तीन हा आकडा खोडून तुम्हाला ४२९ ही संख्या सांगितली तर तुमचे काम इतके की त्या संख्येतील तिन्ही आकड्यांची बेरीज करून त्याला नऊने भागावयाचे आणि जी बाकी उरेल ती ९ मधून वजा केली की खोडलेला आकडा येतो.

आता ज्या वेळी बाकी शून्य उरेल त्या वेळी तेवढा प्रश्न येतो, त्या वेळी ९ चा आकडा खोडला असे सांगावे. ही चलाखी कितीही आकडी संख्येने करता येते.

करून पाहा

पुढील मौज करून पाहण्यासारखी आहे.

स्वतः डोळे मिटा, आणि पाटीवर वा कागदावर एक घड्याळाचे चित्र काढा. प्रथम वर्तुळ काढा, आणि मग त्यात आकडे भरा. डोळे उघडल्यानंतर तुमची चित्रकला मोठीच अलौकिक असल्याचे तुम्हाला आढळून येईल. त्यानंतर तुमच्या मित्रमंडळींना तसे करावयास सांगा. सारीच चित्रे मोठी मौजेची आणि हास्यकारक येतील आणि तुम्हाला आनंद लुटता येईल. करून पाहा.

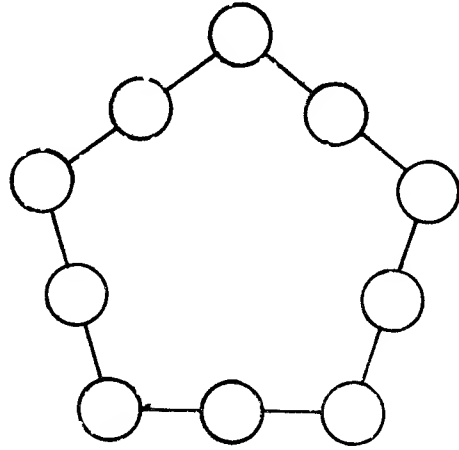
विविध घाटणीची, निरनिराळ्या धर्तीची आणि अनेक प्रकारची खूप खूप कोडी सोडवून तुमची बुद्धी आता कुशाग्र, आणि सर्वगामी बनली असेल. तिला आणखी खुसखुशीत खाद्य पुढे दिलेल्या परीक्षेत मिळेल.

बुद्धीची चाचणी

१

एका तेल्याजवळ १० लिटरचे एक, ७ लिटरचे एक, आणि ३ लिटरचे एक अशी तीनच भांडी आहेत, त्यांपैकी १० लिटरचे भांडे तेलाने पुरते भरलेले आहे, आणि इतर दोन्ही मोकळीच आहेत; तर इतर चवथ्या भांड्याचा उपयोग न करता या १० लिटर तेलाचे ५-५ लिटरचे दोन भाग तुम्हाला पाडता येतील का ?

२

परीक्षा

९५

मागील पानावरील १० घरांमध्ये १ ते १० आकडे प्रत्येकी अशा प्रकारे भरा, की पंचकोनाच्या प्रत्येक बाजूची बेरीज सारखीच येईल.

३

शंभराचे असे दोन भाग करा की, त्यातील मोठ्या भागाला लहान भागाने भागले तर उत्तर पुनश्च शंभरच येईल.

४

पुढील वाक्यात गुप्त भाषेत पाठविलेला संदेश तुम्हांला ओळखता येतो का पाहा.

“ भजनप्रेमी दत्तकवि नंदादीप उदयत्ती पेटवीत मधुरसा काव्यालाप उघड गुणगुणले, ‘मंगल प्रेमभाव प्रत्येक घरोघरी देवराया दिसावे !’ ”

५

४० किलोचे असे ४ तुकडे करा की, १ पासून ४० पर्यंत कोणतेही वजन तराजूने मापून देता येईल.

६

दिवाळीत काकांनी मुलांसाठी मोठ्या फटाक्याच्या पेठ्या आणल्या. काकांनी एकूण जितक्या पेठ्या आणल्या तितकेच मोठ्या फटाक्याचे सर प्रत्येक पेटीत होते, आणि जितके सर प्रत्येक पेटीत होते तितकेच फटाकडे प्रत्येक सरामध्ये होते. सर्व पेठ्या फोडून आणि त्यातले सर्व सर सुटे करून काढलेले फटाकडे काकांनी घरच्या सात मुलांना सारखे वाटून दिले आणि उरलेले सर्व घरच्या माळ्याच्या मुलाला दिले. एकही फटाकडा वात पडल्याने वाया गेला नाही असे घरले तर माळ्याच्या मुलाला किती फटाकडे मिळाले ?

७

संदेश ओळखा-शी	उ	प	स्वा	ल्या	मं
न	र्थ	म	सु	श्री	बु
दा	व्हे	व	द्धी	ती	ना
णा	ने	र्णा	त	च	मि
र	च्या	चा	ळ	त	हे
रा	वि	आ	ही	र	ले

वरील कोड्यांची अर्थोत्पत्ती करणारी गुरुकिल्ली पुढीलप्रमाणे आहे—

एकमार्गी सारखी गाडी हाकला ।
अक्षरांच्या पोटी हेतु दडला ॥
एकचाकी गाडी कोलांट्या खाणार ।
चारचाकी गाडी भरधाव जाणार ॥

८

एका शेतकऱ्याने एका कामकऱ्याशी कामासंबंधीचा ठराव केला. कामाची अत्यंत निकड असल्यामुळे असे ठरले की, शेतकरी स्वतः शेतात काम करतो, त्याच्यासवेच कामकऱ्यानेही काम करावे. ज्या दिवशी कामकरी एकूण ९ तास काम करील तो दिवस पुरे काम केल्याचा समजून शेतकऱ्याने त्याला त्यासाठी ८ रुपये मोल द्यावे. परंतु कामाची अत्यंत निकड असल्यामुळे मोलकऱ्याने चुकारपणा करू नये म्हणून स्वतः शेतकऱ्याने दुसरी अट घातली की, ज्या दिवशी कामकरी कामावर मुळीच येणार नाही त्या दिवशी त्याचे १० रुपये देणं म्हणून कापून घ्यावे; तसेच जितके तास कामावर तो यायला उशीर करील त्याचेही त्याच प्रमाणात पैसे कापून घ्यावे. महिन्याच्या अंती सर्व आढावा घेता दुर्दैवाने कामकऱ्याच्या आठसामुळे त्याच्या वाट्याला एकही पैसा आला नाही. आधी ठराव केला असूनही त्याप्रमाणे न वागून चुकारपणा केल्याचा परिणाम त्याला भोगावा लागला; तर त्याने एकूण किती तास काम केले आणि किती दिवस कामाचा आळस केला ?

९

काल आमच्या वागेत माळ्याने काही विशिष्ट आकाराचा फुलांचा ताटवा लावण्यासाठी एक आकृती आखून ठेवली आहे; आणि त्याची मौज अशी की त्या आकृतीच्या सर्व वाजू सरळ आणि सारख्या असून प्रत्येक वाजू तिच्या शेजारच्या वाजूशी काटकोनात जोडलेली आहे आणि विशेष कौतुकाची गोष्ट ही की, या आकृतीच्या सर्व वाजूंच्या वेरजेचा किंवा परिमितीचा आकडा आणि या आकृतीच्या क्षेत्रफळाचा येणारा आकडा हे सारखेच आहेत; आणि त्याचा आकार नुसताच चौरस नाही तर प्रत्येक वाजू किती मीटर लांब येईल ?

१०

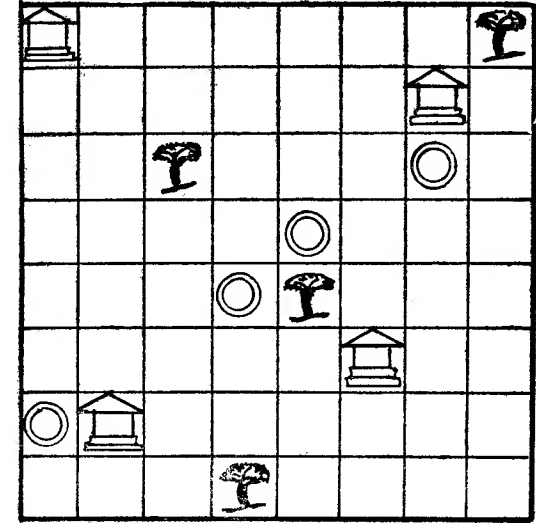
‘चमत्कार,’ ‘चक्र,’ ‘चंद्र’ आणि ‘चाळीस’ या चारही परिचित मराठी शब्दात ‘च’ चा उच्चार ‘च्य’ असा होतो; तसाच तो इतरही काही परिचित मराठी शब्दांत होतोच असे काही पुरावा दिल्यावाचून कसे म्हणता येईल ?

वरील वाक्यात काही विसंगती वा असमंजसपणाचा भाग आहे काय ?

११

खालील आकृतीत एका शेतकऱ्याच्या शेताचा नकाशा दिला आहे. यात एकूण ४ विहिरी, ४ घरे आणि ४ आंब्याची झाडे आहेत. आता समजा, तुमच्याकडे या शेताच्या ४ वाटण्या करून त्या त्याच्या चार मुलांत वाटण्याचे काम आले, तर शेताचे कसे भाग पाडाल ?

शेतकऱ्याच्या मुख्य अटी अशा की, प्रत्येक भाग सारख्याच आकाराचा,

आणि सारख्याच क्षेत्रफळाचा व्हावा आणि प्रत्येक मुलाच्या भागात एक घर एक विहीर आणि एक आंब्याचे झाड यावे. पाहू तुमचे बुद्धिकौशल्य !

१२

दोन रुपयाला ४९ या भावाने एकाने कवड्या विकत घेतल्या; आणि एकूण कवड्यांचे दोन समान भाग करून एक भाग १ रुपयाला २४ कवड्या या भावाने व दुसरा १ रुपयाला २५ कवड्या या भावाने विकला; तर त्याला १ रुपया लाभ त्याने किती कवड्या खरेदी केल्या म्हणजे होईल ?

१३

(वेळ-दीड मिनिटे)

आमच्या रमाकाकूच्या शेजारच्या बाई, साखर घेऊन त्याच्या पेपरमीटच्या वड्या करून देत आणि करणावळ म्हणून पैसे घेत. एक दिवस आमच्या आईने रमाकाकूंना विचारले, “का हो, आम्हांलाही थोड्या वड्या त्यांच्याकडून करून घ्यावयाच्या आहेत. मी त्याकरता साखर पाठवून देते तुमच्याकडे. पण काहो, कशा काय असतात त्यांच्या वड्या? बाजारातल्यासारख्या की बेताच्याच?” यावर रमाबाई उत्तरल्या, “काय सांगू! खरोखरच बाजारातल्या इतक्या चांगल्या नसतात.” आता त्यांच्या एकाच वाक्याचे दोन परस्परविरोधी अर्थ होत आहेत. एक अर्थ बाजारातल्याहून सरस आणि दुसरा बाजारातल्यापेक्षा कमी प्रतीच्या. तुमच्या मते कोणता अर्थ अधिक युक्त आहे आणि का?

१४

१ २ ३ ४ ५ ७ ८ ९ यांपैकी चार चार आकड्यांच्या दोन जोड्या पाडा, आणि त्या जोडीतील आकडे अशा प्रकारे लिहा की, दोहोंचे उत्तर एकच येईल. वाटल्यास अधिक चिन्हाचा उपयोग करा.

१५

सध्या शके १८६७ चालू आहे असे धरून एका मनुष्याचे मृत्युसमयीचे वय (पुरी वर्षे) त्याच्या जन्मशतकाच्या नेमके एक एकूणतिसांशाइतके आहे. तर शके १८४२ मध्ये म्हणजे त्याच्या मुलाच्या लग्नामध्ये तो किती वर्षाचा होता ?

या कोड्यात, कोडे सोडविण्यास पुरेल इतकी आवश्यक सामग्री दिलेली नाही असे वाटण्याचा संभव आहे; परंतु तसा काही एक प्रकार नाही.

१६

एका धनगराला विचारले की, “तुझ्याजवळ किती मेंढ्या आहेत?” त्यावर तो उत्तरला, “दोन-दोनचे, तीन-तीनचे, चार-चारचे, पाच-पाचचे, सहा-सहाचे जरी मी गट केले, तरी प्रत्येक वेळी एक मेंढी उरते. परंतु सात सातचे गट केले तर उरत नाही.” तर त्याच्याजवळ कमीत कमी किती मेंढ्या असतील ?

१७

हे आहे तरी काय लचांड ?

ती एक अशी गोष्ट आहे की, तिची गणना प्राण्यांत करता येणार नाही, किंवा जड, भौतिक वा खनिज पदार्थांतही करता येणार नाही. तसेच गुण-वाचक, संख्यावाचक वा भाववाचक गोष्टींतही ती येऊ शकत नाही. तसे पाहिले तर त्या गोष्टीचे माझ्याकडे काही काम नाही, आणि मलाही त्या गोष्टीचा अर्थाअर्थी काहीसुद्धा उपयोग नाही. पण इतके आहे तरी मी मात्र तिच्या-वाचून राहू शकत नाही. ती सर्वथा परिपूर्णतेने माझीच आहे हे निश्चित, परंतु ती मला कोणी दिलेली नाही, मी विकत घेतलेली नाही, उसनी मागून आणलेली नाही, चोरून आणलेली नाही, फसवून वा बळाने लुबाडून घेतलेली नाही, किंवा वारसाहक्कानेही ती माझ्या स्वाधीन झालेली नाही. पुष्कळ वेळा ती मला सोडून नाहीशी होते; पण त्यासाठी मी मुळीच संचित होत नाही. कारण मला ठाऊक आहे की, ती नेहमीप्रमाणे पुनश्च मजकडे येईलच. म्हणूनच तिच्या असण्याची वा नसण्याची मला पर्वाच वाटत नाही असेच का म्हणानात ! घराच्या छपरावरून किंवा झाडाच्या शेड्यावरून खाली कठीण फरसबंदीवर ती पडली तरी तिचे तुकडे होत नाहीत, पाण्यात पडल्यामुळे भिजतही नाही, थंडीने काकडत नाही, उष्णतेने पांशरत नाही.

त्या गोष्टीला आवाज नाही, चव नाही आणि वासही नाही. तिला मी पाहू

शकतो आणि स्पर्श करू शकतो, पण तो मला जाणवत नाही. नाम, रूप, गुण यांपैकी केवळ तिच्या नावाची निश्चिती आहे. इतरांची मर्यादा सांगता येत नाही, कुत्री, मांजरे, कोल्ही, उंदीर आणि ससे इत्यादिकांच्या जवळही ती असू शकते. मग आता सांगा हे आहे तरी काय लचांड ?

१८

एका नटीने असा पण केला की, मी ज्या माणसाशी लग्न करीन तो गोरवा, सुस्वरूप हवा, उंच हवा, निरोगी हवा आणि पैसेवाला हवा. श्रियुत काळे गोरे आहेत, उंच आहेत, निरोगी आहेत आणि पैसेवाले पण आहेत; परंतु रूपाने गौण आहेत. श्रियुत गोळे सुस्वरूप आहेत, उंच आहेत, निरोगी आहेत, गोरे आहेत पण निर्धन आहेत, श्रियुत भोळे हे पैसेवाले आहेत, निरोगी आहेत, सुस्वरूप आहेत, गोरे आहेत, परंतु उंचीने कमी आहेत. श्रियुत राळे हे उंच आहेत, तुल्यरूप आहेत, पैसेवाले आहेत, गोरे आहेत पण आरोग्यात जरा गौणच आहेत. श्रियुत लाळे हे वर्णाने काळे परंतु सुस्वरूप, पैसेवाले, उंच, निरोगी सर्व काही आहेत : तर आता प्रश्न असा की ही नटी कोणाशी लग्न करील ? आणि का ?

१९

३, ३, ३, ३ असे तीनचे चार आकडे तुम्हाला दिले. गणितात येणारी कोणतीही चिन्हे कोठेही वापरून हे चारी आकडे अशा प्रकारे लिहा की, त्याचे उत्तर १०० च येईल.

२०

रामाचे आजचे २१ हे वय, तो गोविंदाएवढा असताना गोविंदा जेवढा होता त्याच्या दुपटीने आहे; तर गोविंदाचे आजचे वय काय ?

२१

महाराष्ट्राच्या इतिहासातील तो एक इतिहासप्रसिद्ध पुरुष आहे. तो बुद्धिमान होता, धर्मशास्त्रज्ञ होता, शिल्पशास्त्रज्ञ होता, राजकारणपटू होता, विद्वान होता आणि त्याच्या काळी सर्वत्र नावाजलेला होता, आणि त्याच्या दोन वैशिष्ट्यांमुळे तो आजही सर्व महाराष्ट्रभर त्या वैशिष्ट्यांसाठी प्रसिद्ध आहे तर तो कोण ?

२२

गोविंदराव आणि गोदूबाई, काशीनाथपंत आणि कमलाबाई, वसंतराव आणि विमलाबाई अशा तीन जोडप्यांना एक नदी ओलांडावयाची आहे. काठावर केवळ एकच होडी आहे, आणि होडीत एक एका वेळी दोनच माणसे बसू शकतात. सर्वांना वल्हवता येते आहे, परंतु तिन्ही स्त्रिया ह्या आर्यस्त्रिया असल्यामुळे कोठलीही स्त्री आपला पती जवळ असल्यावाचून दुसऱ्या कोणाही परंपुरषाच्या सान्निध्यात एक क्षणभरही राहण्याचे मान्य करणार नाही. तर कमीत कमी किती खेपांत ही सर्व मंडळी दुसऱ्या काठावर जाऊ शकतील ? (एका काठावरून दुसऱ्या काठावर होडी पोचली की, एक खेप धरावयाची) आणि कसकशी जातील ?

(टीप : नुसती एकच बाई काठावर असताना तेथे होडी घेऊन दुसरे जोडपे जाऊ शकत नाही. कारण या जाणाऱ्या जोडप्यांपैकी पती पहिल्या बाईच्या पतीविना तिच्या सन्निध येतो, मग तो होडीतून काठावर उतरो वा न उतरो.)

२३

‘माझ्या वयाच्या ४५ व्या वर्षी मला नोकरी लागली. त्यानंतर वर्षभराने म्हणजे माझ्या वयाच्या ४४ व्या वर्षी माझे एका ५३ वर्षीच्या माझ्याहून लहान मुलीशी लग्न झाले. त्या वेळी तिच्या बापाने मला ३०० रुपये हुंडा म्हणून दिले. म्हणजे मला माझ्या प्रतिमासिक वेतनाच्या सहा पट हुंडा मिळाला अर्थात याचाच अर्थ माझे वेतन प्रतिमासिक ५९० रु. होते असा उघडच आहे. लग्नानंतर ३ वर्षांनी आम्हांला ९ मुले झाली. पैकी एकदाच माझ्या बायकोला मुलगा नि मुलगी असे एकच जुळे झाले होते.’

हा वृत्तांत वाचून त्याचा विसंगतपणा काढून टाकून पूर्णपणे उलगाडा करील अशी एक गुरुकिल्ली आहे. पाहा प्रयत्न करून तुम्हांला ती सापडते का ?

२४

एका मुलाने १०० पैशांची १०० फळे घेतली. प्रत्येक संख्याला ५ पैसे; प्रत्येक केळ्याला एक पैसा आणि प्रत्येक पैशाला २० बोरे मिळत तर प्रत्येक प्रकारची किती किती फळे त्याने घेतली ? अर्थात त्याच्या पिशवीत तीनही प्रकारची फळे होती हे तर निश्चितच.

२५

कर्णपर्व अध्याय ४५ मध्ये भीम व दुःशासन यांच्या द्वंद्वयुद्धाच्या प्रसंगी वर्णन करताना, मोरोपतांनी खालील आर्या लिहिली आहे.

धावति अन्योन्यांवरि ते दोघे आठवूनि अपकार ।

जाणो ते मदमत्त क्रोधोद्धत दंपतीच अपकार ॥

या कवितेचा अर्थ पुढीलप्रमाणे आहे :- “मदाने मातलेले आणि रागाने उद्धट झालेले हत्ती जसे एकमेकांवर धावून जातात, तसे ते दोघे (भीम आणि दुःशासन) परस्परांनी केलेले अपकार आठवून एकमेकांवर चढाईने धावून जाऊ लागले.”

आता प्रश्न असा की, वरील अर्थात हत्ती हा शब्द कसा येऊ शकतो हे तुम्हांला सांगता येईल का? कोणी म्हणतील ‘मदमत्त’ याचा अर्थ हत्ती असा घेता येईल पण मदमत्त म्हणजे मदने मातलेला, मग तो हत्ती, बैल, रेडा कोणीही असू शकेल. हत्ती असा अर्थ कसा होतो ते विचारपूर्वक सांगा.

कवितेतील काही शब्दांचे अर्थ

१ अन्योन्यांवर = परस्परांवर; २ मदमत्त = मदने मस्त; ३ क्रोधोद्धत = रागाने उद्धट वर्तन करू लागलेले; ४ दंपती = जोडपे

२६

पुढील कूटप्रश्न सोडवा :

(अ) राक्षसा प्रिय जे तिचा श्वशुर जे, ते वल्ल भोगी सती

ती ज्याने धरली, तये कुमरिचा शत्रू सुनेचा पती

त्याचा हारचि दार स्वार वनिता कल्याण हो सर्वदा

बोले विठ्ठल हा पदार्थ उभगा षण्मासचा वायदा ॥

(आ) नाही गे, पवनात्मजे समरि त्या रामायणी दीधली

नाही अर्जुन भारती परि कदा कोणासि ते दीधली

नाही गे, त्रिपुरामुरासि भिडता श्रीशंकरे दीधली

कांताने सरिता अजी मज प्रिये रात्रीस ते दीधली ॥

२७

रिकामे आणि निकामे दोघेजण एकमेकांचे शेजारी. दोघांची घरे अगदी सारख्या बांधणीची होती. पुढची दारेमुद्दा अगदी एकसारखी एक. त्यामुळे

काय होई, निकाम्यांकडेचे कित्येक पाहुणे चुकून रिकाम्यांकडे येत; आणि यांचे त्यांच्याकडे जात. एक दिवस या त्रासाला कंटाळून रिकामे निकाम्यांकडे आले आणि म्हणाले, “हे पहा, हा त्रास किती दिवस चालणार? त्यापेक्षा खुणेसाठी आपण आपल्या घरांची दारे निरनिराळी रंगवू आणि त्याप्रमाणे आपल्या आप्त सुद्धांना सांगून ठेवू म्हणजे हा गोंधळ टळेल! मी माझ्या दाराला निळा रंग देतो. तुम्ही तुमच्या दाराला कोणता देता?”

निकामे उद्गारले, “छान युक्ती आहे तुमची. आम्ही आमच्या दाराला तांबडा रंग देतो. तुम्ही तुमच्या लोकांना सांगा की, ‘निळ्या दाराचे घर आमचे.’ आम्ही सांगू, ‘तांबड्या दाराचे आमचे.’ छान तोड निघाली आता!”

वरील गोष्ट आमच्या एका मित्राला सांगत असता तो उद्गारला, “खूप झाली बुवा! दोघांचीही डोकरी नावाप्रमाणेच रिकामी आणि निकामी आहेत खरी!” त्याच्या म्हणण्यात काही अर्थ आहे असे तुम्हांला वाटते काय?

२८

एका वागवानाला एकूण १००० संत्री हवीत म्हणून मागणी आली तेव्हा त्याचे सेवक यशवंत, रघूजी आणि लक्ष्मण असे तिघेजण आणि त्यांच्या बायका संत्री तोडू लागल्या. तिन्ही बायकांनी मिळून ३९६ संत्री तोडली. यशोदेने गजरेपेक्षा १० अधिक तोडली व रखमाने यशोदेपेक्षा १० अधिक तोडली. यशवंताने आपल्या बायकोइतकीच संत्री तोडली; तर रघूजीने आपल्या बायकोच्या दीडपट तोडली. आणि लक्ष्मणाने आपल्या बायकोच्या दुप्पट तोडली; तर प्रत्येक माणसाच्या बायकोचे नाव काय?

२९

मी चढावर सरासरी मिनिटाला ७० मीटर चालतो; उतारावर मिनिटाला १३० मीटर चालतो; आणि सपाटीवर ९१ मीटर चालतो; एका तळ्याच्या सभोवतीच्या गोल रस्त्यामध्ये अर्थातच चढ उतार आणि सपाटी असे तिन्ही प्रकार आहेत. नित्य सायंकाळी त्या रस्त्यावरून या दिलेल्या गतीने मी दोन फेऱ्या मारतो; पण त्यांपैकी एक फेरी मारून झाली की, त्याच पावली परत फिरून उलटी दुसरी फेरी मारतो. अर्थात रस्त्याची एकूण लांबी ५४६० मीटर धरली तर दोन वेळा फेऱ्या मारण्यास मला एकूण किती वेळ लागतो? वाटते तितके सोपे नाही हं?

उत्कर्षाची चढण

उत्कर्षाची चढण

१०५

जनतेला पिचून टाकणाऱ्या परकीय सत्तेचे अवजड जोखड झुगारून टाकण्याची प्रचंड हिंमत बांधून हिरडस मावळच्या पोरांनी स्वराज्य स्थापनेच्या आणाशपथा घेतल्या. शिवछत्रपतींची ही हिंमत खरोखरीच अलौकिक होती. परंतु या अलौकिक हिंमतीनेच महाराष्ट्राचा उज्ज्वल इतिहास घडविला आणि त्याने अखिल हिंदुस्थान उजळून निघाला.

शिवछत्रपतींच्या जोडीदारांत तानाजी मालुसरे अगदी आरंभापासूनच होते. आणि त्यांचे धाकटे बंधू सूर्याजी हेही जरा मोठे झाल्यावर त्यांच्या जोडीला आले.

तानाजी व सूर्याजी मालुसरे या नरवीरमणींनी महाराष्ट्राला कितीतरी मोलाच्या देणग्या कायमच्या देऊन ठेवल्या आहेत की, ज्यांच्या प्रभावाने तरुणांनी पुन्हा कंबर कसून, हिरीरीने पुन्हा रक्त सळसळत उठावे.

कोंडाणा घेण्याची कामगिरी शिवछत्रपतींनी तानाजीकडे देण्याचे ठरवून त्याप्रमाणे जासूद पाठविला. सुभेदार तानाजी आपल्या मुलाच्या लग्नाच्या सोहळ्यात होते. परंतु 'कर्तव्याची हाक आली की तिला सगळ्यांच्या आधी 'ओ' देत पुढे व्हायला हवे हा मूलमंत्र छत्रपतींच्या तालमीत तयार झालेल्या वीरांना निराळा सांगण्याची आवश्यकता नव्हतीच. 'आता कोंडाण्याच्या लग्नाची तयारी आधी, रायवाचे लग्न त्यानंतर' असे म्हणत उभयता नरवीर व शेलारमामा सारेच जण त्याच पावली निघाले. रात्रंदिवस एकमात्र कोंडाण्याचाच सारखा विचार. नाना हिकमती लढवून ज्या बाजूने निर्धास्तपणाची खात्री शत्रूला होती, त्याच बाजूने मध्यरात्री वर चढण्याचा मनसुबा केला नि ठरल्यावेळी घोरपडीच्या पायाला दोर बांधून ती कड्यावर सोडली. एका घोरपडीमागोमाग एक जवान वर गेला नि मेखा रोवून, दोर सोडून, त्याने सारी सेना भराभर वर चढली. सैन्य वर आल्याबरोबर, चढण्यासाठी बांधलेले दोर तोडून टाकण्यास मात्र मालुसरे मंडळी विसरली नाहीत.

मराठी सेना पुढे सरकली. सिंहाच्या निघड्या छातीने, भीमपराक्रम करीत सुभेदार तानाजी पुढे चालले. सर्वभावे करून एकदिलाने झुंजावे याचे मूर्तिमंत

उदाहरण म्हणजे वीर तानाजी ! पण वेळ काही सांगून येत नाही. लढाईच्या धुमश्चक्रीत तानाजीला मर्मी वार लागला आणि तो जबर घायाळ होऊन पडला. त्याने मराठे वीरांचा धीर खचला नि माघारीचा विचार त्यांच्या चित्तांत डोकावू लागला. पण सूर्याजी हाही कसलेला रणधुरंधर होता. छातीचा कोट करून तो उभा राहिला, 'तुमचा बाप इथे मरून पडला नि तुम्ही भागूबाई-सारखे पळता ? मग हातांत बांगड्या का नाही भरल्यात ? पळून पळून जाणार तरी कोठे ? ज्या दोराने तुम्ही वर चढून आलात ते दोर मी केव्हाच कापून टाकले आहेत. आता कड्यावरून उड्या टाकून मरण्यापेक्षा शूरासारखे, वीरा-सारखे झुंजून मरा ! कुऱ्याच्या मोतीने मरण्यापेक्षा वीरमरण कवटाळून कायम कीर्तीची जोड का करीत नाही ?'

सूर्याजीच्या या पहाडी हिंमतीने सारा मनू पालटला. लढण्याविना आता गत्यंतर नाही म्हटल्यावर व स्वाभिमान डिवचल्यावर मराठी वीर चेवाने शत्रूवर तुटून पडले नि विजयश्रीला खेचून आणून उजळ माथ्याने वावरले. धन्य ते मराठे वीर, ज्यांनी सुभेदार तानाजीचे यश चिरंतन राखले. धन्य तो तानाजी, जो सिंहासारखा सर्वभावाने झुंजून अमर झाला नि बुद्धीची, यत्नाची पराक्रमाची शर्थ करून कोंडाण्यावर स्वतःच्या वीर रक्ताचे शिंपण शिंपून ज्याने त्याला अमर 'सिंहगड' बनविले ! आणि धन्य तो सूर्याजी की जो प्रत्यक्ष भावाच्या मृत्यूने डगमगला नाही आणि ज्याच्यातील वीरत्वाचा कस अंशमात्र कमी न होता अधिकच चेवाने उसळून उठला !

कर्तव्याला प्रथम 'ओ' देण्याचे, तसेच 'झुंजताना सर्वभावे करून झुंजण्याचे व दोर तोडून टाकण्याचे, परतीच्या पळवाटा बुजवून टाकण्याचे जे तत्त्वज्ञान या नरवीरांनी महाराष्ट्राला दिले ते अपरंपार मोलाचे आहे.

कर्तव्याच्या प्रांतात इतर कोठलीही गोष्ट गौण ! कर्तव्यापुढे सारे इतर विचार बंद !

परिस्थिती कशीही असो. एकदा झुंजावयाचे ठरले म्हणजे निघडेपणाने सर्व शक्तिनीशी, जीव एकवटून झुंजावयाचे ! लाभ नाही फुकासाठी केल्याविना जीवासाठी !!

झुंज झुंजावयाचे ठरले मग आता माघार म्हणून नाही. कोंडाणा घेण्यासाठी चढून आलो. आता ते दोर टेवायचे नाहीत. माघारीचा कणभरही विचार

आकाशी, निळा, हिरवा, पिवळा, नारिंगी, तांबडा. (णू) डोक्याकडे रक्त कमी जाऊन झोप यावी. (क) आम्ल पदार्थांमुळे भांडे कळकळ नये म्हणून. (भा) गुडघे न वाकविता जमिनीवरील खाता यावे. (ग) गुंगी येऊन वेदना न व्हाव्यात म्हणून. (ए) कागद करण्यास. (क) घियांचे रक्षण व्हावे म्हणून.

केव्हा आणि कोठे (ब) १९१५ पहिल्या महायुद्धात. (हु) दूर्वा—गणेश-चतुर्थी, कडुलिंब-पाडवा, आपट्याची पाने-दसरा, धने गूल-लक्ष्मीपूजन; कवठ. महाशिवरात्र, ओंब्या, ऊस, आवळे, चिंचा, बोरे-तुळशीचे लग्न, दह्याची हंडी—गोकुळाष्टमी, कांदा—कांदेनवमी, सुगंधी तेल उटणी—दिवाळीतील स्नान, (रं) रामायणात राम रावणयुद्धाला उपमा राम-रावण युद्धाचीच हे सांगण्यापूर्वी (गी) फक्त नाकाला. (क) २६ जाने. १९५० (र) पाण्यात (म) मंडाले येथे (णू) मारुतीराया सूर्य गिळण्यास गेल्यावर त्यास वज्र मारिले तेव्हा वायूने रागा-वून हालचाल सर्वत्र बंद केली. ऋषींनी मारुतीला आशीर्वाद दिल्यावर सर्व पूर्व वत झाले. (क) आकाश निरभ्र असताना (भा) संभाजी राजांना दोनच बायका होत्या. (ग) १ सप्टेंबर १९३९. (ए) विजेच्या झोतात हे उष्णतामान उक-लत्या पाण्याच्या चाळीसपट असते. (क) ४ फेब्रु. १९०७

काय आणि काय ? (ब) होय. (हु) नाही. रात्रीच्या वेळी एकदा वासाचा पदार्थ झाडाने बाहेर टाकल्यानंतर तो नाहीसा होणार नाही. मात्र अत्तर रात्रीच काढायला पाहिजे. (रं) होय. धुके म्हणजे भूमीवर आलेला ढग. (गी) होय. (क) नाही (र) ग्रह नि तारे इतके लांब आहेत की त्यांचे अंतर मोजण्यास एक मोठे परिमाण शास्त्रज्ञांनी ठरविले आहे. प्रकाश हा एक सेकंदास ३,००,००० कि. मी. जातो. अशा प्रकारे जेथे प्रकाशास जाण्यास एक वर्ष लागेल इतक्या अंतरास प्रकाशवर्ष म्हणतात. अर्थात हे लांबीचे माप आहे, कालमानाचे नव्हे. (म) पापुद्रा सुटावा म्हणून. (णू) दुधासह चहा घेतला असता त्यातील टॅनिन या विषाचा शरीरावर कमी परिणाम होतो. (क) पाच रुपयांची नोट हे पाच रुपये देण्याचे अभिवचन आहे. परंतु एक रु. ची नोट ही चांदीच्या नाण्याऐवजी कागदाचे नाणे आहे. (भा) सीमग = सीमेवर आलेला सूर्य) सूर्य ज्या वेळी सीमेवर येई तेव्हा आता सहा महिन्यांची रात्र संपून दिवस लागणार म्हणून प्राचीन आर्य यज्ञ करीत. (ग) पाणी (ए) नाटकाच्या आरंभाचे पद्य (क) वाचकाचे उत्तर आणि इतर अभिप्राय त्यांनी लेखकास कळविल्यास

लेखक 'आमारी' होईल, त्या भाराने 'आ' करील किंवा भारी म्हणजे मोठा 'आ' करील.

संपलं बरं कां !

मात्र "बहुरंगी करमणूक" भाग २ आणि भाग ३ वाचायला विसरू नका बरं का !

डोळ्यांना मिटायला झापडेच नसतात. (१६) असत्य, टोकाळा उगाच तुरळक केस असतात. (१७) सत्य, ज्या औषधाने जो त्रास होतो तो घालविण्यास तेच औषध सूक्ष्म प्रमाणात देतात. (१८) सत्य, खडबडीत भांडे गुळगुळीत भांड्याच्या २० पट अधिक उष्णतावाहक असते. त्यामुळे उष्णता चटकन दुसरीकडे दिली जाते. (१९) असत्य, शास्त्रीय दृष्टीने त्यात तथ्य नाही. (२०) सत्य. (२१) असत्य. एकाच ठिकाणी पन्नास वेळा बीज पडल्याची उदाहरणे आहेत. (२२) सत्य. (२३) असत्य. पॅसिफिक हिमालयाच्या उंचीपेक्षा खोल आहे (२४) सत्य, विजेची नि रेडिओची म्हणजे विनतारी लहरीची गती ३,००,००० कि.मी.सेकंदास असते, तर ध्वनीची केवळ ३३५ मी. असते. (२५) सत्य (२६) सत्य. (२७) असत्य, भूगोलातील उत्तर नि लोहचुंबकाची उत्तर वेगळी असते लोहचुंबकाची उत्तर, उत्तर कॅनडात येईल. (२८) सत्य, कारण त्या वेळी शरीरातील सर्व क्रिया मंदावस्थेत असतात, त्यामुळे प्रतिकारशक्ती कमी असते (२९) सत्य. (३०) असत्य, चिनी सर्वांत अधिक बोलली जाते. इंग्रजीचा क्रमांक दुसरा आहे. (३१) सत्य. (३२) असत्य. (३३) सत्य. (३४) सत्य. (३५) सत्य, ४००० सेंटीग्रेड. (३६) सत्य, निर्वात ठिकाणी स्फोटाचा आवाज होत नाही. (३७) असत्य. फ्रान्समध्ये सर्वांत अधिक होते. (३८) असत्य, १ जानेवारी १९०१ हा होय. (३९) सत्य, बाण्याची गती जर पक्ष्याच्या गतीच्या उलट नि पक्ष्याच्या गतीपेक्षा अधिक असेल तर पक्षी पुढे उडत जात असताही वस्तुतः तो मागेच जाईल. (४०) सत्य, ६५० किलो. (४१) सत्य. (४२) असत्य. (४३) सत्य. (४४) सत्य (४५) सत्य, जाताना ती एक प्रकारचा कर्कश स्वर करीत जातात, नि परतताना त्यांच्या प्रतिध्वनीच्या अनुरोधाने त्यांचा मार्ग चुकला असल्यास परत योग्य मार्गावर येतात. (४६) असत्य, हत्ती उत्तम पोहतात, उंटाला मुळीच पोहता येत नाही. (४७) सत्य. (४८) सत्य, ध्रुवापाशी हे शक्य आहे. समजा उत्तर ध्रुवाकडे आपण चालत राहिलो म्हणजे उत्तर दिशेला चाललो, त्यानंतर जेव्हा उत्तर ध्रुव ओलांडू नि सरळ पुढे जाऊ त्या वेळी आपण उत्तरेला न चालता दक्षिणेकडे चालू लागू. (४९) असत्य, कमी वजनदार माणसांत अधिक प्रतिकारशक्ती असते. (५०) सत्य.

नीट सांगा बरं का !

किती ? (ब) सव्वीस (हु) एक लक्ष (रं) सु. ०००५ मि. मी. ते ०.१ मि. मी. (गी) सहा सहाच्या त्रेपन्न फाडी मिळून तीनशे अठराचा पक्का शेकडा होतो. (क) दहा (र) ४३२ कोटी वर्षे (म) हजार टनी बोट याचा अर्थ बोट आणि माल मिळून वजन दहा हजार टन असा नव्हे तर मालच दहा हजार टन बोटत घेता येईल. (णू) बदाम राजा नि किलवर गुलाम. (क) १२९६००० (भा) पुढचे चाक बत्तीस, मागील चाक चाळीस (ग) साडेएकूणतीस दिवस (ए) चौसष्ट (क) १७.८ सें. मी. लांबी, १२.७ सें. मी. रुंदी.

कोण ? (ब) मुंगी (हु) बाणभट्ट (रं) श्रीधरशास्त्री पाठक; पां. वा. काणे, द. वा. पोतदार; वासुदेवशास्त्री अभ्यंकर आणि काशीनाथशास्त्री अभ्यंकर (गी) कासव ३०० ते ४८० वर्षे जगते (क) शिवाजीमहाराजांनी जयसिंगास लिहिलेल्या पत्रात ही वाक्ये आहेत. (र) जिराफ (म) रामदासस्वामी (णू) मॅडम क्युरी. (क) आर्य चाणक्य (भा) मोलस्वर्थ (ग) लो. टिळक (१) संत एकनाथ.

कोणते ? (ब) ए. सी. डी. कॅलशियम आणि फॉस्फरस (हु) ऑस्ट्रेलिया ४८२२४८० चौरस कि. मी. ग्रीनलंड १३२००००० चौ. कि. मी. न्यूगिनी ५२८००० चौ. कि. मी. बोर्नो ४४८००० चौ. कि. मी. बॅफिनलँड ३७७६०० चौ. कि. मी. मादागास्कर ३६४८१० चौ. कि. मी. (रं) काकडी वेलवांगे (टोमॅटो) (गी) फक्त खालचे दात (क) अॅमेझॉन (र) नारायण मुरलीधर गुप्ते (म) धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष, ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र, ब्रह्मचर्याश्रम, गृहस्थाश्रम, वानप्रस्थाश्रम, संन्यासाश्रम, सलोकता, समीपता, सरूपता, सायुज्यता (णू) चंपक (चाफा) में तीन गुण रंग रूप और वास. (क) अभंग, ओवी, साकी, दिंडी, (भा) त्याचे चिंतन करू नये (ग) तांदूळ (ए) ब्रह्मपुत्रा (क) एक.

कसे ? कशासाठी ? (ब) बाहेरचा पेल्ला कढत पाण्यात धरा नि आतल्या पेल्यात गार पाणी ओता (हु) सहा नसतातच (रं) अफ्रिकन हत्तीचे कान खूपच मोठे असतात (गी) (क) फुले पाण्यात शिजवून नंतर ते पाणी

गाळून थंड करतात. नंतर त्यावर तरंगणारा अर्क पिसाने गोळा करतात. (र) वेदान्त, तत्त्वज्ञान, संस्थानिक, वाघ, आंधे, आणि साळू. (म) जांभळा,

४

चारी चंद्र — १ आकाशीचा चंद्र २ रामाचा मुखचंद्र ३ सीतेचा मुखचंद्र ४ चंद्रहारातील चंद्र. रामासमुख रावणासी — रावण याचा अर्थ पदर असा आहे. रामासमोर लाजून पदर सावरते हा अर्थ.

५

हिमाद्री — हिमालयाची मुलगी गंगा, तिचा पती समुद्र, त्याचा पुत्र चंद्र, त्याची प्रिया रात्र जेव्हा यौवनात येते म्हणजे मध्यरात्री; रामस्त्री म्हणजे सीता त्याच्या नावातला काना काढला म्हणजे सीता (थंडी) उरते. हस्ती म्हणजे हातात (पांघरूण विकत घेईन तर) हत्तीश्रेष्ठांच्या कळपाचा नाश करतो तो सिंह, त्याचे सुख ज्याला तो नरसिंह. त्याचा रिपू हिरण्यकश्यपू. त्याच्या नावाचे पूर्वार्ध म्हणजे हिरण्य (सोने) नाही; भूसुता म्हणजे सीता तिचा ईश राम, त्याचा अरी रावण ज्याचा अनुज कुंभकर्ण, त्याची प्रिया निद्रा. मध्यरात्री थंडीच्या पीडेने, पांघरूण घेण्यास हातांत पैसा नाही म्हणून मुळीसुद्धा झोप येत नाही हा भावार्थ.

६

अलिकुल म्हणजे भुंगा. त्याचे वहान कमल आणि कमलाचे वहन पाणी, शशिधर म्हणजे शंकर, त्याचे वहान म्हणजे बैल. म्हणजे पाणी आणताना वाटेत बैलाने मारिले त्यामुळे नदीपती म्हणजे समुद्र, त्याचा रिपु अगस्ती, त्याचा तात म्हणजे कुंभ (मडके) फुटला आणि रविसुत म्हणजे कर्ण (कान) लागल्यामुळे दुःख पावला.

७

तुंबिनी वापी म्हणजे तुडुंब भरलेली विहीर. तेलाने भरलेल्या समईमध्ये वेल म्हणजे वात आणि त्या वेलीचे फूल म्हणजे जळती ज्योत आणि तेल संपले की वेलच फुलाला खाते म्हणजे वातच ज्योत विश्रवते.

८

लक्ष्मी आणि शंख दोन्ही सागरातून निर्माण झाली. लक्ष्मीपती श्रीकृष्ण अर्थात शंखाचा मेहुणा झाला आणि सागरपुत्र चंद्र भाऊ झाला आणि इतकी उच्च नाती असूनही शंख मात्र भिकान्याबरोबर दारोदार हिंडतो.

केवळ दृष्टीनेच ओळखा

(१) 'अ आ' 'इ ई' दोन्ही सारख्याच लांबीच्या. (२) दोन्ही चौकोन मापाचे; मोजून पहा. (३) सर्व रेखा समांतरच आहेत. नीट पाहा. (४) तिन्ही अंतरे सारखीच. (५) सर्व रेखा समांतर. नीट मापून पाहा. (६) 'अ आ' आणि 'क ख' सारख्याच लांब. (७) दोन्ही रेखा समानच केवळ दृष्टिभ्रम! (८) पिंपाचे तोंड कोणीकडून वाटते? ठीक. आता हा कागद हातात धरून बराच वरपर्यंत उचला आणि परत खाली करा. आता पिंपाचे तोंड दुसऱ्या वाजूने दिसू लागेल. (९) चारी कोन समान; डोळ्यांना फसू देऊ नका. (१०) खालच्यापैकी वरची रेखा. (११) सर्व त्रिज्या समान. वर्तुळ संपूर्ण अचूकपणे काढले आहे. ही केवळ डोळ्यांची फसवणूक! (१२) तिन्ही रेखांची लांबी समानच.

चुकू नका वरं का!

(१) सत्य. (२) सत्य, पुरेसे उष्णतामान दिल्यास हिरा जळतो, कारण हिरा आणि कोळसा यांचे मूलद्रव्य एकच (कार्बन) आहे. (३) असत्य, इंद्रधनुष्यात जांभळा नि तांबडा यांच्या मिश्रणाने होणारा रंग नसतो. इतरही मिश्र रंग नसतात. (४) असत्य, नोटेवरील क्रमांक जर ओळखता येईल तर तुकड्यांचे पैसेही सरकार देते. (५) सत्य. (६) असत्य, पाणी सांडणार नाही. बर्फाचे आकारमान साध्या पाण्यापेक्षा जास्त असते. अर्थात बर्फ वितळून झालेल्या पाण्याचे आकारमान कमीच होईल, अधिक नव्हे. त्यामुळे पाणी सांडणार नाहीच, उलट पाण्याची पातळी किंचितशी तरी खालीच जाईल (७) असत्य, मदार म्हणजे नुसता मांसाचा गोळा असतो. (८) असत्य, फक्त ८ मिनिटे १३ सेकंद लागतात. (९) सत्य, विषारी वायू असल्यास पक्षी वेशुद्ध होतो नि त्यामुळे माणसांना धोक्याची सूचना मिळते. (१०) असत्य, साय हलकी असते. (११) सत्य. (१२) सत्य, भांड्यांतील दाब कमी करीत गेल्यास पाणी उकळत असताना गोठले जाणे शक्य आहे. (१३) असत्य, आफ्रिकेतील मध्यभागातील डोंगर विषुववृत्तावर असूनही त्याच्या माथ्यावर बर्फ पडते. (१४) असत्य, जून २१ ला सर्वात मोठा दिवस असतो. (१५) असत्य, माशांच्या

“माझी” हुशारी आणि “खरी” हुशारी सारखीच. निम्म्याने कशी असणार ? (२३) पुरते ठार मारणे ही द्विरुक्ती. ठार मारणे अर्धवट कसे असेल ? (२४) प्रत्यक्ष पाहिलेल्या गोष्टींना साक्षीत म्हत्त्व असते, न पाहिलेल्यांना नव्हे. (२५) उकिरड्यावर लोळण या गुणावरून गाढव हे नाव पडलेले नाही. मग यथार्थता कसली ? (२६) योग्य (२७) पण प्रथम काड्याची पेटी असल्यावाचून दिवा कसा लागणार ? (२८) गाडी हळू जाईल-वजन वाढले तर. (२९) बटण तिसऱ्यांदा लावणे म्हणजे शेवटच्या दोन वेळा गुंड्या स्वतः बाईनेच लावणे, म्हणजे शिंप्याइतक्याच त्याही दोषी, मग फुशारकी कसली ? (३०) योग्य. (३१) घड्याळ बदलण्याने सूर्यावर काय परिणाम होणार ? (३२) मुंबई बंगालमध्ये नसली तरी बंगालव्यतिरिक्त हिंदुस्थानच्या भागात असणे शक्य. (३३) मुलगा जागा असेल तरच त्याला आईचे हे बोलणे ऐकू जाणार. पण तो जागाच नसेल तर तो उत्तर कसा देणार ? (३४) योग्य (६५) येथे बळीचा कान पिळला गेला आहे ! (३६) सूर्य उगवतो म्हणून दिवस असतो. (३७) उथळचा अर्थ पाणी कमी. बिहिरीची खोली जमिनीपासून तळापर्यंत धरतात, त्यामुळेच एखाद्या खोल बिहिरीतही पाणी उथळ असू शकेल. (३८) पर्वतातच शिखरही आलेच. (३९) प्रत्येक गोष्ट शाळेतच शिकतो असे नव्हे, शिष्या कानावर पडणे म्हणजेही एक प्रकारचे शिक्षणच. (४०) अवचित डोकेंदुखीचा प्रारंभ कळावा कसा ? (४१) झोप येत असेल तर गोळ्यांसाठी जाण्याचे कारणच नाही कारण गोळ्या झोप येण्यासाठी घ्यावयाच्या आहेत. बरे झोप न येईल तर जागणे भागच आहे. ‘जागत बसू काय ?’ या शब्दप्रयोगाला मग काहीच अर्थ नाही. ‘जागत बसू की काय ?’ यात झोप न घेता जागणे असा ध्वनितार्थ आहे. (४२) योग्य. मूळ वाक्यात बोलण्यापेक्षा त्याच्या इतर क्रियेवरून म्हणायला हवे इतर हा शब्द राहिल्यामुळे घोटाळा संभवतो. (४३) मराठीतून बोलल्यावर कानडी कोठे उरले ? (४४) दोन्ही एकच. (४५) योग्य. (४६) ‘या घोडा चोरणाऱ्या,’ असा त्या माणसाचा उल्लेख करणे चुक आहे. कारण त्याचा, ‘त्याने घोडा चोरला आहे’ असा गृहीत अर्थ होतो. (४७) ‘न दाखविल्यावाचून’ याचा अर्थ ‘पत्रिका दाखवून’ असा होतो. एक ‘न’ तरी हवे किंवा ‘वाचून’ असे तरी हवे. ‘न’ आणि ‘वाचून’ हे दोन्ही नकार मिळून होकार होतो (४८) ९९ + १ उरलेली - = १०० मेंढीच्या पाठीवर

थाप न मारता तिला मोजता येते. (४९) आता पत्र लिहूताना तरी विसरलो कसे म्हणेल ? या पत्रात त्याला ते पत्र पाठवता येईल. पुढल्या पत्राची आवश्यकता काय ? (५०) स्त्री-लेखिका ही द्विरुक्ती; चपला पायात नव्हे, चपलात पाय; सुस्वागत ही द्विरुक्ती स्वागतम् = सु + आगतं; सद्याद्री पर्वत द्विरुक्ती; आपण तांदूळ निवडीत नाही, तर तांदुळांतील खडे निवडतो; अपरोक्ष म्हणजे समोर; मागे नव्हे, परोक्ष म्हणजे डोळ्यांपलीकडे आणि म्हणून अपरोक्ष म्हणजे डोळ्यांपलीकडे नव्हे म्हणजेच समोर; देवाचे देवालय द्विरुक्ती. पिबळा पितांबर द्विरुक्ती तांबडा पितांबर असूच शकत नाही. पीत + अंबर = पिबळे वस्त्र; आपले स्वराज्य द्विरुक्ती; नावसुद्धा नामशेष हीच विसंगती, नामशेष म्हणजे नाव तेवढे उरणे मग नावाचे नामशेष कसे ? हाताची करांगुली द्विरुक्ती; गाईचे गोमूत्र द्विरुक्ती ‘मनःपूर्तं समाचरेत्’ याचा अर्थ मानाचा पवित्र (पूर्त) वाटेल ते. ‘पूर्त’चा अर्थ पवित्र असा आहे. त्याला स्वैर असा अर्थ रूढीने आला आहे.

मनोरंजक कूटप्रश्न

१

सुलक्षण वधू—सुलक्षणी स्त्री; मेघोदक—पावसाच्या पाण्यात, बालत्वीं नरनाम—‘वोरू’ हे बालपणाचे नरनाम तर ‘लेखणी’ हे स्त्रीनाम; पाचाही प्रणिली—पाच बोटानी तिचा स्वीकार केला. त्यांपैकी तीन बोटचे लेखणी धरण्यास मुख्यतः लागतात. तेथे तो श्रम पावली—लिहिण्याचा कंटाळा आला की लेखणी कर्णाश्रमी म्हणजे कानावर जाऊन बसते.

२

८५ + ९ + २ = ९६. घरे, सोळा सोंगट्या. या कोड्याचे उत्तर सोंगट्याचा पट, असे आहे.

३

विचित्र पुतळा—भुंगा कमळात मध खाण्यास बसला. पात्री जेवण जेविता—पण कमळच मिटले आणि जणू पात्रानेच त्याला खाव्हे. अर्थात भुंग्याची स्त्री सूर्याची उगविण्यासाठी प्रार्थना करते; कारण सूर्य उगवला की कमळ उमलले आणि तिच्या पतीची सुटका होईल.

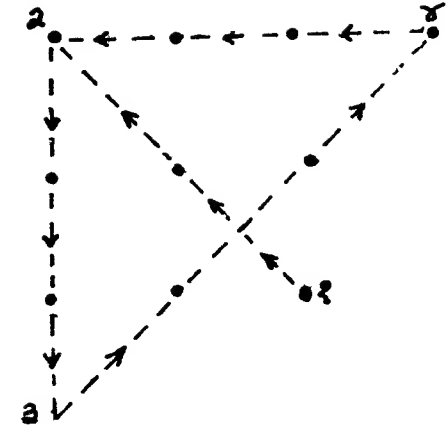
ठेवून द्या. सांगितल्याप्रमाणे सर्व अटी पाळून आता उत्तर यथायोग्य येईल. (१०१) ताशी ८ कि. मी. आणि ताशी १२ कि. मी. यांची सरासरी १० कि. मी. नेहमी येईलच असे नाही; सरासरी=एकूण अंतर भागिले एकूण वेळ म्हणजे येथे सरासरी $\frac{२४ + २४}{३ + २} = \frac{४८}{५}$ येईल. म्हणजे पहिली सरासरी ताशी १० कि. मी. नसून ताशी $९\frac{३}{५}$ कि. मी. आहे आणि म्हणून १२ मिनिटांचा फरक येतो. (१०२) ७ फणस. (१०३) २३. (१०४) २५. (१०५) १०८, १२९. (१०६) (अ) प्रथम तीन तीन नाणी एकेका पारड्यात टाका. जर तराजू समतोल राहिला तर दुसऱ्या वेळी उरलेल्या दोनपैकी प्रत्येक पारड्यात एक नाणे टाका. जे पारडे वर जाईल ते नाणे खोटे. (आ) आता असे समजू, की तराजू समतोल राहिला नाही. अर्थात जे पारडे वर जाईल, त्यातील तीन नाण्यांपैकी एक खोटे असले पाहिजे. तेव्हा दुसऱ्या वेळी त्या तीन पैकी कुठलीही दोन नाणी तराजूत टाकून तोला. जर तो समतोल राहिला तर उरलेले खोटे आणि जर समतोल न राहील तर जे पारडे वरती जाईल त्यातील नाणे खोटे. (१०७) २ फेरे. (१०८) ३ फेरे. (१०९) १४ पक्षू नि २२ पक्षी. (११०) भूक आणि पैसा. (१११) क्रमांक १०, १९ आणि ७ या कांड्या उचला आणि त्यांचा क्रमांक ६ शी एक चाकौन तयार करा, की उत्तर आलेच. (११२) ज्याची निवड झाली त्याला 'ब' म्हणू. त्याने पुढीलप्रमाणे तर्क केला—“समजा, माझ्या ('ब' च्या) डोक्यावर जर पांढरा टिळा असता तर इतर दोघांनी, (अ आणि क म्हणू,) ज्या अर्थी १०० मधील उत्कृष्ट तिघांत त्यांची निवड झाली आहे, त्या अर्थी त्यांनी पुढील तर्क निश्चित केला असता उदाहरणार्थ—‘अ’ने असा तर्क केला असता की, ‘ब’ च्या डोक्यावर पांढरा टिळा दिसूनही ज्या अर्थी ‘क’ हात वर करतो आहे त्या अर्थी माझ्या डोक्यावर उघड उघड तांबडा टिळा असला पाहिजे आणि म्हणून त्याने चटकन हात खाली केला असता. तसेच ‘क’ नेही तसाच तर्क केला असता की ‘ब’ चा पांढरा टिळा दिसूनही ज्या अर्थी ‘अ’ हात वर करतो आहे, त्या अर्थी माझ्याच डोक्यावर तांबडा टिळा आहे; आणि मग ‘क’ नेही चटकन हात खाली केला असता तेव्हा माझ्या ('ब' च्या) डोक्यावर पांढरा टिळा असता तर इतर दोघांनी उघड समज पडल्यामुळे पटापट हात खाली

केले असते; कारण दोघेही १०० निवडून काढलेले आहेत. तेव्हा एवढी साधी बुद्धिमत्ता त्यांना असलीच पाहिजे, आणि कोटेच घोटाळण्याचे कारण नव्हते. परंतु इतके असूनही ज्या अर्थी ते घोटाळतात, त्या अर्थी माझ्या तांबड्या टिळ्यामुळेच ते घोटाळले असले पाहिजेत.” (११३) खिशात एक पैसा होता त्याचे दोन भाग $\frac{३}{५}$ व $\frac{२}{५}$ (११४) तूट नाही. वाढ नाही. (११५) ३ बदके त्यांचे १२ रु. ५ कोंबड्या ५ रु आणि १२ चिमण्या त्यांचे ३ रु. (११६) १५, ५१, १०५; मोटारचा वेग ताशी ३६ कि. मी. (११७) दुकानदाराचे म्हणणे योग्य. ३० सें. मी. व्यासाच्या तव्याला १० रुपये पडतात तर ६० सें. मी. तव्याला ४० रुपये पडतील. कारण दोघांची जाडी सारखीच धरली तरी दुसऱ्या तव्याचे क्षेत्रफळ पहिल्याच्या चौपट होते. (११८) गुंड्या बटणे. (११९) नामरूपगुणातीत. (१२०) ५६ मि. मी.

कुठे आहे चूक ?

(१) योग्य. (२) अनुवंशिक मुले न होण्याचा गुण—मग तो मनुष्य जन्मला कसा ? (३) एकर लहान नसतो. (४) पत्रच न मिळाले तर तार कशी करणार ? (५) योग्य. (६) ‘बहुधा’ किंवा ‘नक्की’ एक काहीतरी हवे. (७) दहाजणांकडे एकाच वेळी प्रथम कसा उतरू शकणार ? (८) योग्य (९) रविवार कोठेही ढकलाल तरी रविवारपासून रविवारपर्यंत पुन्हा आठवडा आठच दिवसांचा होणार ! (१०) मनुष्य मेल्यानंतर पैशाचा उपयोग वा निरूपयोग कसला ? निरूपयोगी हा शब्दच निरूपयोगी आहे इथे. (११) तुमचा तराजू खोटा मग तुम्ही चोख माल देणे कसे शक्य ? (१२) हरवण्याचे दिवस ठरलेले का असतात ? (१३) दोन चुलींमुळे जळण वाढेल, कमी कसे होणार ? (१४) सभ्य गृहस्थ कधीच उद्धट नसतो, कारण असो नसो. (१५) ‘आपली विधवा’ म्हणण्यास आपण मेल पाहिजे. (१६) योग्य (१७) देव ‘पडत’ नाही, तयार होतो. शास्त्रज्ञांना हे ठाऊक असले पाहिजे. (१८) ‘स्तुती आवडत नाही’ ही स्तुतीच आहे. (१९) उत्तरासाठी प्रास्ताविक पाहा. (२०) पहिल्या दोनपैकी एक योग्य आहे हे खरे. परंतु आपण जे वाक्य ठाऊक आहे म्हणतो ते बरोबर आहे, म्हणून उरलेले चूक आहे, बरोबर नव्हे. (२१) पूर्णपणे वितळल्यावर हिमाचे खडे राहणारच नाहीत; मग दिसणार कसे ? (२२)

जावयाची मुलगी या मायलेकी; जावयाच्या बायकोचा बाप म्हणजेच जावयाचा सासरा आणि जावई हा जावयाच्या मुलीचा बाप म्हणजे दोन्ही बायकांचे दोन्ही बाप होतात म्हणून प्रत्येकजण म्हणते 'माझ्या बाबा तू खा.' (८०) नकाशा-तील कोठलेही खंड. (८१) १ + १ + १ + ११ (८२) अंडे. (८३) ६ मुले, प्रत्येकाने पैशाला ३ पेरुंपैकी दोन घेतले आणि पैशाला २ पेरुंपैकी प्रत्येकी १ घेतला म्हणजे किंमत सात पैसे झाली एकूण. व प्रत्येकाला सारखेच पेरू मिळाले (८४) १५. (८५) बुद्धिबळात. (८६) अकरा गाड्या. समजा १२ ला आपण गाडीत बसलो तर ५ ला पोहचू; म्हणजे या पुढच्या पाच तासांत तेथून निघालेल्या पाच गाड्या आपल्याला भेटतीलच, परंतु १२ पूर्वी पाच तासांत सुटलेल्या त्याही पाच गाड्या वाटेत भेटतील, कारण त्या अद्यापि मुंबईस पोहचलेल्या नाहीत आपली गाडी सुटेल न सुटेल तोच ७ ची सुरतेहून निघालेली गाडी भेटेल, तसेच आपण सुरतेच्या स्टेशनात जातो न जातो तोच सुरतेहून ५ ला सुटलेली गाडी भेटेल. इतर नऊ गाड्यांचा प्रश्नच नाही. (८७) १ + २ + ४ + ८ + १६ + ३२ + ६४ + १२८ + २५६ + ४८९ (८८) आठ. एकच बहीण सवोची. (८९) पंचांनी दोघांना असे सांगितले की, घोडे बदलून बसा म्हणजे मोठ्याच्या मालकीच्या घोड्यावर धाकटा बसला आणि धाकट्याच्या मालकीच्या घोड्यावर मोठा बसला. बरे, दोघांनी आपआपले उत्कृष्ट घोडे आणले असल्यामुळे तसे न करण्याचे कोणीच नाकारले नाही. आता जो स्वार शर्यतीत पुढे आला त्याच्या मालकीचा घोडा (घोडा बदलल्यामुळे) अर्थातच मागे राहिला; म्हणून शर्यतीत पुढे येणाऱ्यालाच मृत्युपत्राच्या विपरीत न वागताही हिरा देता आला. 'ज्याचा घोडा मागे राहील' या सांगण्यात शाब्दिक खुबी आहे. (९०) ३३ $\frac{१}{२}$ रु. तोटा झाला. (९१) ११५७ = १४,२९३६ = २०,४७९५ = २५. (९२) पान ११३ वरील आकृतीत दाखविल्याप्रमाणे १ ते २ नंतर २ ते ३ नंतर ३ ते ४ व पुन्हा ४ ते २ असे बिंदू जोडावे. (९३) सरदाराच्या मृत्यूचे कारण आत्महत्या आणि अण्णा साहेबांच्या मृत्यूचे कारण अपघात. (९५) १ चलाख, तरतरीत; २ आडमुठा, माथेफिरू; ३ लबाड, पक्का; ४ सभाधीट; ५ खडबडीत; ६ बोलबेवडा; ७ शांत; ८ अळणी, मिळमिळीत; ९ सत्वर, भराभर; १० धीमा, थंड ११ मनमिळाऊ; १२ उदासीन; १३ स्पष्ट, स्वच्छ; १४ धीट; १५ मंद, जडबुद्धी; १६ नीटनेटका, व्यवस्थित, ठाकठीक; १७ उद्धट; १८ चटपट्या;

१९ जाणता; २० ठिसूळ, भुसभुशीत; २१ सभ्य, प्रौढ, भारदस्त; २२ मळकट; २३ लाघवी; २४ भिडस्त, गुळमुळ्या; २५ ओबडधोबड; २६ मंद, सुस्त, हळु-वाई; २७ सपाट; २८ परिचित, माहीतगार; २९ सावध, दक्ष; ३० भाकड; ३१ विरळ, पाताळ; ३२ डोळस. (९६) रात्रीच्या रक्षकाला स्वप्नात नौका बुडा-ल्याचे दिसले म्हणजे तो झोपला होता, म्हणजेच रात्री जागण्याचे आपले कर्तव्य करीत नव्हता. (९७) १८२ तुकड्यांच्या २६ मेणबत्त्या १३ दिवस पुरतील. पुन्हा २६ तुकडे उरतील, त्यांच्या ३ मेणबत्त्या होतील व ५ तुकडे उरतील. ३ पैकी २ मेणबत्त्या १ दिवस जळतील. त्यांचे २ तुकडे उरतील आणि पहिले पाच तुकडे मिळून साताची आणखी एक मेणबत्ती होईल. आणि तिनांपैकी उरलेली १ मेणबत्ती व ही मेणबत्ती मिळून आणखी १ दिवस पुरेल म्हणजे एकूण १५ दिवस. (९८) एक मामा त्याचा भाचा आणि या भाच्याचा भाचा मिळून २ मामा २ भाचे होतात; पण व्यक्ती ३ च. अर्थात प्रत्येकी १० रु. द्यावे. (९९) एकूण मोल २ रुपये. पहिला तुकडा पाडण्यास दोन वेळा कापावे गेल आणि उरलेले तीन तुकडे आणखी फक्त दोन वेळा कापण्यानेच पडतील. अर्थात ४ वेळा कापले म्हणून २ रुपये; कारण २ वेळा कापण्यास १ रुपया पडतो. (१००) क्रमांक २ चे भरलेले फुलपात्र उचला आणि त्यातील पाणी रिकाम्या फुलपात्रातील मधल्या फुलपात्रात ओतून पुनश्च ते त्याच्या जागी

(३०) कमीत कमी ५; अधिकात अधिक १४.
 (३१) मोटारी एकत्र आल्या म्हणजे दोन्ही पुण्याहून सारख्याच लांब असणार; त्यात कमीअधिक नाहीच. (३२) प्रथमतः हिरा ओला होईल; मागून इतर सर्व. (३३) काका आजोवांचे एकुलते एक पुत्र; मग याचे वडील जन्मतीलच कसे दुसरे! (३४) खुर्ची. (३५) सत्वातास म्हणजे ७५ मिनिटेच. (३६) सहाण (३७) प्रकाश. (३८) १० पैशाला दहाने गुणता येते. परंतु १० पैशाला १० पैशाने गुणून उत्तर येणार नाही, कारण १० पैसे \times १० पैसे = १०० पैसे याची फोड केली तर ती १० \times १० पैसे येते. १० पैसे \times १० पैसे नव्हे! (३९) श्रीकांत. (४०) पर्व-तीला जाणारा हा एकटाच. (४१) पाऊस पडत असेल तर भिजण्याचा प्रश्न! (४२) खड्ड्यात माती मुळीच नसणार. माती काढून टाकल्यावाचून खड्ड्याच होणार नाही. (४३) २००० (४४) पाच मुलांना. (४५) के शर (४७) बाळाजी आवाजी चिटणीस, बाळाजी विश्वनाथ, बाळाजी बाजीराव किंवा नानासाहेब, बाळाजीपंत भानू वा नाना फडणीस, बाळाजीपंत नानू इंग्रजांचा ध्वज शनिवारवाड्यावर लावणारे. (४८) ३ आणि १३ किंवा थोडक्यात (क आणि $\frac{१}{क-१}$) अशा कोणत्याही संख्या उत्तर म्हणून देता येतील. (४९) एकूण

खोल्या ८, आमची खोली क्रमांक '६' अर्थात उजवी बाजू = १ + २ + ३ + ४ + ५ = १५ = ७ + ८ = बरोबर डावी बाजू (५०) बारा वाजता बाराचा शेवटचा ठोका, साडेबाराचा ठोका, एकाचा ठोका, दीडचा ठोका. (५१) २ रु. ७४ पैसेच. रविवारच्या पाकिटाचे प्रत्येकी २ पैसे अधिक धरल्यावर पुनश्च पाकिटाचे २७ पैसे धरायला नको. तसेच रु. २-७० या रजिस्टर करण्याच्या दरातून २५ पैसे वजा केले पाहिजेत. म्हणजेच एकूण तोटा ४ पैसे + २-७० रु. = २-७४ रु. (५२) तीन रुपयांचा दोननवमांश, दोन रुपयांच्या एक तृतीयांशरोबर आहे. (५३) एक नाणे पांढरे नको; पण दोन्ही पांढरी चालतील-सांगण्याची मजा इतकीच! (५४) तो मूर्ख होता. (५५) ४ दिवसांत. (५६) मुलीच्या दुप्पट आईला, नि आईच्या दुप्पट मुलाला हा इत्यर्थ. अर्थात मुलीला एकसप्तमांश म्हणजे २ लाख, आईला दोनसप्तमांश म्हणजे ४ लाख आणि मुलाला चार सप्तमांश म्हणजे ८ लाख. (५७) वस्तू त्या ठिकाणी सापडते म्हणून ते ठिकाण

शेवटचे ठरते. (५८) छापखान्यात पुस्तक छापले. 'छापखाना' कुठे आहे? फक्त दिलेल्याच्या उलट वाचा. (५९) १६ एकर. (६०) शेवटच्या मुलाने टोपलीसकट घेतला.

(६१) दोन्ही सारखीच. धाकटे अधिक वेगाने धावले. धाकट्याचेच फेरे अधिक. (६२) दोघांना एका वेळी नेले म्हणजे तीनच तिकिटे काढावी लागतात; उलट एकाला दोन वेळा नेणे (म्हणजे स्वतःसह नेणे) म्हणजे प्रत्येक वेळी दोन तिकिटे काढावी लागतात, म्हणजे एकूण चार तिकिटे होतात; अर्थात दोघांना एका वेळी नेणेच अधिक परवडेल. (६३) वेळ सारखाच. वेळेचा अंतराशी संबंध आहे; वजनाशी मुळीच नाही. (६४) टपालात टाकलेले पत्र (६५) वीस वेळा एकूण. (६६) आजी, आई आणि नात व पणती मिळून चारच होतात. आणि निरनिराळ्या नात्याने त्यात तीन आया आणि तीन मुली होतात. (६७) मनुष्य बालपणी म्हणजे आयुष्याच्या सकाळी चार पायांवर रांगवे, तरुणपणी म्हणजे दुपारी दोन पायांवर, नि म्हातारपणाचा आणखी तिसरा पाय म्हणजे काठी. (६८) 'होयवा' या शब्दातील 'वा' अक्षर काढले म्हणजे खाली काय उरेल? (६९) $\frac{१}{३}$ आणि $\frac{१}{३}$; मात्र $\frac{१}{३}$ आणि $\frac{१}{३}$ नव्हे. (७०) जोडे अथवा पादत्राणे. (७१) १॥ ताम. (७२) तेलाचा वातीचा दिवा, पणती म्हणा. (७३) २ आंबे लहान आणि आंबट (७४) मी माझ्या भाच्याच्या आईच्या बापाचा मुलगा. (७५) एकाने २ निळे + ४ तांबडे आणि २ पिबळे घेतले, आणि उरलेल्या दोघांनी प्रत्येकी ३ निळे + २ तांबडे आणि ३ पिबळे घेतले, प्रत्येकी ८ चेंडू होतात. आणि प्रत्येकी २४ रुपयेच मोल पडते. (७६) चारी बाजूंना रंग असणारे शून्य; तीन बाजूंना रंग असणारे आठ; दोन बाजूंना रंग असणारे बाग; एका बाजूला रंग असणारे सहा; नि मुळीच रंग नसणारा एक, असे एकूण २७ टोकळे. (७७) अ आ ई इ हा आयत आहे; अर्थात त्याचे दोन्ही कर्ण, अ ई आणि आ इ हे सारखेच लांब असणार इ. आ = १५ मीटर = अ ई = वर्तुळाची त्रिज्या. अर्थात वर्तुळाचा व्यास = २ \times त्रिज्या = ३० मीटर (७८) $(२-\frac{१}{३})^२ = (३-\frac{१}{३})^२$ यापैकी दोन्हीकडचे वर्गमूळ काढल्यावर $\pm (२-\frac{१}{३}) = + (३-\frac{१}{३})$ असे लिहावयास हवे होते. यातील योग्य चिन्ह घेतले की, मग चूक उरणार नाही. (७९) सासरा-जावई. जावयाची बायको आणि जावयाची मुलगी असे उत्तर आहे. जावयाची बायको नि

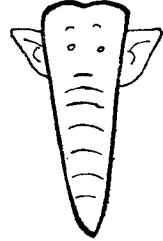
आपुलिया विहीता । उपायो कीजे न विसंवता ॥
ऐसे कीजे, जेणे भगवंता । आभारुं पडे ।

“It is not in the hands of mortals to command success
But we will do more we will deserve it.”

—Samual Smiles.

“सांग कर्म करूनही जर फल न मिळाले तर त्याचा दोष पुरुषाकडे येत नाही. उलट तो कर्माच्या ऋणातून मुक्त होतो. माझ्यासारख्या अन्य पुरुषाने जे केले असते ते सर्व मी केले आहे, आणि हेच माझे फल आहे. असे म्हणून बुद्धिमान पुरुष स्वस्थ राहतो. तो स्वतःला वा इतर कोणालाच दोष देत नाही. तसेच पुन्हा कर्तव्याचा प्रसंग आल्यास ते पुन्हा करावयास तो चुकत नाही.” महाभारतात बृहस्पतिनीतीत ही कर्तव्यनिष्ठा सांगितली आहे.

‘मजकडून होण्यासारखे ते सर्व कर्तव्यबुद्धीने मी केले आहे आणि हेच माझे फल आहे’, फलाची बृहस्पतीने केलेली मीमांसा परमोच्च बहारीची नाही, असे कोण म्हणेल ?

बहुरंगी करमणूक

उत्तरे

फसाल बरं का

(१) $१ \frac{१}{२} = २$ पुष्कळजण ‘ १ ’ असे उत्तर सांगतील, ते चूक आहे.
(२) घड्याळाचे मूल्य १२० रु.; अर्धे मोल = ६० रु.; सर्व मोल = १२० रु.
(३) एकूण पेट्या ४३, पुष्कळजण ३७ सांगतील, पण ते चूक. (४) पती किंवा दीर. (५) २५; कारण $४^२ = १६$; आणि $५^२ = २५$ (६) बाप किंवा काका. (७) शेणाची गोबरी. (८) आठीआठ । त्याला नाही कुठे गाठ ।
(९) पहिल्या ओळीतील ४ पैकी २ बाजूंची दोन नाणी उचला व ती तिसऱ्या ओळीतील २ नाण्यांच्या दोन बाजूंना ठेवा. नंतर ४ थ्या ओळीतील एकच नाणे आहे ते उचला आणि पहिल्या ओळीत ठेवा. (१०) एक तास; पुष्कळजण १॥ तास असे चुकीचे सांगतील. (११) सवाई माघवराव. (१२) एक दांडा मधोमध (१३) ४ वजा करावे. (१४) ९०० मीटर. (१५) ३७, ४६ (१६) ३॥ तास. शेवटच्या वेळी घसरत नाही, टोकाला पोहचल्यामुळे. (१७) विश्वनाथपंत भट. (१८) दोन उत्तरे—एक ३ किंवा दुसरे २; कारण दोन अर्थ $२ + \frac{३}{२}$ किंवा $\frac{३}{२} + २$. (१९) श्रीनिवास. (२०) बळी तो कान पिळी (२१) बहीणभाऊ. (२२) उत्तरही बावीस. (२३) पाच तुकड्यांपैकी एका तुकड्यातील तीनही दुवे तोडावयाचे आणि त्यांपैकी एका एका दुव्याने उरलेले चार तुकडे जोडले, की लांब सरळ साखळी होईल. कारण आता जोडण्यासाठी पाचवा तुकडाच उरत नाही. तीनदा तोडणे नि तीनदा जोडणे म्हणजे १२ रुपये होतात एकूण. (२४) दोन पेरू आणि चार बटाटे. (२५) चारी मुले नेहमीप्रमाणे म्हणजे एकमेकाकडे तोंडे करून बसली. अर्थात तरीही चौघांची तोंडे चार दिशांना येतातच; आणि प्रत्येक मुलाच्या पुढेच असणाऱ्या ताटातला लाडू खाण्यास हात मागे नेण्याचे कारणच काय मुळी ? (२६) काड्यापेटी (२७) दोन्ही समानच राहतील. (२८) अश्वास पुच्छ ते, तीन हत्तीस दंत ते सहा, नारीस वस्त्र ते, नाही श्वानाला शिंग फुटले. (२९) दोहीकडचा पाहुणा उपाशी.

राहता कामा नये. परतीच्या पळवाटा अजिबात शिल्लक म्हणून ठेवायच्या नाहीत. चुकूनमाकून परतीचा क्षुद्र विचार म्हणून शिवायला नको !

आश्रय-रज्जू-विनाश ! आपल्या माघारीच्या तत्त्वज्ञानाला मोडकातोडका-सुद्धा आधार शिल्लक ठेवायचा नाही. परतीचा विचार नरमपणा आणतो. प्रयत्नांत कसूर होते नि सर्वभावे करून काम उठत नाही. जिवाच्या कराराने काम झाले पाहिजे, हाच यशाचा मूलमंत्र !

परिस्थितीशी झुंजताना परतीच्या, माघारीच्या पळवाटा आपणच बुजवून टाका. त्याने तुमच्या हिंमतीची खंयिरी शतपटीने वाटेल. हाती घेतलेले काम आता तडीस न्यावयाचेच. अर्धवटपणाचे काय प्रयोजन ? मध्येच काम सोडून देण्याचा मोह, संबंधीच्या पळवाटेचा आधार घेण्याचा मोह हा आपला शत्रू आहे. त्यासाठी त्या मोहाला आधारभूत होणारे दोर आधीच ओळखून तोडून टाका. मगच काम मोहोरेल, यशाने फुलेल !

विघ्नै पुनःपुनरपि प्रतिहन्यमाना ।

प्रारब्धमुत्तमजना न परित्यजन्ति ।

संकटांनी पुन्हा पुन्हा कितीही आघात केले तरी त्याने नामोहरम होऊन उत्तम पुरुष हाती घेतलेले काम कधीच सोडत नाहीत. हेच मोटेपणाचे लक्षण होय.

जोपर्यंत सिंहगड मान उंचावून खडा आहे तोपर्यंत दोर तोडून टाकून सर्व भावे झुंजण्याचे अलौकिक तत्त्वज्ञान महाराष्ट्राला देणारे तानाजी व सूर्याजी मालुसरे, हेही आमच्या हृदयांत अमर आहेत !

‘ कर्तव्याची उपासना ’

‘ कर्तव्य सत्य ’ ठसवा हृदयी नितान्त ।

‘ कर्तव्य ’ हेच ठरवा ‘ व्रत ’ जीवनात ॥

‘ कर्तव्य संतत कर ! झटुनी जगात ’ ।

गीतेत स्पष्ट बदला, भगवान् अनंत ॥

‘ कर्तव्य ’ म्हणजे काय ? हे समजणे फार सोपे आहे. ‘ प्राप्त परिस्थितीत आपण केलीच पाहिजे अशी गोष्ट, ’ अशी कर्तव्याची अगदी सोपी व्याख्या करता येईल.

पुष्कळदा आपल्याला ‘ कर्तव्य काय ? ’ हे स्पष्टपणे उघड झालेले असते. अशा फारच थोड्या वेळा (केवळ हाताच्या बोटावर मोजण्याइतक्या) येतात की ज्या वेळी कर्तव्य आणि अकर्तव्य काय ? याबद्दल आपल्या मनात संभ्रम निर्माण होतो. परंतु शेकडा ९९ वेळा तरी आपल्याला कर्तव्य काय हे पुरतेपणी माहीत असते. कर्तव्य कोणते याबद्दल साशंकता वा किंतु याकिंचित्ही आपल्या मनात नसतो. मुख्य प्रश्न असतो तो कर्तव्य ठरल्यानंतर, ते करण्याचा. एकदा कर्तव्य ठरल्यानंतर त्याला सर्वप्रथम सामोरे जायला हवे. आळस, कंटाळा, टाळाटाळ, दिरंगाई मग विलकूल कामाची नाही. सबबीच्या आड दडवून अंगचुकारपणा नि कसूर, कुचराई मुळीसुद्धा करता कामा नये.

‘ जी गोष्ट केलीच पाहिजे ’ हे एकदा ठरले म्हणजे मग ती करणेच श्रेयस्कर आहे. यथासांग कर्तव्य पार पाडल्याने कोणाचेही भलेच झाले पाहिजे आणि याच्या उलट कर्तव्य टाळणाऱ्याचा अंतिम तोटाच होणार, हे ठरल्यासारखेच आहे. म्हणूनच केशवसुतांनी म्हटले आहे कर्तव्याला देई पाठ । चाले तो नरकाची वाट । कर्तव्यच्युत होऊन क्वचित काही लाभ झाल्याचा आभास वाटला, तरी मूलभूत मानवी मूल्यांच्या भाषेत, ती कृती निश्चित हिणकसच ठरणार हे निश्चित !

कर्तव्याचा उपासक दुबळा नसतो आणि नेमळा तर कधीच नसतो. परिस्थितीपुढे दीन न होता, विरोधी परिस्थितीशीही खंबीरपणे झुंजत राहणे, आपल्या हाती असणाऱ्या सर्व प्रयत्नांची कर्तव्यपूर्ततेसाठी खडी फळी उभारणे यातच सारे वीरत्व साठवले आहे. जेवढे करता येण्यासारखे आहे, ते करा नि मग स्वस्थ राहा. आपण केवळ कष्टाचेच धनी आहोत. यथाशक्ती कर्तव्य-बुद्धीने परिश्रम केले की संपले आपले काम ! कारण फलावर आपली सत्ता सर्वस्वाने कधीच नसते. विश्वात चालू असणाऱ्या घडामोडींत अनंत शक्ती आपआपल्या परी कार्य करीत असतात. त्यांपैकीच मानवी शक्ती ही एक आहे आणि कोठल्याही कार्याचे फल, हे या वेगवेगळ्या शक्तींच्या संघर्षांमधून येणाऱ्या साकल्यरूप परिणामांवरच अंती अवलंबून आहे आणि म्हणूनच फलांची किंवा परिणामांची क्षिती न वाळगता आपल्याकडून कर्तव्यबुद्धीने प्रयत्नांची पराकाष्ठा करणे, यातच मानवेतेचा खरा कस आहे. आपल्या परी यत्नांची परिसीमा गाठून आपली पात्रता आपण सिद्ध करू या.